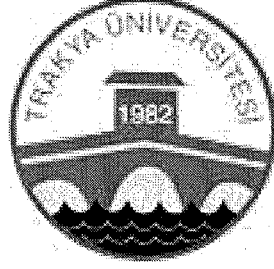

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI ARŞİV VESİKALARINA GÖRE
TRABLUSGARP HARBİ**

MÜGE ORHAN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. İLKER ALP

EDİRNE 2010

ÖNSÖZ

Kuzey Afrika’da bulunan Trablusgarp, Akdeniz’e hâkim bir mevkide yer alması münasebetiyle tarih boyunca birçok ülkenin iştahını kabartmış stratejik açıdan önemli bir toprak parçasıdır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Turgut Reis ve Sinan Paşa’nın gayretleriyle fethedilen bölge eyalet olarak teşkilatlandırılmıştır.

Avrupa’da XIX. yüzyılın ikinci yarısında siyasî birliğini kurarak tarih sahnesine yeni isimlerle çıkan iki devlet bulunmaktadır. Bunlardan ilki Almanya, diğeri ise İtalya’dır. Batılı devletlerin özellikle ticaret yolları üzerindeki ülkelere yönelik sömürge faaliyetleri Trablusgarp’ı bir kez daha cazibe merkezi haline getirmiştir. İtalya’nın siyasî birliğini tamamladıktan sonraki ilk icraatı, birçok Avrupa devleti gibi, hem gelişen sanayisine yeni hammadde kaynakları yaratmak, hem de artan üretimine yeni pazarlar bulmaya çalışmak olmuştur. Almanya’nın yayılmacı politikası ise daha sonraki yıllarda bir dünya savaşına yol açacaktır.

İtalya, bu hedefine ulaşmak için, ilk etapta büyük Avrupa devletleriyle kendisine Trablusgarp’ta hareket serbestliği tanıyacak olan gizli anlaşmalar yapmıştır. İşgal için bütün hazırlıklarını aylarca önceden tamamlayan İtalya, 28 Eylül 1911’de de Bâbiâli’ye bir nota vererek Trablusgarp ve Bingazi’yi boşaltmasını istemiştir. Ne var ki İtalya Trablusgarp için askerî hazırlıklara giriştiğinde, Osmanlı Devlet buraya ciddi bir kuvvet sevk edemeyecek kadar kötü bir durumdadır. Osmanlı’nın bu uzak toprakları, buraya gönüllü olarak giden Türk subaylarının ve Arapların çete savaşlarıyla savunulmuştur.

Nitekim Trablusgarp’ta beklediğinin üstünde bir direnişle karşılaşan İtalya, uluslararası anlamda kısa sürede kaybettiği itibarını yeniden kazanmak için savaş Afrika topraklarının dışına götürmeye karar vermiştir. Balkanlar’da yeni bir savaşın eşiğinde bulunan Osmanlı Devleti, Trablusgarp savaşını daha fazla uzatmayı göze alamayarak İtalyan hükümeti ile İsviçre’nin Lozan şehrinde 15-18 Ekim 1912’de “Quchy (Uşi) Antlaşması”nı imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Trablusgarp vilayeti ve Bingazi müstakil sancağı üzerindeki egemenlik haklarından

İtalya'nın lehine vazgeçmek durumunda kalmıştır. Buna karşılık İtalya, savaş yıllarında işgal ettiği On İki Ada'yı Osmanlı Devleti'ne terk edecek, fakat Osmanlı Devleti buraları koruyacak güce sahip olmadığından, İtalya burada geçici olarak söz sahibi olacaktır. İtalya'nın buradaki hâkimiyeti İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin bu adaları Yunanistan'a bırakmasına kadar devam etmiştir.

Bu çalışmada 1911-12 yılları arasında bir yıl 16 gün devam etmiş olan Trablusgarp Harbi her yönüyle incelenmiştir. Başlıca üç bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde; savaşa taraf olan devletler ve bu devletlerin tarihi ilişkileri, savaşın merkezi durumundaki Trablusgarp ve çevresi ile buranın tarihi ve coğrafi özellikleri anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde; tarafları savaşa sürükleyen gelişmeler ile savaşın başlangıç ve gelişim safhası, son bölüm olan üçüncü bölümde ise savaş sonunda imzalanan antlaşma ve bu antlaşmanın taraflar bakımından tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın bir özelliği de Trablusgarp Harbi'nin 100. yıldönümü dolayısıyla onun yüksek hatırasına saygıyla kaleme alınmış olmasıdır. Çalışmalarım süresince benden desteklerini esirgemeyen öncelikle tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İlker ALP'e, daha sonra değerli zamanlarını bana ayırarak bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan tüm jüri üyelerime, son olarak aileme ve yakınlarıma en içten dileklerle teşekkür ederim.

Müge ORHAN

Edirne 2010

Hazırlayan: Müge ORHAN

Tezin Adı: Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Trablusgarp Harbi

ÖZET

İtalya, 1871’de birliğini tamamladıktan sonra büyük güçlere göre geç kaldığı sömürgecilik yarışına katılmış ve Tunus’a karşı harekete geçmiştir. Ancak Cezayir’in ardından Tunus’a yönelen Fransa, İtalya’nın bu amacına karşı çıkmıştır. Bunun üzerine İtalya, yaptığı Üçlü İttifak ve bir dizi gizli anlaşmadan sonra büyük güçlerin desteğini sağlamıştır. Ardından Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’daki son toprağı olan Trablusgarp ve Bingazi’ye yöneldi. İtalya’nın kolonyal bir güç olma çabasının temel sebebi millî bilinci güçlendirmek ve birliğinin manevi gücünü desteklemektir. Trablusgarp’taki başarı her iki devlet için de statükoyu korumak demektir.

28 Eylül 1911’de 24 saatlik ultimatomun ardından Trablusgarp’a saldıran İtalya, gönüllü Türk subaylarının bölgedeki Arap kabileleri örgütlemesiyle büyük bir direnişle karşılaşmıştır. Kısa sürede oluşturulan bu kuvvet sayesinde Trablusgarp uzun süre savunulmuştur. İtalya bu direniş karşısında dünya kamuoyu nezdinde itibarını kaybetmiş ve Osmanlı Devleti’ni barışa zorlamak için Beyrut’u bombalamış, Boğazlara saldırmış ve On İki Ada’yı işgal etmiştir.

Trablusgarp Savaşı, Balkanlarda yaşayan milletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları için de bu milletleri cesaretlendirmiştir. Balkan Savaşı’nın başlaması üzerine Trablusgarp ve On İki Ada İtalyanlara bırakılmak zorunda kalınmıştır. Bu savaş Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ve yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulmasına uzanan sürecin başlangıcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büyük Güçler, Üçlü İttifak, Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika, On İki Adanın İşgali.

Prepared By: Müge ORHAN

Name of thesis: Tripoli War According To Otoman Archive Documents

ABSTRACT

Italy, in 1871, set up its national union, after being late compared the big powers, participated colonization competition and took action against Tunisia. But France which turned towards Tunisia after Algeria, was against to Italy's target. Whereupon Tripple Alliance and several secret agreements were made and Italy got support of the big powers and turned towards Tripoli and Benghazi which were the last land of Ottoman Empire in the North Africa. the main reason of Italy s colonial effort to streghten the national conscious and support the morale of union. Tripoli War success for both states protected the status quo.

In the 28th of September 1911, after 24 hours ultimatum Italy attacked Tripoli but volunteer Turkish army officers organized the Arab Tribes and Italy became face to face with a great resistance. With this force which was created in a short time, Tripoli was defended for a long time. After this defense, Italy lost its prestige in front of world public oppion and to persuade Ottoman Empire for peace, Italy bombed Beirut, attacked Bosphorus and occupied The Twelve Islands.

Tripoli War encouraged nations which lived in Balkans to become independent. With starting Balkans War, the Twelve Island and Tripoli were left to Italian. This war caused the birth of process of the collapsing Ottoman Empire and setting up Turkish Republic.

Key words: Great Powers, Tripple Alliance, Tripoli War, Ottoman Empire, North Africa, The Twelve Island.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
TRABLUSGARP COĞRAFYASI VE TARAFLARIN DURUMUNA KISA BAKIŞ	3
A) Trablusgarp Coğrafyası ve XX. Yüzyıldan Önceki Tarihi.....	3
1. Coğrafi Yapı.....	3
2. Trablusgarp'ın İslâmî Dönemdeki Durumu.....	4
B) Kuzey Afrika Eyaletleri ile Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti'ndeki Yeri ve Önemi.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ İLE İTALYAN CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERE TARİHSEL BİR BAKIŞ	9
A) Tarihsel Süreç İçerisinde Türk-İtalyan İlişkileri.....	9
B) İtalya'nın Millî Birliğini Sağlaması.....	11
C) İttihad ve Terakki İdaresinde Osmanlı Devleti.....	13
D) Mustafa Kemal'in Trablusgarp'taki İlk Tecrübesi.....	15

E) Tarafları Savaşa Sürükleyen Gelişmeler.....	18
1. XIX. Yüzyılda Batıdaki Gelişmeler Karşısında Osmanlı Devleti.....	18
2. İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'ye İlgisinin Siyasi ve Ekonomik Nedenleri.....	19
3. Fas Krizi.....	21
F) Savaş Hazırlıkları.....	23
1. İtalya ile Yapılan Üçlü İttifak.....	23
2. Rus-İtalyan Racconigi Antlaşması.....	25
3. Osmanlı'nın İtalya Karşısında İttifak Teşebbüsleri.....	26
4. İtalya'nın Trablusgarp'ı İşgal Hazırlıkları.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

TRABLUSGARP VE BİNGAZİ'YE SALDIRMASI VE KUZEY AFRİKA'NIN

ELDEN ÇIKIŞI.....	32
A) İlişkilerin Sertleşmesi ve İlk İtalyan Notası.....	32
B) Derne Gemisi'nin Trablusgarp'a Girişi ve Yankıları.....	34
C) İtalyan Ablukası Karşısında Alınan Tedbirler ve Osmanlı Harbiye Nezâreti'nin Trablusgarp'ı Savunma Planı.....	35
D) İtalya'nın 28 Eylül 1911 Tarihli Notası ve Türk Kamuoyunun Tepkisi.....	38
E) Savaşın Başlaması ve Gelişimi.....	43
1. İtalya'nın Savaş İlanı ve Hakkı Paşa Kabinesi'nin İstifası.....	43
2. Bâbü'lî'nin Savaş Öncesi Büyük Devletlere Müracaatı ve Balkan Savaşlarının Tohumlarının Atılması.....	44

3. Trablusgarp'a Gizli Yollardan Giden Subaylar Meselesi ve Mustafa Kemal'in Trablusgarp'a Gelişi.....	47
4. Trablusgarp'ı İşgal Eden İtalyanların İlk Başarıları.....	51
5. Trablusgarp, Tobruk, Bingazi ve Derne'nin İtalyanlar Tarafından İşgali...	54
6. Kuzey Afrika'daki Türk-Arap Direnişi ve Sünusiler.....	59
F) Hint Müslümanları Yardımı.....	63
G) İtalya'nın Savaş Sahasını Genişletmesi.....	67
1. Beyrut Bombardımanları.....	67
2. Çanakkale Boğazı'na Baskın.....	69
3. Rodos ve On İki Ada'nın İşgali.....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞIN SONUÇLARI	75
A) İtalya ile Sulh Teşebbüsleri.....	75
B) Savaşın Sonlarına Doğru Balkanlarda Başlayan Çözülme.....	82
C) Osmanlı-İtalya Arasındaki Quchy (Uşi) Antlaşması.....	83
D) Quchy Antlaşması'nın Sonuçları ve Trablusgarp'ın Son Durumu.....	89
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	96
İNDEKS	102
EKLER	

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev	: Çeviren
DH. EUM. EMN	: Dâhiliye Nezâreti Emniyet Kalemi Belgeleri
DH. EUM. MEM	: Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Memurin Kalemi
DH. EUM. THR.	: Dâhiliye Tahrirat Kalemi Belgeleri
DH. İD.	: Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı
DH. MB. HPS. M.	: Dâhiliye Mütferrik
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz	: Hazırlayan
HR. HMS. İŞO.	: Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası
HR. TO.	: Hariciye Nezâreti Tercüme Odası
Kıs	: Kısım
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MKT. MHM.	: Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı
s	: Sayfa
S	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Y. A. HUS.	: Yıldız Tasnifi Sadaret Hususî Maruzat Evrakı Bölümü
Y. MTV.	: Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü
Y. PRJ. AZJ.	: Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller
Y. PRK. EŞA.	: Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y. PRK. UM.	: Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umûm Vilâyetler Tahrirâtı

Y. PRK. TKM. : Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Tahrirat-1 Ecnebiye ve Mabeyn
Mütercimliği

GİRİŞ

Bugün Libya ismiyle bilinen Osmanlı Devleti'nin eski Trablusgarp vilayeti ile Bingazi müstakil sancağı Kuzey Afrika toprakları içerisine yer almaktadır. Akdeniz'de stratejik bir mevkide yer alan Trablusgarp 1500'lü yılların ilk çeyreğinde İspanyolların işgaline uğramış, 15 Ağustos 1551 tarihinde, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Turgut Reis ve Sinan Paşa'nın gayretleriyle alınarak bir eyalet olarak teşkilatlandırılmıştır¹.

XVIII. yüzyılın büyük devletleri arasında meydana gelen sömürge yarışında birliğini yeni tamamlamış olan İtalya'nın ulus olma süreci bir hayli sancılı başlamıştır. Siyasî birliğini henüz tamamlayan İtalya bu birliği pekiştirmenin yollarını aramaktaydı. Avrupa diplomasisinde ikinci derecede bir devlet olmaktan kurtulabilmesi için "İtalya İrredenta" yani "Büyük İtalya" hedefini benimsemişti. Önce bir oldubitti ile Eritre ve Somali'yi işgal etmiş, ardından da "Büyük İtalya" projesinin öncelikli hedefi olan Akdeniz, Kuzey Afrika ve Anadolu'nun batı ve güney kıyılarıyla ilgili planlarını uygulamaya koymuştur. İtalya, bu şartlar altında 1911'de Osmanlı Devleti ile onun Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp için bir savaşa karar vermiştir².

Dönemin en büyük donanmalarından birisine sahip olan İtalya'nın askerî kuvveti, son yıllarda birçok konuda gerilemeye başlamış olan Osmanlı Devleti'ninkine nispetle hayli fazlaydı. İtalya Trablusgarp için askerî hazırlıklara giriştiğinde, Osmanlı Devleti buraya resmî anlamda bir kuvvet sevk edemeyecek kadar zayıf durumdaydı. Bölge görünüşte yerli Arap kabileleri ve burayı savunmaya giden gönüllü Türk subaylarının direnişine bırakılmışsa da devlet buradaki kuvvetlerine elinden geldiği ölçüde yardım etmeye çalışmaktaydı.

İşgal için bütün hazırlıklarını çok daha önceden tamamlayan İtalya, 23 Eylül ve 28 Eylül 1911 tarihlerinde Osmanlı Devleti'ne verdiği iki notada hükümetten Trablusgarp ve Bingazi'yi boşaltmasını istemiştir. İtalya'nın daha sonra verdiği ilhak

¹ Cengiz Orhonlu, "Trablus", *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, XII, Ankara 1979, s. 447.

² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, II, Kıs. I, Ankara 1983, s. 70.

kararını protesto etmekle yetinen Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu zor durumda, buraya ciddi bir askerî yardım yapamamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu uzak toprakları, geleceğin Millî Mücadele kadrosunu oluşturacak olan genç Türk subaylarının ve onlara her zaman yardımcı olan Arapların müşterek gayretleriyle savunulmuştur³.

İtalyanların beklediğinin çok üstünde bir direniş gösteren Osmanlı Devleti askerlerinin bu gayretleri, İtalya'nın tam teçhizatlı kuvvetli ordusu ve donanması karşısında haliyle yetersiz kalmıştır. Ancak bu direnişler sayesinde İtalyanlar çok uzun müddet Trablusgarp sahillerinden 2 km. kadar bile içeri girememişlerdir. Öyle ki savaşın ilerleyen aylarında uluslararası anlamda itibarını zedeleyen İtalya, savaşta Osmanlı Devleti'nin diğer topraklarına da kaydırmış, Ege Adaları'nı işgal ederek, Çanakkale Boğazı'nı bombalamıştır. Trablusgarp topraklarındaki Arap kabileler Türk komutanlar tarafından öyle teşkilatlandırılmıştır ki savaş bittikten sonra da burada İtalyanlara karşı direniş çok uzun yıllar devam etmiştir⁴.

Balkanlar'da yeni bir savaşın eşiğinde yer alan Osmanlı Devleti savaşı daha fazla uzatmayı göze alamayarak İtalyan hükümeti ile İsviçre'nin Lozan şehrinde 15-18 Ekim 1912'de "Quchy (Uşi) Antlaşması"nı imzalamış ve kendisinin Kuzey Afrika'daki varlığı böylelikle son bulurken diğer yandan On İki Ada da kaybedilmiştir⁵.

---

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, IX, Ankara 1999, s. 263-266.

⁴ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri (Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler)*, Ankara 2006, s. 86, 98, 102,

⁵ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 227.

TRABLUSGARP COĞRAFYASI VE TARAFLARIN DURUMUNA KISA BAKIŞ

A) Trablusgarp Coğrafyası ve XX. Yüzyıldan Önceki Tarihi

1. Coğrafi Yapı

Günümüzde Libya ismiyle bilinen Osmanlı Devleti'nin eski Trablusgarp vilayeti ile Bingazi müstakil sancağı Kuzey Afrika toprakları içerisinde yer almaktadır ve bugün Libya Cumhuriyeti'nin⁶ önemli limanlarından birisidir⁷. Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sinde Trablus, Misillâte, Misrâte, Berka, Tubrukâ, Sellûm limanlarının özellikleri ve tarihçileri yer almaktadır⁸. Şehrin nüfusu 1890 yılına ait rakamlara göre 4000 Yahudi, 3000 Avrupalı, 18.000 Maliki mezhebindeki Müslümanlar olmak üzere 25.000 kadar idi. Şehrin 1938'de 40.000'i İtalyan olmak üzere 108.000'i bulan nüfusu 1964'te 136.641'e yükselmiştir⁹.

Trablusgarp'ın Bizanslılar devrindeki ismi Tripolis'tir. Tripolis, üç şehir anlamına gelmektedir. Trablusgarp, Berka ile İfrikiyye arasında yer almaktadır¹⁰. Trablusgarp'ın yüzölçümü bir milyon kilometre kareden fazladır. Tabii coğrafyası bakımından Trablus, Bingazi ya da Berka ve Fizan bölgelerini kapsamaktadır. Bu üç bölge birbirlerinden çöl ile ayrılmıştır. Trablusgarp Akdeniz'e kıyısı olması hasebiyle nemli bir iklime sahiptir ve verimli toprakları bulunmaktadır¹¹. Muhammed Halil Efendi'nin (Doğumu 1840-41 Halep) Kuzey Afirika'da muhtelif vilayetlerdeki vazifeleri sırasında kaleme aldığı on beş fasıllık lâyihasında belirttiğine göre; Trablusgarp ikliminde yetişen ve burası için altın değerinde olan halfa otu, kısıları ip ve zenbil yapımında kullanılan, uzunları Avrupa'ya ihraç edilen bir bitkidir ve bölge

⁶ Bugünkü Libya'nın resmî adı el- Cemâhirîyyetü'l-Arabîyyetü'l-Lîbiyyetü's-Şa'biyyetü'l-İştîrâkiyyetü'l-Uzmâ'dır (Büyük Libya Arap Halk Sosyalist Cumhuriyesi).

⁷ Celâl Tevfik Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, s. 108.

⁸ Orhan Koloğlu, "Libya", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 179.

⁹ C. Orhonlu, *a.g.m.*, s. 445.

¹⁰ Nadir Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi*, Manisa 2007, s. 63-64.

¹¹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 255.

ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Trablusgarp'ta arpa hububat türleri içinde en çok kullanılanıdır. Sebze de boldur¹².

2. Trablusgarp'ın İslâmî Dönemdeki Durumu

Hız. Peygamber'in kurduğu Medine İslâm Devleti, on yıl gibi kısa bir zamanda bütün Arap Yarımadasına yayılmıştır. İslâm'ın doğup geliştiği bu coğrafyadan taşması da halife Hız. Ebû Bekir zamanında (632–634) Sâsânî ve Bizans idarelerindeki Irak ile Filistin-Suriye topraklarında başlatılmıştır. Hız. Ömer zamanında (634–644) ise bu ilerleme baş döndürücü bir hızla artarak devam etmiştir. Emevîler devrinde İslâm fütuhâtı Atlas Okyanusu ile Prenelerden Mâverâünnehr'e kadar yayılmıştır.

İslâm fütuhâtı önce Sâsânîlere karşı Irak cephesinde, hemen ardından da Bizans'a karşı Filistin ve Suriye cephelerinde başlatılmış; Hız. Ömer zamanında kuzeyde Suriye ve Filistin bölgeleri İslâm toprakları haline getirilirken, doğuda büyük Sasânî İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiştir. Batıda ise Mısır Bizanslılardan alınmış ve Libya'ya kadar olan geniş bir coğrafi alan İslâm hâkimiyetine dâhil edilmiştir.

Berka ile Trablusgarp, Bizans'ın ilk yıllarında Mısır'a bağlı iki vilayet iken, Mısır'ın Müslümanlar tarafından fethi sırasında müstakil bir bölge hüviyeti taşımaktadır. Bu iki şehrin halkı da çoğunluğu Berberî olmak üzere az sayıda Rum ve Vandallardan oluşmaktadır. Ayrıca bu üç milletin karışımı olan melez bir halk ortaya çıkmıştır ki onlara da "İğrîki" denilmektedir.

İslâm tarihinin en önemli komutanlarından biri olan Amr b. el-Âs Berka'yı fethettikten sonra, buraya yakın bir sahil şehri olan Trablusgarp'ı fethetmeye karar vermiştir. Trablusgarp, Rumların Berka'yı geri alabilmek için denizden çıkartma yapabilecekleri bir liman şehri olduğundan, Amr b. el-Âs, burayı fethetmekle bu tehlikeyi bertaraf edebileceğini düşünmüştür.

¹² Nejat Göyünç, "Trablusgarp'a Ait Bir Lâyiha", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1980, S. 29, s. 235, 237, 238.

Amr b. el-Âs 643 senesinde sahil yoluyla Trablusgarp'a hareket etmiştir. Trablusgarp güzergâhında bulunan Ecdâbiyye, Sürt ve Lebde'yi ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan sulh yolu ile ele geçirmiş ve bundan sonra da nihayet Trablusgarp'a varmıştır. İslâm ordusu Trablusgarp'ı bir ay boyunca kuşatma altında tuttuktan sonra ele geçirmiştir¹³.

B) Kuzey Afrika Eyaletleri ile Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti'ndeki Yeri ve Önemi

Akdeniz'de stratejik bir mevkide yer alan Trablusgarp, 1500'lü yılların ilk çeyreğinde İspanyolların ve Saint Jean şövalyelerinin işgallerine uğramış¹⁴, bu işgallere tahammül edemeyen halkın 1519'dan itibaren Osmanlı'ya katılma talepleri, 15 Ağustos 1551'de Kanuni Sultan Süleyman devrinde, Turgut Reis ve Sinan Paşa'nın gayretleriyle karşılık bulmuş ve eyalet olarak teşkilatlandırılan Trablusgarp, Osmanlı himayesine dâhil edilmiştir¹⁵. Buranın fethinden sonra Turgut Reis Trablusgarp Beylerbeyi tayin edilmiştir¹⁶.

Kuzey Afrika'daki Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Osmanlı Devleti tarafından fethedildikten sonra, evvela müşterek olarak "Garp Ocakları" adıyla, daha sonra ise ayrı ayrı birer eyalet olarak yönetilmeye başlanmıştır¹⁷. Trablusgarp Osmanlı Devleti'nin eline geçince, burası Cezayir ve Tunus'tan sonra üçüncü bir korsanlık merkezi olmuştur¹⁸.

Garp Ocakları'nın idaresi, imparatorluğun diğer eyaletlerine göre daha farklı olmuştur. Bunlar salyaneli ve müstesna eyaletlerdir. İdare bakımından olduğu kadar vergi yükümlülükleri yönünden de farklı uygulamaya tâbi olmuşlardır. Bu farklı

¹³ N. Özkuyumcu, *a.g.e.*, s. 64-66.

¹⁴ Nesime Ceyhan, *Trablusgarp Savaşı Hikâyeleri*, İstanbul 2009, s. 11.

¹⁵ Mebrure Değer, *Dr. Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden Trablusgarp Savaşı*, İstanbul 1998, s. 1.

¹⁶ Atilla Çetin, "Garp Ocakları", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 383.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, Kıs. 2, Ankara 2003, s. 302.

¹⁸ C. Orhonlu, *a.g.m.*, s. 449.

uygulamaların sebepleri; coğrafi bakımdan merkeze uzaklıkları, halkının kısmen göçebe ve aşiretler halinde olması, mezhep farklılıkları ve Hristiyan ülkelerle savaş durumu olarak sıralanabilir. Birer beylerbeyi tarafından idare edilen Garp Ocakları'nda tımar sistemi uygulanmamaktaydı. Fetihten sonra her beylerbeylikte yeniçerilerden belli sayıda muhafız gücü görevlendirilmiştir. Bunlar Garp Ocakları'nın ilk askerî nüvesini meydana getirmiştir. Ayrıca, güçlü donanmalar da oluşturulmuştur¹⁹.

Trablusgarp'ta İstanbul'dan gönderilen vali "paşa" unvanını taşımaktadır. Bununla birlikte Trablus ve keza Tunus ve Cezayir'de, mesafenin uzaklığı ve merkezî idarenin zayıflığı dolayısıyla, zamanla belli gruplar iktidarı ele geçirmişlerdir. (Trablus'a giden Türk asker ve memurlarının yerli kadınlarla evlenmeleri Kuloğulları denilen içtimai bir sınıfı meydana getirmiştir. Bunlar şehirde hususi bir sınıf meydana getirip başlarında "beş ağa" denilen hükümetin tayin ettiği kimse bulunuyordu. Bunlar vergi ve aşardan muaftılar. Bu durum 1900 yılında Hafız Ahmet Paşa'nın valiliğine kadar devam etmiştir.)

1632-1649 yılları arasında Trablusgarp'ta Sakızlı Mehmed Paşa'nın hâkimiyetiyle büyük bir iktidar devri yaşanmıştır. Girit Savaşı (1645-1669) ile aynı devreye rastlayan 60 yıllık zamanda korsanlar Trablusgarp'a büyük servet sağlamışlar; burası yeni camiler ve hamamlar ile zenginleşmiştir. Trablusgarp'ta Birinci Osmanlı devri olarak tanımlanan bu dönem, 1712'de Karamanlı Sülalesi'nin göreve gelmesiyle son bulmuştur. Karamanlı Ahmed Paşa'nın, hasımlarını bertaraf edip, İstanbul'un teşvikiyle bir asırdan fazla bir zaman (1711-1835) devam eden bir hanedan kurarak, iktidarı istihlâf ettiği 1711 yılına kadar dâhili mücadeleler devam etmiştir.

Trablusgarp'ta görev yapan yeniçerilerin teşkil ettiği kuloğullarına mensup olan Karamanlı Ahmed Paşa kuvvetli bir şahsiyete sahip idi. 34 yıllık saltanatı devrinde, Trablusgarp barış ve iktisadi refahtan büyük ölçüde yararlanmıştı²⁰. Karamanlı ailesi,

¹⁹ Hamiyet Sezer, "II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı'da Vilayet Yönetiminde Düzenleme Gayretleri Trablusgarp Örneği ve Ahmet Rasim Paşa", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/32, Ankara 2002, s. 164-165.

²⁰ C. Orhonlu, *a.g.m.*, s. 447, 448.

Trablusgarp eyaletinde, "dayılar devrinin" karışıklıklarına son verip, ocak yeniçerilerini sıkı bir şekilde itaat altına alarak, istikrarlı bir idare kurmayı başarmıştır. Ancak bu dönemde Osmanlı merkezi idaresinin Trablusgarp'taki gücü sarsılmaya başlamış ve devlete olan bağlılığın giderek zayıflamasıyla da buradaki Osmanlı hâkimiyeti şekli bir bağlılığa dönüşmüştür. Karamanlılar devrinde Trablusgarp, adeta bağımsız bir devlet görünümü arz etmektedir. Öyle ki Trablusgarp valileri yabancı devletler ile savaş ve antlaşmalar yapmışlardır²¹.

Ahmed Paşa'nın oğlu ve halefi Karamanlı Mehmed Paşa'nın (1745-1754) Trablusgarp'taki hâkimiyeti kısa sürmüştür; bu dönemde kendisi Arnautluk'taki bir isyanı bastırmıştır. Mehmed Paşa, 1765'te bir elçi göndererek Venedik ile bir barış antlaşması imzalamışsa da vaatlerini yerine getirmediği için ertesi yıl bir Venedik filosu Trablusgarp önlerine kadar gelmiştir.

Karamanlı Mehmed Paşa'nın halefi ise oğlu Ali Paşa (1754-1793)'dir. Bu dönemde 1785 yazında Trablusgarp'ı çok büyük bir kıtlık ve veba perişan etmiş, şehrin 14.000 nüfusundan ¼'i yok olmuştur²².

1830 yılında Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edilmesi, bunu izleyen yıllarda Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve Trablusgarp'ta da birtakım karışıklıklar çıkması üzerine 1835 yılında Trablusgarp'ın imtiyazlı yönetimine son verilmiş ve burası merkeze bağlı olarak İstanbul'dan atanan valilerce yönetilmeye başlanmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin ikinci devresinde (1835-1911) ise daha ziyade eyaletin iç kısımlarının zaptı ile uğraşılmıştır. Buraların zaptına bir takım kabile isyanları engel olmuş; bununla birlikte Osmanlı hâkimiyetinin ikinci devresinde şehirde hayrete şayan bir imar faaliyetinin başlamıştır. Örneğin, 1881'de Trablusgarp valiliğine tayin edilmiş olan Ahmed Râsim Paşa 10 yıldan fazla süren valiliği sırasında, burada sıbyan ve inas mektepleri açtırmış, şehir sokaklarını tanzim ve şehir dışında 68 dükkânlık Hamidiye Çarşısı'nı inşa ettirmiştir. Ayrıca posta ve telgraf merkezlerini tesis ettirdiği gibi

²¹ İsmail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916*, Ankara 1995, s. 4-5.

²² C. Orhonlu, *a.g.m.*, s. 448.

belediye teşkilatını da kurmuş, şehirde ve taşrada belediye konakları ile askerî kışlalar, şehirde 100 yataklı bir hastane ve çeşmeler yaptırmıştır²³.

1864 tarihli Vilayet Kanunnamesi yürürlüğe girince, Trablusgarp eyaleti vilayet olmuş ve 1877 tarihli kanunla da Bingazi, Derne ve havalisi doğrudan İstanbul'a bağlı müstakil bir sancak haline getirilmiştir. Trablusgarp ve Bingazi Kanuni Sultan Süleyman devrindeki fetihten, İtalyanlar ile imzalanan "Quchy (Uşi) Antlaşması"na kadar üç buçuk asır boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır²⁴.

---

²³ *a.g.m.*, s. 449.

²⁴ Fahir Armaoğlu, *Siyasî Tarih (1789-1960)*, Ankara 1975, s. 109.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ İLE İTALYAN CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERE TARİHSEL BİR BAKIŞ

A) Tarihsel Süreç İçerisinde Türk-İtalyan İlişkileri

İtalyan Cumhuriyetleri ile Türkler arasındaki ilişkiler Türklerin 1071 tarihinde Anadolu'ya geliştinden bir süre sonra başlamıştır²⁵. Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi kıyılarında yerleşmiş olan küçük ticaret kolonilerinin Türklerle alışverişi biçiminde başlayan bu ilişkiler, Selçuklular ve bunu izleyen Anadolu Beylikleri döneminde resmiyet kazanmış, zaman zaman bu devletler muhtelif anlaşmalar da yapmışlardır²⁶.

XI. yüzyıl sonlarında Anadolu'da karşılaşan ve giderek yüzyıllar boyunca yana yana, kimi yerlerde de iç içe yaşayan Türkler ile İtalyanların kültürel yönden birbirlerini etkilemeleri de kaçınılmaz olmuştur. Selçuklular döneminde yalnız büyük liman kentlerinde değil, ticaret yönünden önem taşıyan Konya ve Sivas gibi İç Anadolu şehirlerinde de yaşayan ve Türk ordusunda ücretli asker olarak görev yapan İtalyanların Türkiye'deki etkinlikleri bazen ağırlık merkezini değiştirmiş olsa da aralıksız devam etmiştir. Beylikler döneminde Anadolu'daki liman kentlerinde toplanmışlardır²⁷. Osmanlı Beyliği'nin Marmara ve Ege Denizi'ne doğru genişlemesi, 1354 yılında Rumeli'ye geçiş ve Balkanlarda ardı ardına devam eden fetihler, Türkleri İtalyan kent devletleriyle sık sık karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yükseliş çağında bir yandan tüccar olarak etkinliklerini sürdürürlerken öte yandan devlet hizmetinde de görev almaya hatta saray ile ilişki kurmaya başlamışlardır²⁸.

²⁵ Selçuklular dönemindeki Türk-İtalyan ilişkileri için bkz.: Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine Kadar*, Ankara 2000.

²⁶ Nevin Özkan, *Modena Devlet Arşivi'ndeki Osmanlı Devleti'ne İlişkin Belgeler (1485-1791)*, Ankara 2004, s. 14.

²⁷ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 505.

²⁸ Gös. yer.

Osmanlıların Batı Anadolu topraklarını ele geçirmeleri ile İtalyan kent devletlerinin bu bölgede bulunan Türk beylikleriyle olan ilişkileri ve ticaretleri başlamıştır. Osmanlı padişahına yıllık vergi ödeme koşulu ile Cenevizliler ve Osmanlı Devleti arasında Orhan Gazi döneminde 1352’de bir antlaşma yapılmıştır. Böylece Osmanlı-Ceneviz dostluğunun temelleri atılmıştır. Cenevizliler ile başlayan iyi ilişkiler zaman zaman sekteye uğrasa da diğer bir İtalyan Devleti olan Venedikliler, Osmanlılar ile bir türlü dostluk anlaşması yapamamışlardır.

Osmanlıların, Yıldırım Bayezid döneminde Gelibolu Yarımadası ve tüm Trakya kıyılarını ele geçirmesi üzerine Osmanlılar karşısında İtalyan devletlerinin Doğu Akdeniz ticaretleri tamamen tehlikeye girmiştir. Bu tehlikeyi bertaraf edebilmek için Osmanlılarla dostluk ilişkileri kurmaya çalışmışlardır.

XV. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Balkan yarımadasında sahip olduğu topraklar için Venedik Cumhuriyeti’nin, Osmanlılara haraç ödemek zorunda kaldığı görülmektedir.

Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren Venedikliler ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle, uzun süre savaşılmış (1463-1479), savaşlar sonucunda imzalanan barış antlaşması ile Venedikliler, İstanbul’da sürekli olarak bir Venedik elçisi bulundurma hakkını elde etmişlerdir. Hristiyan dünyasında büyük bir üzüntüye sebep olan Venedikliler elinde bulunan Kıbrıs’ın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi ise 1571 tarihinde gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti, 1699 yılında “Karlofça Antlaşması” ile ilk kez Avrupa devletlerine toprak bırakmış; ancak Mora Yarımadası, 1711 yılında Venedik’ten geri alınmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında kayda değer bir çatışma olmamıştır.

Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin en belirgin özelliği, ticari çıkarları gözetme ve ticari anlamda egemen olma savaşıdır. Venedik,

yüzyıllar boyu doğuda elde etmiş olduğu kolonilerin, liman kentlerinin, adaların Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda da sürekli olarak genişleyen ve yayılan Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi sonucu Akdeniz'deki üstünlüğünü yitirmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk ve aynı zamanda en çok ahitnâme İtalyan devletleri ile yapılmıştır. Bunların başlıca özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

1. Ticaret serbestîsini düzenlerler; bu serbestlik bazen karşılıklıdır.
2. Ticarete ait vergileri düzenlerler; bu vergiler bazı yerlerde ayrıcalıklıdır.
3. Osmanlı tacirlerinin ahitnâmenin yapıldığı ülkeye ait yerlere yönelmelerine olanak verilir (Bazen karşılıklılık ilkesine uyulur).
4. Ahitnâmenin yapıldığı ülkenin vatandaşlarına buldukları yerlerde tanınacak hak ve ayrıcalıkları belirlerler.
5. Ahitnâmenin yapıldığı ülkenin konsoloslarına özel yargılama yetkisi verilir.
6. Ahitnâmenin yapıldığı ülkenin vatandaşlarına özel ticaret (depolar) ve ibadet yeri ayrılması öngörülür.
7. Silahlı Osmanlı gemilerinin Çanakkale Boğazı'na çıkışlarını yasaklayan maddeleri içerirler (İstanbul'un fethinden sonra, böyle bir madde artık ahitnâmelerde yer almamıştır)²⁹.

B) İtalya'nın Millî Birliğini Sağlaması

Napoléon dönemi boyunca Fransız bayrağı altında da olsa bir birlik kurabilmiş olan İtalya, Napoléon Savaşları'ndan sonra toplanan Viyana Kongresi'nde alınan kararlar gereği, mutlakiyet ile yönetilen yedi hükümete ayrılmış ve baskıcı bir yönetim altına girmiştir. Birleşik bir İtalya'yı Avusturya'nın bölgedeki çıkarlarına ve hâkimiyetine bir tehdit olarak gören Avusturya şansölyesinin konuşmalarında buradan bahsederken “*İtalya bütün bir coğrafi bölgeyi tanımlayan bir kelime değildir*” ifadesini kullanması, bu düşüncesinin yansımasıdır. Bunun yanında XIX. yüzyılın başlarında İtalyan birliği fikri sadece entelektüeller, liberaller ve burjuva sınıfı tarafından

²⁹ N. Özkan, *a.g.e.*, s. 14-21.

desteklenirken, birtakım örgütlerin çalışmaları sonucu birlik fikri halkın alt kesimlerine kadar yayılmıştır.

İtalya Yarımadası'nda Papalık'ın elindeki Roma, Avusturya'nın elindeki Venedik ve İspanya'nın kontrolündeki Napoli dışındaki tüm İtalya birleştirildikten sonra, İtalya Krallığı 17 Mart 1861'de Torino'da toplanan ilk İtalyan Parlamentosu'nun aldığı kararla resmen kurulmuş ve Piemonte-Sardunya Kralı II. Victor Emanuele İtalya Kralı, Kont Camillo Benso di Cavour da İtalya Başbakanı ilan edilmiştir.

1870 yılı Ekim ayında yapılan oylama ile İtalyan Birliği'ne katılan Roma'nın Temmuz 1871'de İtalya Krallığı'nın başkenti ilan edilmesiyle, İtalya'nın yeniden dirilişi gerçekleşmiştir. Cavour, Mazzini ve Garibaldi de bu devletin kurucuları olarak tarihteki yerlerini almışlardır³⁰.

İtalyan Krallığı kurulduktan sonra dünya sömürgelerinin paylaşılması konusunda İtalya geç kaldığını fark etmiştir. Avrupa'da ve dünyada söz sahibi olabilmek için sömürge devleti olmak şarttı. Ucuz hammadde ve garantili pazarlar, ancak sömürge ve yarı sömürgelerde bulunmaktaydı. Böylece İtalya milli birliğini sağladıktan hemen sonra gözünü başka topraklara çevirmiştir. Doğu Afrika'da Habeşistan çöllerinde giriştiği tecrübe 1896'da kanlı ve utandırıcı bir yenilgiyle son bulmuş; İtalya ancak Somali kıyılarında verimsiz bir parça üzerinde tutunabilmiştir. İşte bundan sonra İtalya Adriyatik kıyıları ile Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp ve Bingazi'ye yönelmiştir³¹.

³⁰ Oğuz Karakartal, *Türk Kültüründe İtalyanlar*, İstanbul 2002, s. 22-30.

³¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa II*, İstanbul 1993, s. 217.

C) İttihad ve Terakki İdaresinde Osmanlı Devleti

Kuruluşu Fransız İhtilali'nin 100. yılına rastlayan ve ilk adı İttihad-ı Osmanî olan ve merkezi Selanik'te bulunan³² İttihad ve Terakki Cemiyeti 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti ikinci kez ilan etmiş ve Sultan II. Abdülhamid 24 Temmuz 1908'de anayasayı yeniden yürürlüğe koymuştur. Ancak 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325)'da Meşrutiyet'in getirdiği düzenle çıkarlarını yitirdiğini düşünen bazı kimseler, alaylı subayların ordudan çıkarılmasının yarattığı hoşnutsuzluktan ve *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesinin yarattığı gergin ortamdan istifadeyle ayaklanmışlar ve böylece yakın tarihimize 31 Mart Vakası olarak geçen hadise yaşanmıştır³³. Mustafa Kemal'in ismini koyduğu ve kendisinin de kurmay kademesinde bulunduğu Hareket Ordusu 23 Nisan'da İstanbul'a gelip bu ayaklanmayı bastırmıştır³⁴. Bu olaydan sonra İttihad ve Terakki yönetimi Abdülhamid'i tahttan indirerek yerine 65 yaşındaki kardeşi Reşad Efendi'yi Sultan V. Mehmet unvanıyla tahta geçirmiştir (27 Nisan 1909)³⁵.

31 Mart Vakası'ndan sonra İttihad ve Terakki, bir siyasi parti haline gelerek, hükümet üzerindeki etkinliğini daha da kuvvetlendirmekle beraber, yine de iktidarı doğrudan doğruya ele geçirmemiştir. Fakat hükümet üzerindeki kontrol ve gözetimine devam etmiştir³⁶.

Trablusgarp Harbi'ne giden yolda Balkan ülkelerinin durumu da pek iç açıcı değildi. II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında Osmanlı Devleti'ne bağlı yarı bağımsız bir prenslik durumunda bulunan Bulgaristan, Yeşilköy (Ayastafanos) Antlaşması'nda saptanmış ve Berlin Antlaşması ile gerçekleştirilmekten alıkonulmuş olan Büyük Bulgaristan ülküsüne bağlı kalmış ve 5 Ekim'de nihai hedefine ulaşarak bağımsız bir

³² Hasan Babacan, *Mehmed Tâlat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*, (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 1999, s. 2.

³³ Ünsal Yavuz, *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara 1999, s. 26-27.

³⁴ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, İstanbul 1986, s. 85.

³⁵ Ü. Yavuz, *a.g.e.*, s. 27.

³⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1999, s. 629.

devlet olduğunu ilan etmişti³⁷. Hemen ertesi gün Avusturya, Bosna Hersek'i ilhak ettiğini bildirdi³⁸. Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Bosna Hersek'in Avusturya tarafından imparatorluğa katılması haberi hukuken Osmanlı'ya bağlı olan Girit Adası'na ulaşınca, Girit Hristiyanları Kandiye'de toplanarak, Girit'in Yunanistan'a katıldığını duyurdular (13 Ekim). Ayrıca Makedonya ve Arnavutluk'ta da durum iç açıcı değildi³⁹. 1903'te Makedonya ayaklanmasıyla başlayan bunalımlı dönem Balkanlar tarihinin en karışık evrelerinden biri olarak Dünya Savaşı'na kadar devam etti⁴⁰. Bu vilayetlerde mütemadiyen ayaklanmalar çıkmakta ve milliyetçilik düşüncesi bu topraklara sirayet etmekteydi. Neticede İttihad ve Terakki'nin Balkanlar'ın birliği politikası Türkler'in aleyhine sonuçlandı⁴¹. Tüm bu yaşananlara ilaveten, İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması, Balkan milletleri arasındaki dayanışmayı daha da kuvvetlendirmiş, Balkan devletlerinin Türkler aleyhindeki propagandalarını genişletmelerine ve aralarında bir ittifak teşkil ederek Balkan Savaşı'nı hazırlamalarına da geniş ölçüde zemin hazırlamıştır⁴².

Trablusgarp savaşı öncesinde Arap vilayetlerinin durumu da Balkanlardan farklı değildi. 1520 yılında Osmanlı Devleti'nin topraklarına kattığı Yemen'de 1908, 1909 ve 1910 yıllarında art arda çeşitli sebeplerle isyanlar çıkmış ve devlet bir yandan da bu isyanları bastırmakla uğraşmıştır⁴³. Bu dönemde Avrupa devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne "Hasta Adam" teşhisi konmuş, bu devletler Balkanlardaki Osmanlı varlığını da geçici görmeye başlamışlardır. Balkan milletlerinin milliyetçilik fikirlerine kapılmaları ve bağımsız devletçikler kurmaları veya kurma yoluna girmeleri bu düşünceyi kuvvetlendirmiştir⁴⁴.

³⁷ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 254.

³⁸ Celâl Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş*, İstanbul 1965, s. 139.

³⁹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 254.

⁴⁰ Hikmet Öksüz, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk Dönemi'ndeki Balkan Politikası (1923-1938)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 5.

⁴¹ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 35.

⁴² E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 254.

⁴³ *a.g.e.*, s. 234.

⁴⁴ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987, s. 205.

D) Mustafa Kemal'in Trablusgarp'taki İlk Tecrübesi

Mustafa Kemal'in İtalyan işgali nedeniyle Trablusgarp ve Bingazi'ye gitmesinden önce Kuzey Afrika'ya ilk gidişi II. Meşrutiyet'i takip eden günlerde olmuştur. 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra kurulacak yeni kabine için Harbiye Nâzırı olarak Trablusgarp Valisi Recep Paşa düşünülmüş ve kendisi İstanbul'a çağrılmıştır. Paşa'nın Trablusgarp'tan ayrılmasından sonra irticaî tahrirlerle Trablusgarp'ta Meşrutiyet'e karşı 31 Mart'ı hatırlatan bir ayaklanma olmuştur. Öyle ki Recep Paşa'nın oğlu Ekrem Bey'in de aralarında bulunduğu birçok yüksek dereceli görevlinin ayaklananlar tarafından öldürülmüş olduğu haberi ortalıkta dolaşmaya başlamıştır⁴⁵. İşte bu ayaklanmayı bastırmak üzere Mustafa Kemal bölgede asayişin temin için Trablusgarp'a gönderilmiştir⁴⁶.

1908 yılı Ağustos ayının sonlarına doğru Mustafa Kemal İstanbul'dan Talat Bey'den bir mektup ve talimat alır. Talimatta Recep Paşa'nın öldüğü (14 Ağustos 1908) ve onun boş bıraktığı Trablusgarp'ta hürriyet aleyhinde bir isyan olduğu, kendisinin orada görevlendirilmesinin İttihad ve Terakki kongresinde kararlaştırıldığı söylenmektedir⁴⁷.

Bu tarihlerde İttihad ve Terakki Fırkası'nın genel merkezi henüz Selanik'te bulunmaktaydı. Bu merkezin üyelerinden biri olan Mustafa Kemal genel merkez toplantılarının gece yapılması âdetinden haberdar olduğu için Mustafa Kemal'i Selanik'ten uzaklaştırmak isteyenler gündüz vakti toplanarak kendisini Trablusgarp'a gönderme kararı almışlardır. Mustafa Kemal anlamıştır ki kendisi İttihad ve Terakki tarafından Selanik'ten uzaklaştırılmak istenmiştir.

Mustafa Kemal genel merkez toplantısına başkanlık eden Hacı Âdil Bey'e bu işi nasıl değerlendirdiğini sorunca kendisinden şu cevabı almıştır: “*Bu, sizden çok şeyler beklendiğinin işareti, beşaretidir.*”

⁴⁵ Afet İnan, “Trablusgarp'ta Hürriyete Karşı İsyan”, *Bellekten*, VII, S. 31, Ankara 1944, s. 387.

⁴⁶ Orhan Koloğlu, *Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine*, İstanbul 2008, s. 93.

⁴⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919 I*, İstanbul 1994, s. 138.

Bu sözler üzerine Mustafa Kemal ayağa kalkmış ve “*Öyle ise gideceğim.*” diyerek Hacı Âdil Bey’in elini sıkmıştır. Mustafa Kemal gideceği yeri annesine haber vermeden sivil olarak yola çıkmıştır. İzmir, İskenderiye üzerinden deniz yolu ile Trablus’a varmış, ancak şehre vardığında kendisini karşılayacak kimse bulamamıştır. Sahil bomboş bir kumsaldan ibarettir. Yerli bir kayıkçı kendisini kumsala götürüp bıraktı. Mustafa Kemal uzun müddet kalacak yer aradıktan sonra nihayet Trablusgarp sevkıyat memuru olduğunu söyleyen Teğmen Hüsnü, Mustafa Kemal’in yorgun ve bitkin halini görerek kendisini kaldığı iki odalı evine götürmeyi teklif etmiş ve Mustafa Kemal de teklifi kabul etmiştir.

Ertesi sabah Mustafa Kemal genç mülazımı çağırması ve kendisinden Recep Paşa’nın yaveri Kafkasyalı Hasan Bey’i göndermesini istemiştir. Liva kumandanı İbrahim Paşa ile de burada görüşmüştür⁴⁸. İbrahim Paşa, Trablusgarp Fırka-yı Askeriye Kumandanlığı’na 4. Ordu Kumandanı olarak tayin edilmiştir⁴⁹. İbrahim Paşa bir subayın siyasî temsilci olarak Trablusgarp’a gelmesi işini pek anlayamamıştır. Öyle ki Mustafa Kemal’e “*Ben askerim, siyasete karışmam. Ben burada sadece liva kumandanıyım*” demiştir. Mustafa Kemal İbrahim Paşa’nın bu sözleri üzerine kendisine “*Tebrik ederim Paşa hazretleri. Büyük kumandanlık şiarı da budur.*” demiştir. Bu sebepledir ki İttihatçı eylemleri ile padişah ordusunun eylemleri halk tarafından zaman zaman birbirine karıştırılmıştır⁵⁰.

İşler o gün öyle gelişmiştir ki Mustafa Kemal, davet edildiği Recep Paşa’nın köşkünde misafir olarak ağırlanmaya başlanmıştı. İbrahim Paşa’nın bu teklifini ise kendisini Trablusgarp’a ayak bastığı gün onu evinde misafir eden genç mülazımı da yanına alması şartıyla kabul etmişti. Bundan sonra Mustafa Kemal şehrin belediye reisi olan ancak bütün memlekete ve askere sahip gibi görünmeye çalışan Hasune Paşa ile görüşerek kendisini uyarmıştır. Burada isyan eden aşiretler çeşitli bölgeleri işgal

⁴⁸ Orhan Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar*, İstanbul 2002, s. 79.

⁴⁹ BOA, DH. MUİ, nr. 116/44-4, 14 Temmuz 1326, ek 1.

⁵⁰ O. Koloğlu, *İttihatçılar...*, s. 79.

etmişler, Mustafa Kemal kendileriyle işgal ettikleri bir caminin medresesinde bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında halka şöyle seslendi:

“Ey ahali... Ey din kardeşleri... Oturduğunuz memleket mahfuz ve siz emin olabilmek için hepimizin büyüğü olan bir kuvvet ve kudretin bulunması ve toplu olması lazımdır. Eğer siz, onlar hep ayrı ayrı ve her birimiz kendi başımıza bütün dünyaya karşı koyabilecek kuvveti haiz olduğumuzu iddia edersek bu, doğru olamaz. Kuvvetlerimizi birleştirelim, emeklerimizi birleştirelim, eskiden beri aramızda müşterek olan ahlak ve tabiate dayanalım, adam olalım.”

Trablusgarp isyanını bastırmak için buraya gelmiş olan Mustafa Kemal, vazifesini bitirip geri döneceği sırada Bingazi’de bulunan bir doktordan (İleride Büyük Millet Meclisi’nde mebus olacak olan Doktor Mustafa Şevket) kendisini Bingazi’ye çağıran bir mektup aldı. Bunun üzerine Trablusgarp dönüşü Bingazi’ye uğradı. Burada Bingazi hâkimi Şeyh Mansur ile görüşerek ona bölgedeki devlet otoritesini kendi iradesine râm edemeyeceğini, bu kadar cüretkâr davranamayacağını söyleyerek kendisini ve Şeyh Mansur taraftarı olduğu anlaşılan şehrin mutasarrıfı Galip Bey’i sert bir dille uyardı. Daha sonra isteği üzerine bütün Bingazi dâhilindeki askerî kıtaları teftiş eden Mustafa Kemal, burada askerlerle bir konuşma yaparak onlara şöyle dedi: *“Arkadaşlar, sizi tebrik ederim. Dünyanın bir ucunda, Osmanlı İmparatorluğu’nun bu umutulmuş köşesinde, ne büyük bir meşakkatle askerlik tatbik etmektesiniz... Ben İstanbul’a ve Makedonya’ya avdetimde sizi misal olarak zikredeceğim.”*

Mustafa Kemal’in Bingazi’yi ne zaman terk ettiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Kendisi Eylül ortalarında Selanik’ten ayrılmış, Ekim başında Trablus’a varmıştır. Üç hafta kadar kaldığı bu şehirden 19 Ekim’de ayrılmıştır. Mustafa Kemal’in tüm Libya gezisi aşağı yukarı 2,5 ay sürmüştür. Mustafa Kemal’in Libya gezisine siyasi açıdan bakılırsa; buradaki halka Meşrutiyet ve anayasanın onaylatılması ve değişik kitleler arasında barışın temini hususlarında başarı sağlanmıştır. Mustafa Kemal Bingazi’yi terk ederken buranın yöneticileri, onun kendilerine verdiği cüret ve cesaretle burada tekrar hükümet otoritesini kurabilmişlerdir. O’nun bu vazifesini kendi kişiliği

açısından ele alırsak; ilk kez Kolağası rütbesinin çok üstünde bir görevde, kendisinden çok daha tecrübeli yöneticiler arasında liderlik yeteneklerini kanıtlamış olduğunu görürüz. Bu gezinin kendisine bir katkısı da, halkı temsil ettiklerini ileri sürerek bunları kışkırtanların, gerçekte kendi çıkarlarını kovaladıklarını görmüş olmasıdır. Bu deneyim daha sonraki siyasî hayatı için Mustafa Kemal'e iyi bir başlangıç teşkil etmiştir⁵¹. Bir asker olarak otorite tesis etmek, başkalarını ateş altında idare etmek, yokluklar içinde savaşı sürdürmek, teşkilatçılık, az kuvvetle iş görmek, inisiyatifle hareket ve ruhsal yönleri ile askeri idare etmek gibi savaşın incelikleriyle ilgili niteliklerini geliştirmiş ve pratiğini artırmıştır. Trablusgarp Savaşı, bu yönleriyle Mustafa Kemal'e çok önemli özellikler kazandırmıştır⁵².

E) Tarafları Savaşa Sürükleyen Gelişmeler

1. XIX. Yüzyılda Batıdaki Gelişmeler Karşısında Osmanlı Devleti

XV. ve XVI. yüzyıllarda kısaca Rönesans diye tanımlanan kültür, sanat ve edebiyat akımını müteakip büyük bir atılım yapan Batı dünyası, yeryüzündeki hâkimiyetini büyük bir süratle kurmaya başlamıştır. Yaşanan tüm gelişmeler aslında insanlık tarihinde büyük bir aydınlanma yaratmış, insanoğlu Ortaçağ'ın karanlık dünyasını geride bırakmaya başlamıştır. Vatanlarını terk ederek keşfedilen ülkelere yerleşen insanların başlattığı sömürgeler meydana getirme süreci, daha sonra gelişmiş ülkelerin sanayileri için gerekli ham maddeleri bulma ve bunun neticesinde de dünya coğrafyasından birçok ülkenin Avrupa'nın sömürgeci devletlerinin açık pazarı durumuna gelmesiyle son bulmuştur. Böyle bir sürecin başlamasında yeni kıtaların keşfi ne denli etkiliyse, hiç kuşkusuz XVIII. yüzyılda İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi de o denli etkili olmuştur. Sanayi Devrimi bu ülkeleri hem hammadde zengini

⁵¹ Afet İnan, *a.g.m.*, s. 388-401; Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 138-144; Orhan Koloğlu, *Fizan Korkusundan...*, s. 85-110.

⁵² *Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1981, s. 80.

topraklara yönelmiş hem de ürettikleri maddeleri pazarlayabilecekleri yeni pazarlar aramaya sevk etmiştir.

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin beşiği olan İngiltere'den başka büyük sömürge imparatorlukları kurmaya başlayan Fransa, Rusya, İspanya, Portekiz gibi ülkelere ilaveten, birliklerini henüz tamamlamış olan Almanya ve İtalya da sömürgeci faaliyetleriyle adı geçen ülkelerin yanlarında yer almaya başlamışlardır⁵³.

1870'te Alman ve 1871'de İtalyan birliklerinin kurulması, Avrupa büyük devletleri arasındaki siyasî dengeyi bozmuş, siyasal üstünlük Fransa'dan Almanya'ya geçmeye başlamıştır. Bu olaydan bir süre önce Süveyş Kanalı'nın açılması da büyük devletlerin Akdeniz siyasetlerindeki değişikliğin sebebinin teşkil etmiştir. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla, Akdeniz, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının en kısası durumuna gelmiş ve Kuzey Afrika ülkelerinin değeri artmıştır. İlk olarak Fransa'da başlayan yeni bir sömürge imparatorluğu kurma girişimi, bir ateşli hastalık gibi diğer Avrupa ülkelerine de sirayet etmiştir. Avrupa ülkelerinin yeni pazar arayışlarındaki en önemli duraklarından biri de kuşkusuz Osmanlı toprakları olmuştur⁵⁴.

Yeni dünyanın mütemadiyen değişen yeni düzenine karşılık, Osmanlı Devleti bu yeni düzene ayak uyduramamış, her alanda gerçekleştirmeye çalıştığı reformlara rağmen giderek yıkılışa doğru sürüklenmiştir. Ayrıca Fransız İhtilali ile hızla yayılan milliyetçilik fikirleri sebebiyle, birçok etnik unsuru bünyesinde barındıran devlet büyük zarar görmüş, özellikle bu milliyetçilik fikirlerinin batılı devletlerin de etkisiyle yayılmasının kontrol edilemediği Balkan topraklarındaki tezahürünün şiddetine maruz kalmıştı. Sultan II. Abdülhamid'in denge siyaseti bile bu hareketlerin önünü alamamıştı. Bu şartlar altında, yaklaşık iki asırdır süregelen, Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için yapılan gizli anlaşma ve imzalanan ittifaklarla pastadan en büyük payı alma mücadelesi Avrupa devletleri arasında büyük bir hızla ilerledi⁵⁵.

⁵³ Ü. Yavuz, *a.g.e.*, s. 2.

⁵⁴ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 35.

⁵⁵ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 258-259.

2. İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'ye İlginin Siyasî ve Ekonomik Nedenleri

İtalya, sömürgecilik yarışına birçok Avrupa devletine göre geç başladığından İtalyan devlet adamlarının temel amaçları, ülkelerini sömürgecilik yoluyla diğer Avrupa devletleri arasına sokabilmek olmuştur. Fakat böyle bir amaç için gerekli olan sermayeye henüz sahip olamayan İtalya, istediği atılımı bir türlü gerçekleştirememiştir. Aslında İtalyan devlet adamlarının İtalya'yı kolonyal bir güç haline getirmeye çalışmalarındaki amaç iktisadî olmaktan çok, ulusal bilinci güçlendirmek ve ülkeyi bir ulus haline getirmek olmuştur.

Bilindiği üzere bahsedilen dönemde büyük bir devlet olabilmenin temel şartı sömürge topraklara sahip olmaktan geçiyordu. Akdeniz'de henüz birliğini tamamlamış olan İtalya'nın böyle bir güç olarak kendisini gösterebilmesi için ya Adriyatik'te hâkimiyet kurması veyahut coğrafi bakımdan kendisine yakın olan Osmanlı Afrikası'nda söz sahibi olabilmesi gerekiyordu. Bu ise İtalya'nın Boğazlar ve Süveyş Kanalı'na giden yollar üzerinde hâkimiyet kurması demekti. Avrupa devletler sistemi içinde ikinci derecede devlet durumunda bulunan İtalya'nın bu tip bir hâkimiyet üzerinde ısrar etmesi ve bu planını uygulamaya koyması Avrupa'nın büyük güçleri karşısında sermayesiz bir ülke olarak mümkün değildi⁵⁶.

İtalya'nın birliğini tamamladıktan sonra Osmanlı ülkesindeki menfaatlerini gerçekleştirmek için yürüttüğü faaliyetler bu savaşı tahlil edebilmek için iyi bilinmelidir. Daha 1873 yılında Osmanlı topraklarında mülk edinme hakkını elde eden İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'de siyasî emellerini gerçekleştirmek için 1890'lı yıllarda önemli miktarda İtalyan sermayesini müstakbel sömürge topraklarına akıtmaya başlamıştır. Bu suretle bölgeyi önce ekonomik olarak kontrol etmeyi amaçlamıştır. Bütün maksadı İtalyan işgalinin iktisadî zeminini hazırlamak olan İtalya'nın Banco di

⁵⁶ Orhan Koloğlu, *Osmanlı-İtalya Libya Savaşı'nda İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ankara 1999, s. 27.

Roma adlı bankası arazi ve mülk satın almaya başlayınca, Osmanlı hükümeti bankanın ticari bir kuruluş olarak arazi ve mülk satın alamayacağını, bu tür faaliyetlerin ancak şahıslar tarafından yürütülebileceğini ileri sürmüştür. Ancak bundan sonra bunun için de bir çare geliştiren İtalyanlar bu alımları Banco di Roma'nın müdürü olan şahıs adına yapmaya başlamıştır. Trablusgarp'ta İtalyanların mülk edinmelerine karşı olan Vali İbrahim Paşa, görev süresi boyunca bu satışları önlemek için yoğun çaba sarf etmişse de bunların önüne pek geçememiştir⁵⁷.

3. Fas Krizi

1911 yılı İtalya'da kraliyet ilanının 50. yıldönümüne rastlamaktadır. Bu nedenle ülkede büyük bir millî heyecan uyandırılmaya çalışılmış, İtalya'nın Trablusgarp toprakları üzerindeki iddiaları da yeni bir şekil almaya başlamıştır.

İtalya'yı 1911 yılında harekete geçiren en önemli olay Fas meselesinin yeniden gündeme gelmesidir. 14 Şubat 1911'de İtalyan Dışişleri Bakanı Guicciardini, İtalyan Parlamentosunda Osmanlı Devleti'nin Akdeniz sahillerindeki vilâyetlerinin durumunun kendilerini İtalyan toprakları kadar ilgilendirdiğini, Kuzey Afrika'nın İtalyan hayat sahası ve menfaat mıntıkası içinde bulunduğunu dile getirdi. Bu topraklarda başka bir ülkenin vesayetinin geçerli olması durumunu kabul etmelerinin mümkün olmadığını ve bunu bütün dünyanın kabul etmesi gerektiğini belirtti⁵⁸.

Trablusgarp'la, Fransa'nın Tunus'a yerleştiği 1882 yılından itibaren ilgilenen İtalya, 1900 ve 1902 yıllarında Fransa ile yaptığı anlaşmalarla, bu ülkenin Fas'ı ele geçirmesine karşılık kendisinin de Trablusgarp'ı almasını kabul ettirmiştir. Bu anlaşma ile Trablusgarp İtalya'ya vadedilmiştir⁵⁹. Fransızların Tunus üzerindeki harekâtına

⁵⁷ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 12-19.

⁵⁸ *a.g.e.*, s. 20-21.

⁵⁹ Mehmet Temel, "Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan Edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXII, S. 1, s. 203.

rekabet olarak İtalyanların da Trablusgarp üzerindeki emellerini gerçekleştirme niyetleri daha Şubat 1888'de vilayette yankı bulmaya başlamış, İtalyanların bu konuda bilgi almak için Trablusgarp'a hafiye gönderecekleri dedikoduları başlamıştır⁶⁰.

Trablusgarp Savaşı sırasındaki İtalyan Başbakanı Giolitti hatıralarında; işin iç yüzünü bilmeyenlerin Trablusgarp'a gitme kararının aniden verildiğini söylediklerini, fakat işin aslının böyle olmadığını, kendilerinin İngiltere ile Mısır ve Fransa ile Fas meselesini müzakere ederken, kendileri için birtakım haklar elde ettiklerini ve bunu büyük devletlere onaylattıklarını söylemiştir⁶¹. Ne var ki 1902 yılı Aralık ayında, Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgaline İngiltere'nin teminat verdiği hakkındaki İtalyan Hariciye Nezâreti'nin beyanati, İngiliz yetkililerince yalanlanmıştır⁶².

24 Nisan 1911'de Fransız ordusu Fas'ı işgal etti. Almanya İngiltere'nin engellemesi üzerine aşırı isteklerinden vazgeçti. Bunun üzerine Almanya ile Fransa Fas konusunda anlaşmaya vardı ve 23 Eylül 1911 tarihinde Agadir limanındaki savaş gemilerini çekti. Bundan sonra Başbakan Giolitti, kendileri Trablusgarp'a girmemiş olsalardı başka bir devletin burayı işgal edeceğini, Tunus'un Fransızlar tarafından işgalinin kendilerinde yarattığı hayal kırıklığını tekrar yaşamak istemediklerini ve bu durumda bir Avrupa devletiyle savaşmak zorunda kalacaklarını, bunun da Osmanlı Devleti ile savaşmaktan daha zor olacağını belirtmiştir.

Fas konusunda Fransa ile Almanya'nın anlaşmaya varması ve Fransa'nın Fas üzerindeki himayesinin tanınması üzerine İtalya, Fransa ile yaptığı 1900 antlaşmasına dayanarak Trablusgarp'ta harekete geçebileceğini düşünmüştür. Nitekim İtalya'yı 1911 Eylül'ünde Trablusgarp'a karşı harekete geçiren hadisenin Fas meselesi olduğu Osmanlı kamuoyunca da bilinmekteydi⁶³. Trablusgarp'ı istila etmek için fırsat kollayan İtalyanlara karşı, her türlü ihtimalin göz önünde bulundurulmasının elzem olduğu ve bu cihetle Trablusgarp-Tunus hududunda 50-60 bin süvari kuvvetinin bulundurulması

⁶⁰ BOA, Y. PRK. UM, nr. 11/3, 2 Cemâziyelâhir 1305, ek 2.

⁶¹ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 21-22.

⁶² BOA, Y. A. HUS, nr. 430/16, 2 Ramazan 1320.

⁶³ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 21-22.

gerektiği daha 1903 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp Kumandanlığı tarafından çekilen telgraflar yoluyla bilinmekteydi⁶⁴. İtalya'nın işgal hazırlıkları içerisinde olduğu Fransız Hariciye Nâzırı tarafından Osmanlı Devleti'nin Paris elçisi Münir Bey'e söylenmiş, Osmanlı Devleti'nin bu vilayetinde hazırlıklı olması gerektiği vurgulanmıştır⁶⁵. Bundan başka Almanya sefiri ile de İtalyanların Trablusgarp'a dair gizli niyetleri hakkında çeşitli görüşmelerde bulunulmuştur. Bu görüşmelerde Roma elçisi ile yapılan mülakattan bahisle, İtalyan gazetelerine güvenmenin doğru olmadığı, düvel-i muazzama ve diğer imparatorlukların böyle bir işgale izin vermeyecekleri söylenmiştir⁶⁶.

F) Savaş Hazırlıkları

1. İtalya ile Yapılan Üçlü İttifak

“Üçlü İttifak” dış politikada İtalya'nın Almanya ve Avusturya ile yakınlaşması sonucunda 20 Mayıs 1882 tarihinde yapılan bir ittifaktır. Bu ittifak İtalya'ya Trablusgarp'tan yana bir çıkar sağlamamışsa da İtalya'ya karşı bir Avusturya saldırısını önlemekte, bir Fransız saldırısına karşı ise Avusturya ve Almanya'nın yardımını sağlamakta ve Doğu Afrika'da İtalya'nın girişeceği sömürge çalışmalarında aynı devletlerin desteğini sağlamıştır. Fransa'nın Tunus'a yerleşmesine karşılık İngiltere, İtalya'yı kendi yanına çekmekte yarar görmüş ve Fransa'nın Tunus'a yerleşmesine karşılık İtalya'yı Habeşistan'a yerleşmeye davet etmiştir. Bu öneriler ile Habeşistan üzerine harekete geçen İtalya başarısızlıkla sonuçlanan girişiminin ardından gözlerini yeniden Trablusgarp'a çevirmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp vilayetinden gelen telgraflarda, İtalya'nın Trablusgarp hakkındaki emelleri anlatılarak buranın savunması için kuvvet yardımı istenmiş, böyle bir işgal karşısında Avrupa devletlerinin hiçbir itirazda bulunmayacakları belirtmiştir⁶⁷.

⁶⁴ BOA, Y. PRK. AZJ, nr. 45/92, 29 Zilhicce 1320.

⁶⁵ BOA, Y. PRK. EŞA, nr. 42/51, 29 Zilhicce 1320.

⁶⁶ BOA, Y. MTV, nr. 226/34, 8 Zilkâde 1319.

⁶⁷ BOA, Y. PRK. AZJ, nr. 54/92, 1320.

İttifak Devletleri 1891 yılında aralarındaki anlaşmayı altı yıl için yenilediler. Anlaşmaya yeni bir hüküm olarak da “*Almanya ve İtalya Kuzey Afrika’da yani Bingazi, Trablusgarp ve Tunus’ta mevcut düzenin korunmasına çalışacaktı. Bunun gerçekleşmeyeceğine karar verilirse, Almanya, İtalya’nın işgal dâhil her hareketini takviye edecek, bu konuda İngiltere’nin de desteğinin sağlanmasına çalışacaktır.*” maddesini eklediler.

1887 yılında İngiliz hükümeti ile İtalya’nın Trablusgarp üzerindeki emellerinin destekleneceğinin kabul edildiği bir anlaşma yapıldı. İtalya’nın İngiltere’den elde ettiği bu menfaate karşılık, İtalya da Mısır üzerindeki İngiliz emellerinde bu ülkenin destekçisi olmayı taahhüt etmiştir⁶⁸. İtalya’nın İngiltere ile yaptığı bu karşılıklı menfaate dayalı anlaşmasına rağmen, savaş sırasında bazı İngilizler, Osmanlı Devleti’ne yazdığı arizalarda, Trablusgarp Harbi’nde İngiliz halkının Osmanlı’yı desteklediklerini, hatta bazı İngiliz askerlerinin de “hilal” altında Trablusgarp’ta savaştıklarını, savaşın Osmanlı lehinde bitmesini istediklerini⁶⁹, İtalya’nın Trablusgarp’ta yaptığı birtakım vahşi hareketten dolayı kendilerinin üzgün olduğunu belirteceklerdir⁷⁰.

1899 yılında bu kez Avrupa devletleri kendi aralarında Kuzey Afrika topraklarıyla ilgili bir anlaşmaya imza atmışlardır. Bu antlaşmaya taraf olan Fransız ve İngiliz hükümetinin bu davranışları İtalya hükümetini son derece rahatsız etmiştir⁷¹.

28 Haziran 1912’de, Üçlü İttifak’ın yenilenmesi sırasında Avusturya Trablusgarp’ta İtalya’ya hareket serbestliği tanımış; aynı yıl 11 Aralık’ta imzalanan bir başka anlaşma ile de Fransa’da, Tunus üzerinde kurduğu hâkimiyetin tanınması karşılığında İtalya’nın Trablusgarp’ta hak sahibi olduğunu kabul etmiştir⁷².

Kısaca özetleyecek olursak; İtalya, emeline ulaşmak için ilk etapta Almanya, Avusturya gibi birtakım devletlerle kendisine Trablusgarp’ta hareket serbestliği

⁶⁸ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 261-262.

⁶⁹ BOA, HR. TO, nr. 542/94-2, 6 Kasım 1911, ek 3.

⁷⁰ BOA, HR. TO, nr. 542/94-1, 6 Kasım 1911, ek 4.

⁷¹ BOA, Y. PRK. TKM, nr. 41/65, 20 Zilkâde 1319.

⁷² E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 262.

taniyacak olan gizli anlaşmalar yapma gereği duymuştur⁷³. Bunun sebebi de İtalya'nın girişeceği hareketler ile Avrupa büyük devletleri menfaatlerinin çatışabilecek olmasıdır. Bu anlaşmalarla İtalya, İngiltere'nin Mısır'daki ve Avusturya'nın Bosna Hersek'teki varlığını tanıyor ve Almanya'nın Akdeniz'deki çıkarlarını gözeteyeceğini kabul ediyordu. Ayrıca Fransa'nın Tunus'u ele geçirmesini kabullenebileceğini, Rusya'nın ise Boğazlardaki çıkarlarını tanıdığını ve Rusya'nın Balkanlardaki politikalarını destekleyeceğini açıklıyordu. Rusya zaten XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyetini ortadan kaldırmak için birtakım girişimlerde bulunmuştu. Bütün bu devletler de İtalya'nın Trablusgarp vilayeti ile Bingazi sancağına yönelik yayılmacı politikalarını kabulleniyorlardı⁷⁴.

2. Rus-İtalyan Racconigi Antlaşması

İtalya Avrupa'nın merkezî devletleriyle yaptığı ittifaklara rağmen sömürgecilik alanında bir şey elde edemedi ve hatta Habeşistan teşebbüsü sırasında müttefiklerinden hiçbir yardım veya destek göremedi. İtalya'nın bu başarısızlıklarına karşılık, müttefiki Avusturya'nın, Balkanlar'daki faaliyet ve kazançları da günbegün artıyordu. Üçlü İttifak sanki Avusturya'nın işine yaramıştı. Bu durumda İtalya, sömürgecilik konusunda artık Üçlü İttifak'tan başka devletlerin yardımına ihtiyaç duydu ve Fransa ile yukarıda bahsi geçen 1900 ve 1902'de yaptığı antlaşmalar ile Fransa'nın Fas'a yerleşmesine karşılık kendisinin de Trablusgarp'ı almasını Fransa'ya kabul ettirdi. İtalya'nın bu ki adımı onu Üçlü İttifak'tan uzaklaştıran sebepler oldu.

Kendisinin "Karadeniz"i olarak gördüğü Adriyatik'e, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i alarak yerleşmesi ve burada söz sahibi olması İtalya'yı Rusya'ya yöneltti. Rus Dışişleri Bakanı Islowsky, 1908 Eylül'ünde İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni ile yaptığı görüşmelerde, Tittoni Boğazlar'ın Rus gemilerine açılmasını desteklemesine karşılık, Rus tarafı da İtalya'nın Trablusgarp'ı ele geçirmesini kabul etti. Bu görüşme sonunda herhangi bir antlaşma imzalanmadı. Ancak yayınlanan bildiride ve Tittoni'nin 4 Aralık

⁷³ BOA, Y. A. HUS, nr. 427/106, 18 Muharrem 1320.

⁷⁴ H. Öksüz, *a.g.t.*, s. 10.

1908 tarihinde parlamentoda yaptığı konuşmada, Rusya ile İtalya arasında tam bir görüş birliği olduğunu belirtti.

Bu mutabakattan sonra 1909 yılının Ekim ayı içerisinde Rus Çarı II. Nikola ile İtalya Kralı III. Victor Emmanuel, İtalya Kralı'nın Torino yakınlarındaki Racconigi Şatosu'nda buluştular ve 24 Ekim 1909'da "Racconigi Antlaşması" denilen antlaşma imzalandı. Bu antlaşma gayet gizli tutulmuş, Rusya müttefiki Fransa'yı antlaşmadan tam üç yıl sonra haberdar etmiştir. Bu anlaşmaya göre: Balkanlar'da statükonun korunmasına çalışılacak, Balkanlar'ın "milliyetler" ilkesine göre şekillenmesi sağlanacak, Rusya ve İtalya'dan biri, bir üçüncü devletle Avrupa'nın doğusu ile ilgili olarak ve mevcut antlaşmaların ötesine giden bir antlaşma yapmaya niyetlenirse, bu ancak diğer tarafında katılmasıyla mümkün olabilecekti. İtalya, Rusya'nın Boğazlar'daki emellerine, Rusya da İtalya'nın Trablusgarp'taki emellerine bu antlaşma ile hayırhane bir şekilde bakmayı taahhüt etmişlerdir⁷⁵.

3. Osmanlı'nın İtalya Karşısında İttifak Teşebbüsleri

Sadrazam Said Paşa, hatıratında Fransa ile İtalya arasında imzalanan 1898 tarihli antlaşmanın Trablusgarp için bir tehlike yaratmadığını belirttikten sonra "*İtalya'nın genişleme eğilimlerine neden olacak herşeyin bertaraf edilmesi maslahata uygun düşecektir*" demiştir⁷⁶. İtalya ile müttefik devletlerarasında imzalanan bir dizi antlaşmalar Trablusgarp hakkında bir korku yaratmıştır⁷⁷.

Bu olaydan sonra Sultan II. Abdülhamid, Said Paşa'yı İtalya'yı Trablusgarp'a yapacağı bir hareketten alıkoymak için Fransa ile bir ittifak zemini oluşturmakla görevlendirdi. Elçi aracılığı ile Fransa'nın İtalya'ya karşı ittifak için önerdiği koşullar oldukça ağır olmuştu. Bu koşullar; Cezayir ve Tunus halkının Fransa'nın koruması altına girmeleri ve Tunus parasının Osmanlı memleketlerinde geçerli olması şeklindeydi. Osmanlı Devleti bu ağır şartları kabul etmeyince Fransa ile ittifak fikrinden

⁷⁵ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1999, s. 630-632.

⁷⁶ *Aynı eser*, s. 262-263.

⁷⁷ BOA, Y. PRK. EŞA, nr. 28/70, 20 Şevval 1315.

vazgeçildi. Buna karşılık, Trablusgarp'ın savunulması için padişahın iradesi üzerine nazırlar heyetinde tedbirler araştırılması yoluna gidildi. Said Paşa devletin içinde bulunduğu zor şartlarda bu gibi tedbirlerin fayda getirmeyeceğine olan inancını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Trablusgarp'ın İtalya'ya karşı savunulması için savaş halinde Trablusgarp'a gönderilecek askerin, donanmanın himayesi altında gitmesi gereklidir. Deniz kuvvetlerimizin bugün ne durumda olduğu herkesçe bilindiğinden Trablusgarp sularına donanma göndermeye kudretimizin yetmediğini anlatmaya değmez. Tersanede taşıt gemileri bulunmadığından barış vaktinde yahut savaşın çıkmasından önce oraya asker gönderilmesi de mümkün olmayacaktır. Dolayısı ile Trablusgarp'ın Osmanlı memleketleri arasında kalıp kalmaması devletlerarası genel politikasında ileride meydana gelecek değişikliğe bağlıdır.”⁷⁸

İşgalin politik altyapısını hazırlayan Tittoni Kuzey Afrika'daki Osmanlı yetkililerinin İtalyanlara ayrımcılık yaptığını ve bunun kabul edilemez olduğunu iddia etmeye başlamıştı⁷⁹. İtalyan tarafının bu iddiaları aslında yeni değildi. İtalya'nın Trablusgarp'ta yaşayan ahalisine, buranın yerlileri tarafından kötü muamele edildiği iddiaları bir propaganda aracı olarak devamlı kullanılmak suretiyle, Avrupa büyük devletlerinin ilgisi buraya çekilmeye çalışılmıştır. İtalya'nın bu faaliyetlerinden biri de 1883 yılında Trablusgarp'ta bulunan İtalyan Konsoloshanesi'ne Arapların hücum ettiği yolundaki asılsız haberleri olmuştur⁸⁰. 1902 yılı Haziran ayı içerisinde İtalya hükümeti, Hariciye Nezâreti'ni uyararak Trablusgarp ahalisinin buradaki İtalyanlara kötü muamelede bulunduğunu, belki Trablusgarp sularından geçecek olan bir İtalyan harp gemisinin buradaki memurların tavırlarını değiştirmeye kâfi geleceğini bildiriyordu⁸¹. 1907 yılında Trablusgarp ve Bingazi'de, yerli ahalinin buradaki İtalyanlara tecavüzatta

⁷⁸ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s. 262-263.

⁷⁹ Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı: Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*, Çev. Deniz Bertay, İstanbul 2008, s. 1-11.

⁸⁰ BOA, Y. PRK. TKM, nr. 5/70, 18 Ramazan 1300.

⁸¹ BOA, DH. MKT, nr. 522/77-1, 6 Rebiülâhir 1320; BOA, DH. MKT, nr. 522/77-2, 6 Rebiülâhir 1320, ek 5.

bulduğuna dair devamlı propagandalar yürüten İtalya'nın bu iddiaları Osmanlı Devleti tarafından sürekli olarak tekzip edilmiştir⁸².

4. İtalya'nın Trablusgarp'ı İşgal Hazırlıkları

İtalya maksadına ulaşmak için, Avrupa devletlerinin Doğu Akdeniz'deki toprakların büyük çoğunluğuna sahip olan Osmanlı Devleti'ni dolaylı olarak yönetmek için kurdukları komitelerin içinde yer almaya özen göstermiştir. Bu komitelerin başında da Duyûn-ı Umûmiye gelmekteydi. 1881 yılında İtalya Duyûn-ı Umûmiye idaresinde yer verilen altı yabancı devletten biriydi. Bunun yanında, İtalya 1897'de Girit'in özerkliği ile ilgili varılan antlaşmanın gözetim işinde ve 1903'de Makedonya'daki karışıkların önlenmesinde diğer devletlerle birlikte yer almıştır⁸³.

İtalya yaptığı bir dizi anlaşma ile büyük devletlerin tarafsızlıklarını sağladıktan sonra (bu devletlerden biri de Aralık 1911'de tarafsızlığını ilan eden Amerika'dır⁸⁴) Trablusgarp'ı kendi menfaatleri için bir yayılma alanı olarak benimsemiştir. Osmanlı Devleti son dönemde bu bölgeyi bir sürgün yeri olarak kullanırken, İtalyanlar yerleşim yeri olarak görmüşlerdir⁸⁵.

İtalya'nın Habeşistan'da giriştiği sömürge savaşında uğradığı ağır mağlubiyet henüz İtalyan halkının hafızalarından silinmemiştir. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in duyurulması üzerine İtalyanlar Trablusgarp'ta işgal zemini oluşturmaya başladılar⁸⁶. 1910 yılı başından itibaren İtalyanlar Trablusgarp'taki ekonomik faaliyetlerine büyük bir hız verdiler. Trablusgarp'ta Roma Bankası kuruldu. Banco di Roma, İtalya'nın Trablusgarp'a ekonomik olarak sokulma politikasının başlıca aracı oldu. Trablusgarp'ta büyük çıkarları olan Banco di Roma'nın Vatikan çevresiyle ilişkisi, hükümeti Trablusgarp Harbi'ne zorlayan etkenlerden birisi olmuştur⁸⁷.

⁸² BOA, Y.A. HUS, nr. 510/136, 2 Ramazan 1325.

⁸³ C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s. 154.

⁸⁴ BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 2/103, 23 Zilhicce 1329.

⁸⁵ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 264.

⁸⁶ *a.g.e.*, s. 264-265.

⁸⁷ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 23.

Trablusgarp Mebusu Sadık'ın 12 Eylül 1911'de *Tanin* Gazetesi'ne verdiği bir demeçte İtalyanların buradaki faaliyetleri açıkça dile getirilmekteydi:

“İtalya, Trablusgarp'taki cüretli hareketlerine Abdülhamid döneminde başlamıştı. Trablusgarp'ta zorla Banco di Roma müessesesini kurmuş, Bingazi'de de bir postane açmıştı. Trablusgarp'ta halifeye bağlı milyonlarca Müslüman Meşrutiyet idaresinden çok şeyler bekledikleri halde ümitleri boşa çıkmıştı. İstibdat döneminde başlayan bu hareketler Meşrutiyet idaresinde de onun bıraktığı yerden devam etti. Trablus her konuda ihmal edildi. İtalyan emellerini herkesten fazla bilmesi lazım gelen eski Roma Elçisi Sadrazam Hakkı Paşa kabinesinin Trablusgarp'taki ilk icraatı Banco di Roma'nın resmîyetini tasdik etmek oldu. Bundan sonra İtalya'nın faaliyeti kat kat artmaya başladı. Birçok yerde Banco di Roma'nın şubeleri açıldı. Bu müessese giderek bütün ticareti ele geçirdi ve yerli tüccarı iflas ettirdi. Emlak ve arazi satın almaya başladı. Hükümet bunların Banco di Roma adına değil o müessesenin direktörü adına satın alınmasına izin verdi. Recep Paşa'nın son gününe kadar burada bir karış arazi elde edemeyen o müessese hemen 100.000 liralık bir araziye sahip oldu. İtalyanlar Trablus'da dâr-ül eytâm (yetimler yurdu) hastane ve çeşitli okullar açtılar. İtalyanlar Trablusgarp'ta aynı amaca hizmet eden iki de gazete çıkardılar. İtalyanlar, bu yöntemi Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu'da da izlemişlerdi. Hükümet ise bu hale seyirci kalıyordu. Osmanlı sancağını taşıyan vapur ancak 4-5 ayda bir defa Trablus'a gidebiliyordu. Maden araştırması için İtalyalı bir heyete izin veriliyordu. Velhasıl diğer devletlerin hiçbirine verilmeyen imtiyaz İtalya'ya verildi. İtalya'ya verilecek sadece bir şey kaldı o da bütün İtalyan kamuoyunun hayali, idarî hâkimiyet meselesiydi.⁸⁸”

Trablusgarp'ta ekonomik egemenliğin yanında sosyal ve kültürel olarak da hâkim olmak isteyen İtalya, bölgede okullarda okuyan yerli çocuklara Türk düşmanlığına karşı İtalyan sevgisi aşılarmayı amaçlamıştır⁸⁹. Trablusgarp'ta açılan ilk İtalyan okulu Fransızlarla birlikte işletilen Saint Josef Rahibeler Okulu'dur. 1900 yılında Trablusgarp vilayetinde İtalyanlara ait okulların sayısı 4'ü ortaokul ve 1'i lise olmak üzere 5'i bulmuştur. 1911 yılına gelindiğinde bu okulların sayısı 10'a çıkmıştır.

⁸⁸ H. Şıvgın, a.g.e., s. 24-25.

⁸⁹ Aynı eser, s. 25.

Bu okullarda Arap çocuklarına İtalyan dili öğretilmekte ve İtalyan hayat tarzı benimsetilmeye çalışılmıştı⁹⁰.

Trablusgarp halkına sevimli görünmek niyetinde olan İtalyanlar, ülkenin mühim bölgelerinde hastane, dispanser ve postahane açtılar. Trablusgarp'ta İtalyanlar tarafından kurulan posta vapuru işletmelerine karşılık, bölgenin yetkilileri Dersaadet ve Trablusgarp arasında ve gerekli yerlere uğramak koşuluyla, yalnız Osmanlı tebaasından oluşan Şirket-i Bahriye-i Hamidiye isimli bir şirketin kurulmasının teşvik edilmesini istediklerini hükümete bildirmişlerdir. İtalyanlar Trablusgarp'ta aynı amaca hizmet eden iki gazete çıkardılar⁹¹.

İtalyanlar, Trablusgarp'ı işgale kalkışırken kendilerini bekleyen en büyük tehlikenin, Türk kuvvetlerinin göstereceği mukavemetten ziyade Arapların direniş harekâtına katılmaları olduğunun farkındaydılar. Savaş öncesi işgali kolaylaştırmak için Arapları kendi yanına çekmeye çalışan İtalyan hükümeti bu amaçla Bingazi'de Sünusi tarikatının önde gelenleriyle bağlantı kurmaya çalıştı. Hatta İtalyan hükümeti, Sünusi şeyhini elde etmek için İtalya kralı adına çok kıymetli hediyeler gönderdi. Ne var ki, Şeyh Ahmet Sünusi, İtalya kralının gönderdiği hediyeleri iade edilmek üzere Bingazi ordugâhına göndermiş; daha sonra bu hediyeler, Enver Paşa tarafından İtalyanlara iade edilmiştir. Uğradıkları başarısızlıklara rağmen İtalyanlar, yılmadan Arapları yanlarına çekmek maksadına yönelik teşebbüslerini sürdürmüşlerdir. Nitekim bu ısrarlı çabaların sonucunda bazı kabileler, silahlarını bırakarak İtalyanlara teslim olmuşlardır⁹².

İşgale doğru Trablusgarp'ta bulunan İtalyan konsolosu, ahali ve zabitlerle bir mesele çıkarmaları için buradaki tebaasına tenbihatta bulunmuştur. Bu uyarı doğrultusunda bölgede asayişin temini konusunda zorluklar yaşanmış, böylece Trablusgarp'taki İtalyan halkı da yapılacak savaşa zemin hazırlamışlardır⁹³. İtalya'nın

⁹⁰ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 15-17.

⁹¹ BOA, Y. PRK. UM, nr. 54/41, 3 Rebiülâhir 1319.

⁹² İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 161-170.

⁹³ BOA, DH. MKT, nr. 2227/108, 23 Rebiülâhir 1317; BOA, DH. MKT, nr. 2224/81, 15 Rebiülâhir 1317; BOA, HR. HMŞ. İŞO, nr. 50/10, 26 Şubat 1326, ek 6.

işgal hazırlıklarına devam ettiği ve bunun için derhal tedbirler alınması gerektiği konusunda Trablusgarp Valiliği'nin telgrafları Bâbîâli'ye ulaşmıştır⁹⁴.

---

⁹⁴ BOA, Y. MTV, nr. 227/170, 28 Zilhicce 1319.

İKİNCİ BÖLÜM

İTALYA'NIN TRABLUSGARP VE BİNGAZİ'YE SALDIRMASI VE KUZEY AFRİKA'NIN ELDEN ÇIKIŞI

A) İlişkilerin Sertleşmesi ve İlk İtalyan Notası

4 Ocak 1911 tarihinde Trablusgarp'taki Roma Bankası, Vali İbrahim Paşa'nın Trablusgarp'taki İtalyanlara karşı hareketlerinden şikâyete başladı. Öyle ki İtalyan basınında valinin değiştirilmesi konusunda yayınlara girişildi. Mart ayında bölgedeki fosfat madenleri işletme imtiyazının Amerikalılara verileceği haberi İtalyanları iyice kızdırmıştı. Yaşanan gelişmeler İtalyan basınında büyük yankı uyandırmış, Kuzey Afrika'da İtalya için tek elverişli yer olarak Trablusgarp'ın kalmış olduğu, buraya yerleşilmediği takdirde buranın da başkalarının eline geçebileceği basında yer bulmaya başlamıştır⁹⁵.

İtalyanlar yaptıkları ittifak ve gizli anlaşmalarla Avrupa devletlerine Trablusgarp üzerindeki hâkimiyet isteklerini kabul ettirdikten sonra, 1910 yılı başından itibaren hükümet ve basın kendilerinin Trablusgarp'a olan yakın ilgisinden söz etmeye başlamıştır. İtalyan Dışişleri Bakanı 1910 yılı Şubat ayında parlamentoda yaptığı bir konuşmada “*Kuzey Afrika'daki Osmanlı vilayetleri bizim için Akdeniz'de denge bakımından birinci derecede önemlidir*” demiştir. Bunun arkasından İtalya Trablusgarp ile olan iktisadî bağlantılarından söz etmeye başlamıştır. Yeni İtalyan Dışişleri Bakanı San Giuliano, Aralık 1910'da basına verdiği bir demeçte: Trablusgarp'ın Türk kalmasını istediklerini, fakat başka bir devletin burası ile ilgilenmesini kabul edemeyeceklerini söylemiş ve “*İtalya iş bu vilayetin işletilmesinde Osmanlı sermaye ve emeğiyle imtiyazlı bir biçimde işbirliği yapmak istiyor*” diyerek soruna “denge” unsurundan sonra bir de “iktisadî” unsuru katmıştır⁹⁶.

⁹⁵ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 266-267.

⁹⁶ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s. 634-635.

1911 Temmuz ayında bir İtalyan gemisi Trablusgarp sularında uzun süre beklemeye başlayınca, vilayetten acilen çekilmiş olan bir şifre telgrafta; İtalyan gemisinin isteklerinin yerine getirilmemesi durumunda kendilerinin vilayeti ve Bingazi'yi işgal etme ihtimalinin uzak olmadığı ve her türlü ihtimale karşı vilayette askerî hazırlıkların yapılması gerektiği bildirilmiştir⁹⁷. Roma'daki Türk Askerî ataşesinden de İstanbul'a İtalya'nın askerî hazırlıklara başlamış olduğuna dair bir haber ulaşmıştır. Trablusgarp'ta halk arasında bu konudaki söylentiler yayıldıkça halkın yaşadığı panik de artmıştır. Öyle ki İtalyanların hazırlıkları vilayet çevresinde giderek hissedilirken Osmanlı hükümetinin henüz bir tedbir almamış olmasına tepki olarak 21 Eylül'de İstanbul'da *Tanın* gazetesinde “*Trablusgarp'tan Bir Ses*” başlığı altında eşrafın imzalarını taşıyan şu telgraf yayınlanmıştır:

“Ey milletin kaderine hâkim olanlar; Bu felaketzede milleti daha ziyade bekletmeyiniz. İtalyanlar Trablusgarp'ın azimi ismetine bu temiz toprağı giderek ecdadımızın mübarek kanları ile sulanmış bu yerleri saldırgan ayakları ile çiğnemek istemiyorlar mı? Böyle ise siz buna karşı ne yaptınız ve ne yapmak istiyorsunuz?”⁹⁸

Buna rağmen Sadrazam Hakkı Paşa Hükümeti bu haberleri büyük bir tevekkül ile karşılamış ve hala İtalyan işgaline ihtimal vermemiştir. İlk olarak Alman hükümetine konuyla ilgili danışılmış; Alman hükümeti tavsiye olarak İtalyanlara bazı kolaylıklar gösterilerek her çeşit anlaşmazlık bahanelerinin kaldırılmasını, fakat aynı zamanda Trablusgarp'a gürültüsüzce kuvvet gönderilmesini tavsiye etmiştir⁹⁹.

İtalya 23 Eylül 1911'de Bâbıâli'ye verdiği notasında özetle, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarp ve Bingazi'ye adamlarını göndererek yerli halkı İtalyanlar aleyhine kışkırttığını ve İtalyanların tehlikeye maruz kaldıklarını, bundan dolayı bölgeyi terk etmek zorunda olduklarını iddia etmiştir. Osmanlı Devleti de bu notaya yine bir nota ile 26 Eylül'de cevap vererek, İtalyan halkının Trablusgarp ve Bingazi'de hiçbir

⁹⁷ BOA, Y.A.HUS, nr. 523/149, 21 6 1326.

⁹⁸ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 265-268.

⁹⁹ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 79.

şekilde tehlike altında olmadıklarını ve hükümetin her zaman vazifesini yapmaya muktedir olduğunu, bunun için endişe etmelerine gerek olmadığı belirtmiştir¹⁰⁰.

B) Derne Gemisinin Trablusgarp'a Girişi ve Yankıları

İtalyan notasında, Trablusgarp'a silah, cephane ve erzak sevk edilmesinin İtalyanların can güvenliğini tehdit ettiği iddiasına, hareketi İtalyanlarca öğrenilen Derne vapurundan¹⁰¹ başka gemilerin gönderilmesini önlemek amacıyla yer verilmiştir. İstanbul'da bulunan İtalyan askerî ateşesi, Derne gemisinin 10.000 tüfek, bol mühimmat, birkaç top, erzak ve elbise yükleyerek yola çıktığını hükümetine bildirmiştir. İtalyan hükümeti, donanmasına Derne gemisini derhal yakalaması için emir verdiği gibi, İstanbul hükümetine baskı yaparak Trablus savunmasını güçlendirmek amacıyla başlatılan sevkiyata son verme kararı almıştır.

Osmanlı hükümeti ise Derne gemisinin İtalyan donanmasına yakalanmadan Trablusgarp'a varmasını istemektedir¹⁰². Bâbîâli İtalyanlardan gizleme gereğini duyacağı bir askerî hazırlık yapmamıştır. Derne gemisi hiçbir gizlilik olmaksızın yüklenmiş ve herkesin gözü önünde hareket etmiştir. İtalyan donanmasının takibine rağmen Derne gemisi 25 Eylül'de Trablusgarp limanına varmıştır. Geminin limana girişi Trablusgarp halkı tarafından heyecan ve sevinçle karşılanmış ve halk için büyük bir manevi destek olmuştur¹⁰³. Geminin yükünü boşaltmak isteyen halk bunun için seferber olmuş, cephanenin bir kısmı Aziziye Sarayı'na bir kısmı da Topçu Kışlası'na konulmuştur. Derne gemisi 12.500 mavzer tüfengi, 600 sandık mavzer cephanesi, 500

¹⁰⁰ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁰¹ Derne gemisi, İtalyanların 23 Eylül tarihli notalarının tebliğ edilmesinden bir gün önce yani, 22 Eylül'de Harbiye Nezâreti'nin İstanbul'dan Trablusgarp'a gitmek üzere yola çıkardığı silah ve cephane yüklü bir gemidir.

¹⁰² Osmanlı Devleti ve İtalya, Trablusgarp Savaşı'nda silah, mühimmat ve imal edilmeksizin kara ve deniz silahlanmasına hizmet eden maddeleri savaş kaçağı ilan etmişler ve bu maddeleri taşıyan düşman veya tarafsız ülke gemilerine el koymuşlardır. Denizlerdeki el koymaların yasalara uygunluğu ve el konulan gemiler ve yükleri hakkında hüküm ve karar vermek üzere Osmanlı Devleti'nde daha sonra Deniz Ganimetleri Mahkemeleri kurulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Temel, *a.g.m.*, s. 203-214.

¹⁰³ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 53-54.

çuval un, 500 çuval peksimet ve 200 asker elbisesi getirmiştir. Geminin getirdiği silah ve cephane hakkında da İtalyanlara türlü türlü haberler ulaşmıştır¹⁰⁴.

C) İtalyan Ablukası Karşısında Alınan Tedbirler ve Osmanlı Harbiye Nezâreti'nin Trablusgarp'ı Savunma Planı

İtalyan işgal tehlikesi sadece Trablusgarp'ı değil Bingazi'yi de tehdit etmiş ve bu sebeple gemiyle getirilen mühimmatın bir kısmı Bingazi'ye gönderilmek istenmişse de gemi kaptanının, gelirken İtalyan takibinden zor kurtulduğunu söylemesi üzerine bundan vazgeçilmiştir. Derne vapuru Trablusgarp'a vardıktan hemen sonra Avrupa'nın sayılı donanmalarından biri 26 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp ufuklarında görülmeye başlamıştır. Bunun üzerine Trablusgarp'ta çalışmalar daha da hızlandırılmış, gönüllü taburları kurmak için yapılacak işleri görüşmek üzere Şehir İdare Meclisi toplanmış, İtalyanların şehre baskın düzenlemeleri ihtimaline karşılık ne şekilde hareket edileceği planlanmaya çalışılmıştır. Dâhilde bulunan kaza ve livalara mazbatalar gönderilerek silah ve cephane almak üzere Fırka'ya gelmeleri buyrulmuştur.

Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa, 26 Eylül'de Trablusgarp Fırka Kumandanlığı'na "*Gayet müctaceldir.*" ifadesiyle başlayan bir şifre telgraf göndermiştir. Bu talimatın gizli tutulması istenmiş, İtalyan donanması Trablusgarp önlerinde görünecek olursa -yapılageldiği gibi- sancak ile selamlanması söylenmiştir. Selam için top atılacak olursa selamlarına topla karşılık verilecek, en yüksek rütbeli subayları tarafından yapılacak ziyaret de nezaketle iade edilecektir. İtalyan amirali karaya asker çıkarılacağını beyan ederse İstanbul'dan talimat alınacağı söylenerek keyfiyet derhal hükümete bildirilecektir. Eğer dinlemeyip asker çıkarmakta ısrar ederse önce mümkün mertebe silahsız engellemeye gayret edilecek, şayet silah kullanılırsa silahla karşılık verilerek karaya asker çıkarılmaması için her türlü çaba gösterilecektir. Donanma tarafından karaya asker çıkarmayı kolaylaştırmak maksadıyla kaleye ve istihkâmlara ateş edilecek olursa istihkâmlarımız tarafından karşılık verilecektir. Kalede

¹⁰⁴ 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1985, s. 30.

ve istihkâmlarda bulunan Osmanlı savunma kuvvetleri, askeri şerefimizi korumak için sonuna kadar mertçe ve kahramanca çarpışmaya devam edecekler ve Osmanlılık namusunu yüceltmek için canlarını fedadan katiyen çekinmeyeceklerdir. İstihkâmlar tahrip olunarak savunulamaz hale geldiği takdirde topların kamaları sökülmelidir. Bu şekilde topların düşman tarafından kullanılmasına engel olunacaktır. Düşman tarafından karaya asker çıkarılmasına şiddetle karşı olunmakla beraber başarısızlık halinde, istihkâmlar mukavemete devam edecekler, buna rağmen karşı koymak imkânsız bir hale geldiği takdirde derhal içerilere çekilerek düşmanı atmak için çete muharebeleri yapılması en akıllıca iş olacaktır. Dâhildeki kasabaları içine alan bir hükümet kurulmalı ve böylece Osmanlı hâkimiyetinin vilayet içlerinde devamı sağlanmalıdır. Bu durumda Tunus üzerinden İstanbul ile haberleşme ve erzak teminine gayret gösterilmelidir. Askeri harcamalar için her üç ayda bir gönderilen havaleden başka 50.000 lira daha gönderilmiştir. Bu paralar bankada muhafaza edilerek gerekli harcamalarda kullanılacak, şayet dâhile doğru çekilmek zorunda kalınırsa tamamı bankadan çekilerek ihtiyaçlar için kullanılacaktır¹⁰⁵.

Harbiye Nâzırı bu 9 maddelik talimatın icab eden yerlere gizli bir şekilde gönderilmesini istemiştir. Fırka kumandan vekili Miralay Neşet Bey, aldığı talimatı bütün askerî birlik komutanlarına bildirmiş, 27 Eylül'de Harbiye Nezâreti'nden gönderilen telgrafta, İtalyanların karaya asker çıkarmalarına bir tedbir olarak 30.000 m uzunlukta dikenli tel gönderileceği söylenmiş ve bu tellerin çekilebilmesi için 50.000 adet ahşap kazık hazırlanması istenmiştir.

İtalyan tehlikesi kapıyı çaldığı anda alınan ve alınması tasarlanan tedbirlerin yeterli olmayacağı alenî idi. 27 Eylül'ü 28 Eylül'e bağlayan gece sahile iki mil uzaklıkta demirleyen İtalyan donanması projektörlerini Trablusgarp üzerine çevirince, Derne gemisinin gelmesiyle sevince boğulan halk, düşman filosunu gördüğünde ümitsizliğe kapılmaya başlamıştı.

---

¹⁰⁵ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 54-55.

26 Eylül'den itibaren Trablusgarp açıklarında görülmeye başlayan İtalyan gemileri, Türk yönetimine düşman olan yerli halkın, İtalyanlara kucak açacağı şeklinde İtalya'da yaygın olan kanaatin doğruluğunu öğrenmek amacıyla nabız yoklamak üzere kıyılara sandallarla çıkarak halkın tepkisini ölçmek istediler. 28 Eylül günü Zanzur şehri açıklarında demirli bulunan 16 İtalyan savaş gemisinden 1'i bir kayık ile kıyıya 11 asker çıkardı. Askerler kıyı yakınında bulunan taş ocağına gelerek işçilere Arapça olarak ne yaptıklarını sorunca, etraflarında meraklı ve kızgın bir kalabalığın toplandığını gören İtalyan askerleri, linç edilmekten korkup yine sandallarına binerek süratle gemilerine döndüler.

Fırka kumandanlığı, Trablusgarp ve Bingazi'nin savunması için hazırlanan planları gözden geçirmiş, bir taraftan da daha önceden hazırlanan savunma planları kontrol edilerek, yapılan işler hakkında düzenli bir şekilde Harbiye Nezâreti'ne bilgi verilmiştir. Harbiye Nezâreti'nin emri gereğince Hakkı Paşa hükümetinin iş başına gelmesinden sonra 300 kişiye düşürülen taburların mevcutlarını 1000 kişiye çıkarma kararı alınmıştır. Fakat bu kararın alınmasından birkaç gün sonra İtalyan saldırısının başlamasıyla bu kararı uygulamak mümkün olmamıştır. Askerlik göreviyle yükümlü olanlar askerlik şubelerine çağrılmaya başlanmıştır. Fırka kumandanlığının yaptığı savunma planı Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa'nın emirleri doğrultusunda şekillenmiştir. Hazırlanan plana göre İtalyan saldırısı başladığında eldeki mevcut taburlar ile karşı konulmaya çalışılacaktır. Başarılı olunamadığı takdirde ihtiyat kuvvetlerinden teşkil edilecek taburların himayesinde çarpışılarak Garyan'a çekilecekti. Burada toplanan kuvvetlerle topluca saldırmak yerine çete muharebeleriyle düşman taciz edilecekti. Gönüllü süvarilerle de düşmana karşı akınlar yapılacak, silah ve cephane depolarına ve ikmal kollarına baskınlar düzenlenecekti. Bâbiâli ise tüm bu hazırlıklar karşısında savunmayı kuvvetlendirmek için gösterilen çabayı takdir ve teşvik ederken hala diplomatik yollardan İtalya'nın işgalden vazgeçebileceği ihtimali üzerinde durmaktaydı¹⁰⁶.

¹⁰⁶ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 54-57, 75-76.

D) İtalya'nın 28 Eylül 1911 Tarihli Notası ve Türk Kamuoyunun Tepkisi

Dâhiliye Nezâreti, 27 Eylül'de yani İtalya ultimatının verilmesinden bir gün önce vilayetlere aşağıdaki genelgeyi göndermişti:

“İtalya'nın Trablusgarp hakkındaki niyet ve tasavvurâta ve bu tasavvurâtı mevki-i icrâya vaz için aldığı evzâ ve harekâta dair vukû bulan iş'ârât şimdiye kadar bir şekl-i fiilî almamış olduğu gibi bunun mevki-i fiile isâl edileceğine dair görülen emarât dahi Hükümet-i Seniyece ittihaz ve tevessül olunan tedâbir-i siyasiyye sayesinde ilk tesirini zâyî etmiş ve büsbütün bertaraf edilmesine me'mul bulunmuşdur”¹⁰⁷.

23 Eylül 1911 tarihli İtalyan notasının ardından Osmanlı hükümeti İtalya'nın işgale niyeti olup olmadığını öğrenmek için Avrupa devletlerine başvurarak, Londra, Paris, Berlin ve Roma büyükelçilerine, İtalyan notasına verilen cevapla birlikte gönderdiği telgrafta şöyle diyordu:

“İtalya'yı bir anlaşma yoluna getirmek için elden gelen ve gelmeyen her şeyi yapmak gerekir. Zira karaya asker çıkararak veya başka bir suretle İtalyanlar savaşa başlarsa iç durumumuz çok korkulacak bir biçim almak tehdidini göstermektedir...”

Osmanlı hükümetinin İtalya ile savaşı göze alamayacağını şifreli bir telgrafla Roma'da bulunan büyükelçiliğine yollaması büyük bir tedbirsizlikti. Fransız belgeleri arasında bu Osmanlı şifreli telgrafında yer alan bilgilerin bulunması, Fransız hükümetinin şifreyi çözdüğünün bir kanıtıdır. İtalyan dışişleri bakanı San Giuliano'yu, Alman büyükelçisine *“Türkler azıcık dayandıktan sonra barış isteyeceklerdir.”* demeye sevk eden sebep bu Osmanlı telgrafındaki bilgiler olsa gerektir.

İtalyan notasından hemen önce yaşanan bir gelişme Trablusgarp halkı arasında İtalyan işgalinin sinyallerini vermeye başlamıştır. Şöyle ki 25 ve 26 Eylül'de

¹⁰⁷ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 43.

Trablusgarp'ta oturan Yahudilerin birçoğu İtalyan gemileri ile Malta'ya gitmişlerdi. Öte yandan diğer yabancılar da hızla Trablusgarp'ı terk etmeye başladılar. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı hükümetinin yaptığı tek şey ise, İtalyan hükümetinden bilgi istemek ve İtalya'nın talep ettiği iktisadî imtiyazları vererek savaşa engel olmak kararı almak olmuştur. Ancak 28 Eylül günü verilen yeni İtalyan notası tüm barış yollarının tamamen kapalı olduğunu teyit eder nitelikteydi¹⁰⁸.

28 Eylül 1911 tarihinde İtalyan hükümeti Osmanlı Devleti'ne 24 saatlik ultimatomunu ulaştırmıştır. Bu notada özetle: Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'nin ilerlemesi için hiçbir şey yapmadığı söylenmekte, bu bölgenin İtalya kıyılarına yakınlığı dolayısıyla kendileri için hayati önem taşıdığı, bölgeye medeniyet götürülmesinin zorunlu olduğu, fakat bu konudaki İtalyan görüşlerinin Osmanlı Devleti tarafından tasvip edilmediği ve İtalya'nın buradaki teşebbüslerinin inatla engellendiği söylenmiştir. Şimdi Osmanlı Devleti'nin İtalya ile kendi menfaatlerine ters düşmeyecek bütün iktisadî imkânları vermeye hazır olduğu, ancak İtalya hükümetinin geçmişte yapılanları göz önüne alarak buna güvenmediği belirtilmiş ve İtalya'nın Trablusgarp ile Bingazi'yi işgale karar verdiği, bundan başka çarelerinin kalmadığı ve buradaki Osmanlı memurlarının işgale karşı gelmemeleri istenmiştir¹⁰⁹.

Hakkı Paşa 29 Eylül 1911'de İtalya'ya cevaben verdiği notada şöyle diyordu: İtalyan Elçiliği'nin Trablusgarp ve Bingazi'nin gelişmenin nimetlerinden faydalandırılmasında karşılaşılan zorlukları çok iyi bildiği, meselenin tarafsız bir gözle incelenmesi halinde kendisinden önceki devrenin eseri olan bir meseleden dolayı Meşrutiyet hükümetlerinin muhatap olamayacağı, bununla birlikte son üç sene zarfında Osmanlı hükümetinin Trablusgarp ve Bingazi'deki İtalyan teşebbüslerine karşı hiçbir güçlük çıkarmadığı, aksine İtalya'nın buradaki iktisadî faaliyetlerine bölgenin kalkınmasına katkıda bulunacağı için hoşgörülle baktığı, bu konuda kendisine yapılan önerilere iyi niyet gösterdiği ve vicdanen rahat olduğu gibi, İtalya ile ilişkilerin dostane bir şekilde devamı için İtalyan faaliyetlerine kolaylık gösterildiğini belirtiyordu.

¹⁰⁸ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 63-64.

¹⁰⁹ Hale Şıvgın, "Trablusgarp Savaşı", *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 279.

Kısacası Osmanlı Devleti'nin bu notasında “*Bu hal eski idarenin bir eseridir. Bu sebeple Meşrutiyet devrinin Osmanlı hükümeti muhatap tutulamaz.*¹¹⁰” deniliyordu.

Hakkı Paşa, Roma elçiliği görevinde bulunmuş olması nedeniyle İtalya'nın Trablusgarp hakkındaki niyetlerini iyi bilmekteydi. Kendisi İtalya'ya bir saldırı bahanesi verilmediği takdirde Trablusgarp'ın devletlerarası hukuk formülleri arasında güven içinde olduğu gibi bir inanca sahipti. Bu nedenle, İtalyanların kendisinden şikâyetle buldukları Trablusgarp valisi İbrahim Paşa'yı görevinden almış fakat yerine birini tayin etmemişti¹¹¹. Ayrıca Trablusgarp'taki mevcut fırka kuvvetinin 4 taburunu Yemen'deki isyanları bastırmakla görevlendirmişti¹¹².

İtalyan notası Bâbîâli'de büyük bir şaşkınlık yaratmıştır¹¹³. İtalya'nın yeni sefiri Garoni'nin cebinde Osmanlı hükümetine sunulacak bir öneri paketi bulunduğu ve İtalyan hükümetinin Trablusgarp'a karşılık 80-100 milyon arası bir tazminat önereceği, eğer Bâbîâli, satmaya yanaşmazsa bir ultimatomla bu toprakların kendisine terkini isteyeceği şayiisi konuşulmaya başlanmıştır.

İtalyan notasına bir tepki olarak İttihad ve Terakki genel merkezi bir beyanname yayınlanmıştır. Beyanname metni, telgrafla bütün vilayetlere gönderilmiş ve gazetelerde yayınlanması sağlanmıştır. Beyanname bütün milletin canı gibi severek okuması dileğiyle başlamaktadır. İtalya'nın Trablusgarp hakkındaki kötü niyetinin açığa çıktığı, İtalyan maslahatgüzarının tebliğ ettiği notada Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta medenî ve insanî vazifelerini ifâ edemediği, İtalya'nın oraya yakınlığı ve münasebetlerinin çokluğu yüzünden bu durumu hoş görmeyerek orasının ıslahını sağlamak için işgale karar verdiği, 24 saat sonra savaşa başlayacağından Osmanlı hükümetinin memur ve askerlere karşı koymamaları için tebligât yapmasının beklendiği ve Trablusgarp'a verilecek şeklin daha sonra görüşmelerle belirlenebileceğinin ifade

¹¹⁰ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 269.

¹¹¹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 268-269.

¹¹² Ahmet Emin Yalman'ın düşüncesine göre eğer, Trablusgarp'taki kuvvetler Yemen'e gönderilmemiş olsaydı İtalyanlar Trablusgarp'a asker çıkartamayacaklardı. Bkz. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim*, I, İstanbul 1970, s. 187.

¹¹³ T. Z. Tunaya, *a.g.e.*, s. 125.

edildiği açıklandıktan sonra “..*Namusunu hayatına tercih eden bir milletin böyle bir teklif-i küstahâneyi kemal-i istirkârla red edeceği tabîi olduğundan Hükümetce de cevab-ı red verilmiş olduğuna şüphe yoktur*” denilmiştir¹¹⁴.

Yaşananlar ülke çapında o kadar büyük bir üzüntü yaratmıştı ki, halktan gazetelere bu konuda çeşitli mektuplar geliyordu. Bunların bir kısmı, savaş için maddi yardım teklif ediyor, bir kısmı ise savaşa bizzat gönüllü asker olarak katılmak istediklerini belirtiyorlardı. Yurdun muhtelif yerlerinde orduya yardım cemiyetleri kurulmuştu. Ayrıca yurt içinde ve dışında İtalyan işgalini protesto eden mitingler tertip edildi¹¹⁵. Bundan başka vilayetlerden gelen telgraflarda, Trablusgarp Harbi ile ilgili ordunun muzafferiyetine dair kendilerine zaman zaman telgrafla malumat verildiği takdirde, Mısır ve Hindistan’da çeşitli gazeteler vasıtasıyla durumun İslâm âlemine duyurulabileceği teklifleri de gelmiştir¹¹⁶.

Osmanlı hükümetinin tedbirsizliği ülke çapında hem halkın kızgınlığına hem de gazetelerde durumun eleştirilmesine sebep olmuştu. Buna bir örnek olarak *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin başyazarı Ahmet Agayef’in, 1916 Eylül’de yayınlanan makalesi gösterilebilir:

“*İtalyan hükümetinin öteden beri Trablusgarp hakkında beslemekte olduğu niyât ve âmâli iki seneden beri apaçık bir surette tezâhür etmekte idi. Haysiyet ve şerefini düşünen, menfaat-i milliyeyi kendine yegâne destûr edinen, yalnız umur-ı devletle iştigâl eden bir hükûmet, ihtirâasât-ı şahsiyyeden âri, mesâil-i mühime-i milliyeyi ciddiyetle takip eden rehberâan-ı millet İtalyan hükümetinin şu niyât ve âmâlini görmeliydi ve çaresini vaktinde düşünmeliydi. Fakat heyhat! Daimi entrikalara, buhranlara hedef bulunan, aleddevam sallanan ve kendi mevkiinden emin olmayan, yarın ne olacağını bile kestiremeyüb günü gününe yaşayan bir hükûmet, perde-i hirs ve iştiha ile infîlât-ı*

¹¹⁴ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 66-67.

¹¹⁵ H. Şıvgın, *a.g.m.*, s. 280-281.

¹¹⁶ BOA, DH. İD, nr. 79/11-2, 3 Muharrem 1330, ek 7.

şahsiyeye esir olanlar, şu gibi mesâil-i mühimmeyi unuttular. Mâlâyâni ile iştigâl etmeyi tercih ettiler. İşte netice.¹¹⁷”

Osmanlı Devleti'nin İtalya ile bir savaş ihtimali karşısında hangi durumda bulunduğunu dönemin Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa İstanbul'da bulunan bütün üst düzey subayları Harbiye'ye toplayarak verdiği konferansta şu sözlerle anlatmıştır:

“Arkadaşlar, devlet ve ordu bugünlerde herhangi bir harbe hazırlanmış durumda değildir. Ordumuz zayıftır, silahları eksiktir, mühimmatımız tamam değildir. Donanmamız ise yok denecek derecededir. Trablusgarp denizaşırı bir ilimizdir. Burayı korumak için oraya kuvvet gönderme olanaklarından mahrumuz. Denizaşırı olduğundan nakliyat da denizden yapılacaktır. Denizden yapılacak bu nakliyatı korumak için tek bir zırhlı kruvazörümüz yoktur. Nakliyat girişimi, düşmanın ağızına bir lokma atmak demektir. Bu hale göre, takdir edersiniz ki arkadaşlar, Trablusgarp bugün kapanın elinde kalır.” Mahmud Şevket Paşa bu konuşmasında Trablusgarp konusunda Osmanlı Devleti'nin çaresizliğini özetlemekteydi¹¹⁸.

¹¹⁷ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 63.

¹¹⁸ *1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, s. 33.

E) Savaşın Başlaması ve Gelişimi

1. İtalya'nın Savaş İlanı ve Hakkı Paşa Kabinesinin İstifası

İtalya'nın 24 saat süreli ultimatomu ve buna cevap verme zorunluluğu Bâbîâli'de büyük bir heyecan ve şaşkınlık yaratmıştı¹¹⁹. Hakkı Paşa döneminde Trablusgarp konusunda yaşananlar muhalefet tarafından eleştirilmiş; kendisinin göreve devam etmesi halinde, Trablusgarp'ı askersiz, silahsız ve mühimmatsız bırakmak suçlarıyla muhalefet tarafından yargılanabileceğini düşünerek istifa etmek zorunda kalmıştır¹²⁰. İbrahim Hakkı Paşa'nın istifanamesi şöyledir:

“İtalya matbuatının neşriyat-ı müheyyicesiyle başlayarak altı gün mukaddem Trablusgarp'a nakliyât-ı askeriyeye icrasından sarf-ı nazar olunmasını havi İtalya maslahatgüzarlığından alınan nota ile mahiyeti anlaşılmayan mesele hakkında hükûmet-i mezkûrenin dün gönderdiği ultimatomun Trablusgarp'ın 24 saatte tahliyesini havi olması ve verilen cevapta bir şekl-i muvafık ile müzakere-i siyasiye icrası teklif olunmuşsa da İtalya hükümetince bu cevap makam-ı redde telakki olunarak hükûmet-i seniyyeye ilân-ı harp edilmiş Preveze'de bir torpidonun topa tutulması suretiyle de fiilen ilân-ı muhasamat kılınmıştır. Şu ahvâl-i mühimme karşısında heyet-i vükelânın mevkii pek ziyade ehemmiyet kesbetmiş ve bu sebeple hakkında emniyet-i Umûmiyenin insilât-ı cereyanı husule geleceği tabîi bulunmuş olmasına mebni bu pek mühim ve nazik bir zamanda devam-ı memuriyetimin muvâfık-ı maslahat olamayacağı görüldüğünden bugüne kadar cereyan eden ahvâl ve muamelâtın mesuliyeti tamamen şahsıma ait olmak üzere kabine riyasetinden affımı talep ederim.”

29 Eylül 1911¹²¹

¹¹⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, İstanbul 2005, s. 520.

¹²⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, V, İstanbul 1948, s. 215.

¹²¹ T. Z. Tunaya, *a.g.e.*, s. 125.

İtalyan notasında, gerekli görülen tedbirlerin alınması için Osmanlı hükümetine verilen sürenin İtalya'yı hoşnut edecek bir cevap gelmeden bittiği, beklenen cevabın gelmemesinin, Trablusgarp ve Bingazi'deki İtalyan çıkarlarının korunması içinde Osmanlı hükümetinin kötü niyet ve aczinin bir göstergesi olduğu ileri sürülerek, İtalyan hükümeti, çıkarlarını, haysiyet ve şerefini korumak için elindeki araçları kullanmak zorunda olduğunu belirtmiştir. İki ülke arasındaki dostane ilişkilerin bu şekilde sona erdiğini belirten notadan sonra 12 gemilik bir İtalyan donanması 25.000 kişilik bir kuvvetle 29 Eylül 1911'de Trablusgarp önlerine yığıldı ve şehrin teslimini istedi¹²². Kısa zamanda sayıları 100.000'i bulan İtalyan askerlerine karşın tüm vilayetteki Osmanlı askeri sayısı 5500 kişiden ibaretti¹²³.

İtalya Trablusgarp'ı işgal için bütün imkânlarını seferber etmesine karşın Osmanlı Devleti'nin bölgeyi savunmak için imkânları son derece kısıtlı idi. Şöyle ki burada bulunan muntazam askeri birliklerden dört tabur çekilerek Yemen'e sevk edilmiş, Sultan II. Abdülhamid devrinde kuloğullarından teşkil edilen Hamidiye taburları Sultan Abdülaziz devrinde dağıtılmıştı. Kuloğullarının silahlandırılması için muhafaza edilen 40-50.000 kadar tüfek yenilenmek için İstanbul'a gönderilmiş ancak yerine yenileri verilmemişti¹²⁴.

2. Bâbîâli'nin Savaş Öncesi Büyük Devletlere Müracaatı ve Balkan Savaşlarının Tohumlarının Atılması

Bâbîâli, İtalyan ultimatomunu alır almaz barışın korunması için büyük devletlere başvurmuş, padişah İngiltere kralı ile Alman imparatoruna telgraf çekmiş ve Mahmud Şevket Paşa da Alman büyükelçiliğine gönderilmişti¹²⁵. 1 Ekim'de Alman İmparatorunun cevabını Alman Büyükelçisi Baron Marchall getirdi. Elçinin cevabı şu oldu: *"Almanya Devleti tarafından bir müdahaleye imkân yoktur, Almanya Türklerin tarihsel şanlarına layık surette vatanlarının bir parçası olan Trablusgarp'ı*

¹²² Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih 1789-1960*, Ankara 1978, s. 200.

¹²³ O. Koloğlu, *a.g.m.*, s. 181.

¹²⁴ C. T. Karasapan, *a.g.e.*, 191-192.

¹²⁵ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 119; H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 47.

savunacaklarına inanmaktadır.” Bu cevap, başta padişah olmak üzere Almanya’ya bel bağlayanları iyice umutsuzluğa sürüklemişti.

Sadrazam Hakkı Paşa’ya göre Trablusgarp meselesi, Almanya’nın Fas meselesinde takip ettiği politikanın bir sonucuydu. O halde bu meseleyi çözümlmek de Almanya’ya düşüyordu. Ona göre Almanya müttefiki İtalya üzerindeki nüfuzunu kullanarak Trablusgarp’ı işgal düşüncesinden vazgeçirmeliydi. Ancak Almanya Hakkı Paşa’nın bu iddiasını şiddetle reddetmiş ve asıl sorumluluğun İttihad ve Terakki’ye ait olduğunu, zira daha önce defalarca Trablusgarp’ta İtalyanları rahatsız edici davranışlardan kaçınılmasını öğütlemesine rağmen sözlerine itibar edilmediğini söylemişti. Ancak sadrazam, ne olursa olsun, Almanya’nın bu işte arabuluculuk yapmasını istemiş; ayrıca İtalya’nın istediği her türlü imtiyazları vermeye hazır olduklarını belirtmişti. Zira savaşın sonuna kadar Almanya, İtalya ve Osmanlı Devleti’nin dostu ve yardımcısı görünüp çıkarlarını koruma politikasını sürdürmüştür¹²⁶. Almanya’dan beklenen karşılığı bulamayan padişah, İngiltere Kralı ile Almanya İmparatoruna kişisel bir mesaj göndererek meydana gelen bunalımda kendilerinin aracı olmalarını rica etmiştir. Ancak bu ricalardan da beklenen netice alınamamıştır¹²⁷.

İtalya, Trablusgarp’ı bombardıman ederken Osmanlı’nın tarihi düşmanı olan Rusya da, savaşın yayılması sonucu “hasta adam”ın mirasının paylaşılmasının söz konusu olabileceği ihtimalini hesaba katarak Sarıkamış’a asker ve mühimmat yığmaya başlamıştır. Bu hazırlıkları bizzat yerinde izlemek üzere Rus Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye reisinin Kars’a gelmesi, halkta yeni bir Türk-Rus savaşı çıkacağı heyecanı uyandırmıştır. Karşı tedbir olarak Osmanlı Harbiye Nezâreti, sınıra erzak ve mühimmat gönderme kararı almıştır.

Balkan topraklarında da durum iç açıcı değildir. İtalya’nın niyetini öğrenen Bulgaristan, derhal savaş hazırlıklarına girişmiştir. Savaştan hemen önce Bulgaristan’dan gelen haberlerde Bulgaristan’ın Ropçoz ve Cuma-yı Bâla bölgelerine

¹²⁶ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 59.

¹²⁷ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 270.

asker sevkine başladığı ve çok sayıda askerin sınıra doğru hareket etmeye hazırlandığı öğrenilmiştir. Hatta İtalyan subaylarının Bulgar ordusuna danışmanlık yapmak üzere Budapeşte'den Sofya'ya doğru hareket ettiklerine dair haberler alınması, Osmanlı kamuoyunda Bulgarların İtalyanlar yanında savaşa girebileceği kuşkusunu yaratmıştır.

Yunanistan daha savaş başlamadan savaşa bitaraf olacağını imâ eder bir açıklama yaparak savaş sırasında Korint Kanalı'nı her iki tarafın gemilerine kapayacağını bildirmiştir. Yunan donanması 26 Eylül 1911 tarihinde Semadirek açıklarında bir tatbikat yaparak gövde gösterisinde bulunduğu gibi tüm ihtiyat askerleri silah altına çağırılmıştır¹²⁸. Yunan hükümetinin bu açıklamasına rağmen Kasım 1911'de İtalyanların yanında Trablusgarp'ta savaşa katılmak isteyen bazı Yunan askerleri olmuş; İtalya bunu kabul etmemişse de bazı Yunan gazetecileri yılbaşı yortusu münasebetiyle İtalyan yaralılara hediye vermek üzere yardım toplamışlardır¹²⁹.

Sırbistan ve Karadağ da muhtemel bir Balkan Savaşı'na karşı hazırlıklara başlamışlar, 25 Eylül 1911'de her ki devlet de ihtiyat askerlerini silah altına almak ve sınırlara yığınak yapmak üzere harekete geçmişlerdir.

Avusturya, müttefiki İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline razı olmakla birlikte Balkan ülkelerinde yapılan hazırlıklar karşısında sessiz kalmamış, sınırlara asker, erzak ve mühimmat sevkiyatına başlamıştır. Ayrıca İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı Arnavutluk'ta saldırıya geçebileceği ve bununda Balkanlar'da bir ihtilaf çıkarabileceği kaygısını duyan Avusturya, kendi menfaatinin zarar görmemesi için güney sınırında yığınak yapmayı gerekli görmüştür¹³⁰.

¹²⁸ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 67-68.

¹²⁹ BOA, MKT. MHM, nr. 739/ 6, 22 Zilkâde 1329.

¹³⁰ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 67-68.

3. Trablusgarp'a Gizli Yollardan Giden Subaylar Meselesi ve Mustafa Kemal'in Trablusgarp'a Gelişi

Trablusgarp'ta müdafaa fikrinin uyanması ve bunun hükümete kabul ettirilmesi, Kuva-yı Milliye'nin başlangıcını andırmaktadır¹³¹. Kuzey Afrika eyaletlerini kurtarabilme isteği, içi hırs dolu her subayın düşüydü¹³². Trablusgarp'ta vatan savunmasına koşan genç subaylar arasında öne çıkan isimlerden bazıları şunlardı: Binbaşı Enver Bey, Kolağası Mustafa Kemal, Fuat (Bulca)¹³³, Nuri (Conker), Eşref (Kuşçubaşı), Ali Fethi (Okyar), Halil Bey (Enver Bey'in amcası), Nuri Bey (Enver Bey'in kardeşi), Ekrem Bey (Müşir Recep Paşa'nın oğlu) ve Albay Neşet Bey¹³⁴.

Enver Paşa'nın, Eşref Bey'in ve Fuat Bey'in hatırlarından anlaşıldığına göre hükümet buraya resmî anlamda bir kuvvet sevk edemeyecek kadar aciz bir durumda bulunuyordu. Fakat buraya gidecek olan subaylara da başta Mahmud Şevket Paşa olmak üzere her türlü yardımın yapılacağı vaat ediliyordu.

Berlin'de askerî ateşe olarak görev yapan Enver Bey, İtalyanların Trablusgarp'a saldırı haberini alır almaz İstanbul'a doğru yola çıktı. Selanik'e geldiğinde kendisini istasyonda bekleyen arkadaşları onu doğruca İttihad ve Terakki merkez komitesinin toplantısına götürdüler. Toplantıda Enver Bey'in önerileri benimsendi. Buna göre komite hükümete Trablusgarp'ta çete muharebeleriyle İtalyanları durdurma planını götürecekti. Hazırlanan plan gereğince düşman iç bölgelere çekilmeye çalışılacak, sonra da üstlerinden kopan bu birlikler, gece baskınlarıyla ortadan kaldırılacaktı. Enver Bey, Mustafa Kemal ve Eşref Bey yola çıkmadan önce Enver Bey'in Beşiktaş'taki evinde bir araya geldiler. Burada izlenecek harekât tarzı bir kez daha gözden geçirildi¹³⁵. Genç

¹³¹ H. Şıvgın, *a.g.m.*, s. 283.

¹³² Dietrich Gronau, *Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet'in Doğuşu*, Çev. Gülderen Koralp Pamir, İstanbul 1994, s. 71.

¹³³ Mustafa Kemal ve Fuat Bulca (üvey babası Ragıp Bey'in yeğeni) Trablusgarp Harbi'nde birlikte savaşmışlardır. Bkz. M. Sunullah Arısoy, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları*, Ankara 1989, s. 259.

¹³⁴ *1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, s. 34.

¹³⁵ C. Kutay, *a.g.e.*, s. 29-36.

subaylar savaşın başlamasının ardından farklı kimliklerle birer ikişer Mısır ve Tunus yolunu kullanarak Trablusgarp'a sızmaya başladılar¹³⁶.

Daha İttihad ve Terakki'nin 1911 tarihli kongresinde Trablusgarp ve Bingazi eyaletlerinde Osmanlı hâkimiyetinin "fiilen ve tamamen" sürdürülmesi yolunda bir kongre kararı alınmış idi. Enver Paşa ve Mustafa Kemal'in de dâhil olduğu üyeler, bu kongre kararı doğrultusunda Trablusgarp'a gitmişlerdir¹³⁷.

Enver Paşa Trablusgarp'a gidiş konusunda daha sonraları yazdığı bir mektupta bu konudaki kararlılığını şöyle dile getirmiştir: "*Hükümet bu işten vazgeçse bile ben, kanım bu utanç verici lekeyi yıkayana kadar kararımdan dönmeyeceğim.*"¹³⁸

İstanbul'da hükümette yaşanan tüm karışıklıklara ve iktidar boşluğuna rağmen Trablusgarp'a hareket eden gönüllü subaylar ile Trablusgarp halkı tam bir ruh birliği oluşturabilmişlerdir. Özellikle Mustafa Kemal ve Enver beylerin direnişçileri yönlendirmeleri tarihe geçecek niteliktedir.

İleride Millî Mücadele önderi olacak olan Mustafa Kemal ise, gazeteci Mustafa Şerif takma adıyla, sahte belge ve pasaportlarla İstanbul'dan 15 Ekim 1911'de Naci, Hakkı ve Yakup Cemil beyler ile yola çıktı. Yolda paraları bitmiş; hiçbir yerden yardım görmemişlerdir. Genel merkezden 300 lira istemişler, birinci cevapta "*Para yok, Enver'e ulaşın*" denilmiştir. Sonra, Mustafa Kemal'in senediyle Naci Bey, Ömer Fevzi Bey'den 200 İngiliz sterlini almış ve yola devam edilmiştir. Mustafa Kemal, yolda hastalanmış ve İskenderiye'ye dönmek zorunda kalmıştır; burada on beş gün hastanede yatmıştır. Kendisine burada Nuri ve Fuat Beyler de katılmışlardır. Daha sonra hep birlikte yola çıkmışlar, defalarca İngiliz devriyelerine yakalanma tehlikesi atlattıktan sonra Tobruk'ta Türk karargâhına ulaşmışlardır¹³⁹.

¹³⁶ H. Şıvgın, *a.g.m.*, s. 283.

¹³⁷ Emel Akal, *Millî Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İstanbul 2002, s. 33.

¹³⁸ Yusuf Gedikli, *Enver Paşa Hayatı ve Makaleleri*, İstanbul 2007, s. 24.

¹³⁹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 276.

Hikmet Bayur Mustafa Kemal'e ümitsiz ve sonuç bakımından faydasız olan bu işe neden giriştiğini ve gitmek için neden direndiğini sorduğunda M. Kemal, *"Bunun öyle olduğunu o sırada ben de görüyordum. Ancak orduda ve akranım olan subaylar arasında maddi ve manevi sıramı muhafaza etmek için buna mecburdum. Esasen İstanbul'da beni fiilen işsiz bırakıyorlardı"* cevabını verecekti¹⁴⁰.

Enver Bey'e gelince o da daha Kuzey Afrika'ya gitmeden devletin ve idarecilerin içinde bulunduğu vahim durumu görmektedir. Bunu 24 Eylül tarihli hatıra notunda açıkça görmekteyiz:

"Bütün teşebbüsler karşı bütün dış kuvvetler, bizi kendi halimize bırakıyorlar. Harbiye Nâzırı'nı ziyaret ettim. Teşebbüsümüzü lüzumsuz buluyordu. Trablus'ta hiçbir şey yapılamayacağı kanaatindeydi. Bana acıyordu da:

—Gençsin, kendine yazık edeceksin, diye konuştu.

—Padişahımız Sultan Reşat'ı gördüm. Mahzun, müteessir, durgun ve yorgundu. Bu saygıya layık ihtiyarın, bu felaketleri görmemesi lazımdı.

—Allah, bazen çok gaddar!..¹⁴¹"

Enver Bey'in eşi Naciye Sultan, hatıralarında eşinin Kuzey Afrika'ya gidişini şöyle anlatır:

"Bir gün Berlin'den bir mektup aldım. Nikâhlım, İtalyanlara karşı harbe katılmak için Trablus'a gideceğini yazıyordu. O günden sonra da oradan mektuplaştık. Enver Bey mahviyetperestti (yani övünmeyi sevmezdi). Bu sebepten Trablus'ta olup bitenleri, bir türlü ve gereği gibi anlayamıyordum."

¹⁴⁰ Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı*, I, Ankara 1988, s. 23.

¹⁴¹ Ş. S. Aydemir, *Makedonya'dan...*, s. 228.

Enver Paşa'nın Trablus'a gidiş macerası da diğer bütün subaylarınkı kadar çetin olmuştur. Bunu yine eşinin hatıralarına bakarak teyit etmek mümkündür. Naciye Sultan anılarının devamında şöyle söyler:

“Enver Bey Trablus'a güç varabilmiş. Yanında Rauf (Orbay) ve Ömer Fevzi (Mardinî) Beyler de varmış. Gazeteci gibi seyahat ediyorlarmış. Biri Tanin, diğer Tercüman-ı Hakikat gazetelerinin muhabirleri olarak görülüyorlarmış. Üçüncüsü de ajansın harp muhabiri... Böyle pasaport almışlar. Hidiviye Kumpanyası'nın İsmailiye Vapuru'na binerek İskenderiye'ye kadar gidebilmişler. Ömer Fevzi Bey'in babası orada Melek isminde bir Mısırlı hanımla evli olduğu için, Ömer Fevzi'nin Mısır'a gitmesi pek göze çarpmamış. Ama o sırada İstanbul'da kolera olduğu için, yolcuların Mısır'a çıkmasına engel olunmuş. Enver Bey ve arkadaşları bu yüzden çok sıkıntı çekmişler. Nihayet karantinadan kurtulmuşlar. Ve bir müddet Kahire'de, Arif Mardîni Beyin evinde misafir kalmışlar...¹⁴²”

Trablusgarp'a giden gönüllü subaylardan bir diğeri de yukarıda adı geçen Paris askerî ateşesi Ali Fethi Bey'dir. Trablusgarp'ı düşman işgalinden kurtarmaya giden Ali Fethi, Paris Sefiri Rıfat Paşa'dan izin isteyerek Tunus üzerinden Trablusgarp'a doğru hareket etmiştir. Takma isim ve değişik kıyafetler ile Tunus'un Sfax limanına ayak basan Ali Fethi, çetin bir yolculuktan sonra Tobruk'a ulaşmış ve Bingazi'ye giderek Enver Bey'in karargâhındaki bir toplantıya katılmıştır.

Trablusgarp Kumandanı Neşet Bey ile Enver Bey'in temsil ettiği genç subay kadrosu arasında gizli bir anlaşmazlık göze çarpmaktadır. Bu gizli sürtüşmenin farkına varan Bâbîâlî 10 Aralık 1911 tarihli irâde ile Neşet Bey'i Trablusgarp valiliğine tayin etti. Bu tayinle Trablusgarp'ta en büyük mülki ve askerî otorite Neşet Bey olmuştur¹⁴³.

¹⁴² Ş. S. Aydemir, *Makedonya'dan...*, s. 220-221.

¹⁴³ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 92.

4. Trablusgarp'ı İşgal Eden İtalyanların İlk Başarıları

Trablusgarp Harbi'ne katılan askerlerden biri olan Halil Paşa'nın kaleme aldığı *Halil Paşa- Bitmeyen Savaş-* adlı eserde Türk-İtalyan kuvvetleri arasındaki dengesizlik açıkça görülmektedir:

“Asker az, cephane hiç yok denecek kadar... İtalyanların bütün malzemeleri tamam, cephane ve asker sayısı üstünlüğü kat be kat! Bu duruma göre İtalyanlara karşı zafer ümidi zayıf görülüyor... Üstelik çeşitli şekillerde aleyhimize tahrik edilen ve satın alınan aşiretlerin de aleyhimize savaşa katılmaları her an bekleniyor.”¹⁴⁴

Türk-İtalyan deniz kuvvetleri arasındaki güç dengesizliği 34 Türk gemisine karşılık 116 İtalyan gemisinin bulunmasından da açıkça görülmektedir.

İtalyan başbakanı Ciolitti'nin hatıratında yazdığına göre; *“Trablusgarp'ta İtalyan birliklerinin ilk sevk edilen ve karaya çıkartılan kuvveti; 35.000 seçkin asker, 103 ağır ve sahra topu, 6000 at, 800 kamyon, 4 uçak idi. Kısa bir süre sonra bu kuvvetlerin tamamı 100 bini aştı. Türk kuvvetleri ise 3000 asker kadardı. Buna karşılık bir avuç Türk askeri, Trablus ve Bingazi'nin yerlileriyle her türlü mahrumiyet içinde bir savunma cephesi kurmuşlardı.”¹⁴⁵*

Osmanlı kuvvetleri ile İtalyan kuvvetlerinin nicelik farklarından başka, Türk gemilerinin inşa tarihleri İtalyan gemilerine göre çok eski ve sürat bakımından da çok geriydi. Osmanlı donanması harbin ilanından önce yola çıkmış ve 20 Eylül'de 13 parçadan ibaret olan Türk filosu Beyrut'a varmıştı. İtalya'nın 24 saatlik ultimatomunun verildiği gün bundan habersiz olarak Beyrut'tan hareket etti. Filo yolda çeşitli manevra ve talimler yaparak Rodos yolu ile Ege Denizi'ne girdi. 1 Ekim'de Sakız Adası'na demirlenecekti. 29 Eylül'de savaş ilan edilince Osmanlı basınında donanmanın nerede olduğu konusunda haberler yer almaya başlamıştı. Türk donanması Sakız Adası

¹⁴⁴ M. Taylan Sorgun, *Halil Paşa İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş, -Kütülamare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları-*, İstanbul 1972, s. 97.

¹⁴⁵ M. Değer, *a.g.e.*, s. 6-9.

önlerinde iken “*İtalya harp ilan etti. 15 mil süratle Çanakkale’ye gidiniz*” emri alındı ve arkasından “*Harbe amade olunuz. Daima müteyakkız bulununuz*” emirleri alındı. Bu emri alan donanma 1 Ekim’de Çanakkale Boğazı’na girdi. Bu haber İtalyan basınında yer aldığıında İtalyan kamuoyunda haber büyük bir muvaffakiyetsizlik olarak değerlendirildi¹⁴⁶.

Amiral Oberi’nin kumandanlığındaki İtalyan donanması, 29 Eylül’de geldiği Trablusgarp’ta 30 Eylül’den itibaren kıyıları abluka altına almaya başlamıştı¹⁴⁷. 1 Ekim günü sabahleyin beyaz bayrak çekmiş olan bir İtalyan torpidosu, limanda demirli bulunan “Sayyad-ı Derya” gambatuyula Derne vapuruna dışarı çıkarak teslim olmalarını teklif etti. Komador durumu komutanlığa haber verdi. Derne vapuru musluklarını açarak düşman eline geçmemek için kendini batırmayı yeğledi. Aynı gün İtalyan donanmasına ait iki geminin Derne şehrini topa tuttuğu haberi geldi. İtalyan zırhlıları şehirde bulunan İtalyan vatandaşlarını istemeksizin şehri bombalamaya başlamıştı. Bombardıman sırasında 80 top mermisi atılmış, asker ve sivillerden ölenler olmuştu.

Yine 1 Ekim günü, İtalyan amirali tarafından gönderilen bir heyet, şehrin teslimini görüşmek için vali vekili Defterdar Besim Bey’e gelerek komutanla görüşmek istediklerini söylediler. Komutanlık, şehri teslim yetkileri bulunmadığı, ancak İstanbul’dan gelecek emre göre hareket edilebileceğini söyleyerek kendilerinden mühlet istedi. Bâbıâli’nin cevabı gelene kadar İtalyan zırhlılarının sahilde serbestçe dolaşmaları ve hiçbir tecavüze uğramadan gidiş gelişlerin sağlanması, bunun için bütün istihkâm bataryaları ve diğer savunma vasıtalarının susturulması ve İtalyan subaylarının bu tedbirlerin alınmasına nezâret etmelerinin kabul edilemeyeceği söylendi. Trablusgarp yöneticileri 2 Ekim’e kadar vakit istediler. İtalyanlar, bu durumu komutanlarına bildirdiler.

2 Ekim’de Amiral Thain de Revel beraberinde iki İtalyan subayıyla karaya çıktı. Bu heyet bombardımana gerek olmadığını söyleyerek şehrin teslimini istediler. İtalyan heyeti, bu isteklerin amiral gemisine gelinerek Amiral Faravelli’yle görüşülmesini

¹⁴⁶ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 57-60.

¹⁴⁷ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 271.

istediyse de Neşet Bey hastalığını ileri sürerek amiralin gemisine gitmedi. Onun yerine vali vekili Besim Bey gönderildi. Buradan ellerinde Türk komutanına verilmek üzere bir ultimatomla ayrıldı.

Amiral Faravelli'nin ultimatomunda şu istekler yer alıyordu:

1. Şehrin teslimi hususunda İstanbul'dan cevap gelene kadar İtalyan gemilerinin kıyıda serbestçe demir atması ve hiçbir tecavüze uğramadan gidip gelmeleri sağlanmalıdır.
2. İtalyan gemilerini güvenliği açısından, bütün istihkâmlar, bataryalar ve savunma vasıtaları kullanılmayacak hale getirilmelidir.
3. İtalyan subayların, tedbirlerin alınıp alınmadığını denetlemelerine izin verilmelidir.

Trablusgarp yöneticileri, zaten daha önce amiralin ultimatomunda yer alan bu istekleri, İstanbul'dan bir emir gelene kadar kabul edemeyeceklerini açıklamışlardı. 3 Ekim günü İtalyan isteklerinin reddi manasına gelen cevap alındıktan sonra saat 15.30'da atılan mermi ile bombardıman yeniden başlamış oldu¹⁴⁸.

---

¹⁴⁸ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 79-81.

5. Trablusgarp, Tobruk, Bingazi ve Derne'nin İtalyanlar Tarafından İşgali

Gönüllü Türk subaylarının Trablusgarp'ta gösterdikleri olağanüstü gayret sayesinde bölgede hiç yoktan bir direnme gücü meydana getirilmiş ve Trablusgarp savunması üç ana bölgeye bölünmüştü:

1. Trablus Komutanlığı: Komutanı Kurmay Albay Neşet

2. Bingazi Komutanlığı: Komutanı Kurmay Binbaşı (sonra Yarbey) Enver Bey

3. Derne Komutanlığı: Komutanı Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal (daha önce Ethem Paşa idi.)¹⁴⁹

İtalyanlar savaş henüz başlamadan Trablusgarp seferinin çok kolay olacağını, hatta bunun bir askerî gezinti olacağını söylüyorlardı. Ancak İtalya “bir deniz gezintisi” adını verdiği Trablusgarp çıkartmasında beklediğinin çok üzerinde bir direnişle karşılaşarak, içine düştüğü durumdan kolaylıkla kurtulamayacağını yakın zamanda görecekti¹⁵⁰. Ayrıca İtalyanlar belediye reisi Hasuna Paşa ile yandaşları ve azınlıklardan destek görmekle birlikte yerli halk tarafından hiç de beklendiği gibi karşılanmadılar¹⁵¹.

İtalyan bombardımanı başladığı sırada Trablusgarp'ta çok az sayıda asker bulunduğunu belirtmiştik. Kuvvetlerin çoğunluğu bir gün önce Harbiye Nezâreti'nin emri gereğince başlarında Fırka Kumandanlığı'na vekâlet eden Neşet Bey komutasında şehri terk ederek Aziziye'ye doğru yola çıkmıştı. Bu durum da halk arasında şehrin teslim edileceği endişesini yaratmıştı. Bunun üzerine şehir dışında bulunan gönüllüler, işgal sırasında ailelerinin başında bulunmak için birliklerinden ayrılarak şehre gelmeye başlamışlardı. İtalyanlar para ile elde ettikleri işbirlikçileri vasıtasıyla sokaklarda tellallar çağırılarak mavzerlerin tanesini 10 frank karşılığında satın alacaklarını

¹⁴⁹ M. Değer, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁵⁰ N. Ceyhan, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁵¹ O. Koloğlu, *a.g.m.*, s. 181.

duyurdular. Ümitsizlik içerisindeki halk, ellerindeki tüfekleri İtalyanlara satmıştı. 4 ve 5 Ekim günleri satılan silahların sayısı 10.000'i aşmıştı. Vali vekili Besim Bey, bu gelişmeler karşısında şehirde hükümet otoritesini kurabilmek için Neşet Bey'den kuvvet göndermesini istemişti. Besim Bey'in ısrarlı tavrı karşısında daha önce Trablusgarp'tan çekilmiş olan merkez taburu tekrar şehre gönderilmişti. Taburun gelmesiyle birlikte çok kısa bir süre de olsa şehirde sükûnet sağlanabilmişti. Neşet Bey, seferberlik için gerekli emri vermiş ise de bunun uygulanması mümkün olmamıştı. Trablusgarp'ta Osmanlı egemenliği fiilen sona ermek üzereydi. Her şeyin çığırından çıktığını ve sıkıyönetim uygulanmayacağını gören Neşet Bey, Trablusgarp'ta bulunan Merkez Tabur Kumandanlığı'na düşman karaya çıktığında mukavemet edilmemesi emrini vermişti. Böylece Trablusgarp şehrinde Osmanlı egemenliği son bulmuştu. İşgal için gayet müsait olan bu durumdan yararlanmak isteyen İtalyan Amiralî Farevelli, bir taraftan karaya asker çıkartmak için emir verirken, diğer taraftan Roma'ya çektiği telgrafla yardımcı kuvvetler gönderilmesini istemişti. 5 Ekim günü Albay Umberto Cagni komutasındaki deniz birliği Trablusgarp'a sevk edilmişti. Binbaşı Cagni karaya çıktığı gün eski şehirle tabyaları ve hükümet konağını ele geçirmişti¹⁵². İtalyanlar daha sonra tüm şehri zaptederek içlerinde Karamanlı Ali Paşa'nın emlakının da bulunduğu pek çok yeri ele geçirmişlerdir¹⁵³. Trablus ve Bingazi tamamen işgal edildikten sonra tüm halkın arazi ve emlakıyla ilgili yapılacak muamele, Meclis-i Vükela'nın daha sonra aldığı karara göre belirlenmiştir¹⁵⁴.

6 Ekim'de şehrin işgali tamamlandı. İtalyan deniz kuvvetleri Trablusgarp şehrini işgal etmeleri akabinde kendilerine tevdi edilmiş olan sancak ile altın askerî liyakat madalyasını kazanmışlardı. Amiral Borea Ricci Trablusgarp şehri valisi, Albay Cagni de işgal kuvvetleri komutanı olarak görevlendirilmişlerdi. İtalyan valinin ilk işi halkı itaate davet etmek maksadıyla bir beyanname yayınlamak olmuştu. 20 Ekim'de Trablusgarp'ta 800 İtalyan subayı, 2200 er, 2500 havan topu ve cephane bulunuyordu. Trablusgarp'ta bu olaylar sürerken 4 Ekim'de Tobruk işgal edildi. 8 Ekim'de de

¹⁵² İ. Revol, Çev. Kadri Demirkaya, "1911-1912 Türk-İtalyan Harbi", *Askerî Mecmua*, I, S. 58, İstanbul 1940, s. 86-94.

¹⁵³ BOA, HR. HMS. İŞO, nr. 200/14-1, 6 Cemâziyelâhir 1328, ek 8.

¹⁵⁴ BOA, DH. MB. HPS. M, nr. 18/54, 25 Muharrem 1333, ek 9.

Derne'nin işgali başladı. 16 Ekim'de İtalyanlar şehrin teslimini istediler. Buna ret cevabı alınca da hemen bombardımana başladılar. Bingazi şehrinde ise komutana şehrin teslim olması için birkaç saat süreli bir ultimatom verilmişti. Verilen ret cevabından sonra burada da başlayan bombardıman sonrası 20 Ekim'de Bingazi işgal edildi. Yani işgalin başladığı tarihten 20 Ekim'e kadar İtalyanlar Afrika kıyılarının önemli noktalarını ele geçirdiler.

Ayın 23 ve 26'sında Türk-İtalyan kuvvetleri arasında büyük çaplı çatışmalar yaşandı. Türk subaylarının Trablusgarp ve civarında bulunan yerli Arap direniş güçlerinin başına geçmesinden sonra düzenli saldırılar başlamıştı. İlk düzenli Türk saldırısı 23 Ekim 1911'de yapılmıştı. İtalyan istihkâmlarına iki koldan saldıran Türk birliklerine Neşet Bey ve Ali Fethi Bey kumanda ediyorlardı. Saldırıyı haber alan Trablusgarp halkı da arkadan hücum katılmıştı. Çarpışmalar sonunda İtalyan birlikleri çok ağır zayıyat vererek ileri mevkiileri terk etmeye mecbur olmuşlardı¹⁵⁵. Meydana gelen bu çarpışmalarda, Trablusgarp polis memurlarından bazılarının İtalyan askerlerine karşı fedakârca karşı koymalarından ötürü mükâfat-ı nakdiye olarak birer lira verilmesi emredilmişti¹⁵⁶. İki gün aradan sonra Neşet Bey, yeniden saldırı emri vermişti. İtalyanlar bu saldırıda 30 subay, 321 asker kaybetmişler; 16 subay ve 142 İtalyan askeri de yaralanmıştı¹⁵⁷.

3 Kasım 1911'de Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa, Trablus tümen komutanına yazdığı bir mektupta Enver Bey'in Tobruk bölgesinde kuvvet toplamakta oluşu, Kolağası Mustafa Kemal Bey'in de bazı şeyhleri ve Sünusileri teşkilatlandırmak için Calu'ya gittiğini, buradan önemli bir kuvvet toplayarak bunları Trablus ve Bingazi'ye sevk edeceğini bildiriyordu. Mustafa Kemal uzun süredir beklediği terfi haberini de burada aldı. Erkân-ı Harbiye Umûmiye Dairesi 3. Şubeden 30 Kasım 1911 tarihiyle Enver Bey'e gönderilen telgrafta Erkân-ı Harbiye Kolağası Mustafa Kemal'in binbaşılığa terfi ettirildiği bildiriliyordu¹⁵⁸.

¹⁵⁵ İ. Revol, *a.g.e.*, s. 86-94.

¹⁵⁶ BOA, DH. EUM. THR, nr. 70/29, 3 Zilkâde 1329.

¹⁵⁷ İ. Revol, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁵⁸ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 80.

Mustafa Kemal 22 Aralık'ta Tobruk'ta başarılı bir muharebe yaptı. 30 Aralık 1911'de ise Yüzbaşı Nuri Bey ve diğer silah arkadaşlarıyla birlikte Derne'ye geçti. Mustafa Kemal, Dene'de önce şark kolu komutanı oldu (1 Ocak 1912)¹⁵⁹. Bu arada 6 Ocak 1912'de Trablusgarp polis müdürünün merkeze çektiği bir telgrafta İtalyanlar tarafından para ile elde edilen bazı şahısların Trablusgarp'ta İtalya lehine propaganda yürüttüklerinden şikâyet ediliyordu¹⁶⁰. Mustafa Kemal, Derne'de 16 Ocak muharebesinde gözünden yaralandı. Bir ay boyunca Hilâl-i Ahmer'de tedavi edildi. 4 Mart 1912'de yapılan genel muharebe çok zor şartlarda yapıldığı için gözündeki rahatsızlık nüksetti. 15 gün yataktan kalkamadı. Mustafa Kemal bu arada 6 Mart 1912'de Derne komutanı oldu¹⁶¹.

Ortada kesin bir zafer olmadığı halde Türk kuvvetlerinin saldırıları İtalyanların gözünü korkutmuştu. Telaşa kapılan İtalyan hükümeti, geriye dönüş köprülerini atmak için 5 Kasım 1911'de ilhak kararnamesini yayınlamıştı¹⁶².

Bu ilhak kararnamesinde özetle şunlar söyleniyordu:

“Trablusgarp ve Bingazi'nin başlıca kentlerinin elimize geçmiş olması, silahlarımızın sürekli başarıları, orada topladığımız ve oraya göndermek üzere olduğumuz üstün kuvvetler, Türkiye'nin bundan böyle her türlü mukavemetini etkisiz kılmıştır. Faydasız kan dökülmemesi için yerli halkın kafasından her türlü tereddüdü kaldırmak gerekir. Kralın buyruğu ile Trablus ve Bingazi büsbütün İtalya'ya katılmıştır. Sultana sözde de olsa oralarda bir hak tanıyan başka türlü bir anlaşama, ilerisi için tehlikeli ve sonu gelmeyen bir geçimsizlik kaynağı olurdu. Bu ilhak kararnamesi İtalya menfaatleri ve Avrupa ve hatta Osmanlıların menfaatleri için de faydalıdır. Balkanlardaki statükonun muhafazası ile Osmanlı İmparatorluğu'nun esas mevkiini muhafaza bakımından da bu telif faydalıdır. Trablus ve Bingazi işi ortadan kalkınca diğer işlerde Türkiye'yi büyük ölçüde tatmin etmeye hazırız. Ancak eğer Türkiye, bunu

¹⁵⁹ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 89-90, 80-81.

¹⁶⁰ BOA, DH. EUM. EMN, nr. 92/84, 20 Muharrem 1330, ek 10.

¹⁶¹ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 89-90, 80-81.

¹⁶² İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 93.

kabul etmez de mukavemette direnirse, sulh yolundan vazgeçer ve elimizdeki bütün vasıtaları kullanırız. Avrupa devletlerinin de bu teklifleri Osmanlı Devleti'ne kabul ettireceklerini ümit ederiz."

Osmanlı Devleti İtalya'nın ilhak iradesini 7 Kasım 1911'de protesto etti. Protestosunda bu durumun Paris ve Berlin antlaşmalarındaki Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması maddesine aykırı olduğunu söyledi. Ancak Osmanlı'nın bu protestosu Avrupalı devletler nezdinde hiçbir etki yaratmadı.

İlhak kararı Osmanlı Devleti üzerinden İtalya'nın beklediği etkiyi yaratmamış, sadece kendi kamuoyunu bir ölçüde tatmin etmişti. Trablusgarp ve Bingazi'de savaş, ilhak hiç olmamış gibi daha da şiddetlenerek devam etmişti. İtalya ise Trablusgarp'ta başarısızlığa uğradıkça savaşın başındaki yumuşak tutumunu sertleştirmeye başlamıştı. İtalyanlar Osmanlı esirlerini gemilere bindirerek onlara her türlü işkenceyi yapıyorlar, bunların bir kısmını İtalya'ya gönderiyorlar fakat gidenlerden bir daha haber alınamıyordu. Kasım 1911'de Trablusgarp'ta iyice şiddetlenen İtalyan mezalimi sebebiyle Osmanlı sefirlerinin devletler nezdinde teşebbüslerde bulunmaları istenmiştir¹⁶³.

İlhak kararnamesinin ardından dünya gazetelerinde Müslümanlarının telaşa kapıldıklarına dair haberler yer almaya başlamıştır. Bu gazetelerden biri de *Di İslamic Freterneti* isimli gazetedir¹⁶⁴. Gazetede yayınlanan "*Salib ve Hilal*" isimli makalede, İtalyan hükümetinin sırf İngiliz ve Fransızları Mısır ve Tunus'tan uzak tutabilmek için böyle bir harekete giriştikleri, asıl savaşın Müslümanların istiklâline karşı büyük Avrupa devletlerince yapılacak bir savaş olduğu iddiası yayınlanmıştır¹⁶⁵.

¹⁶³ BOA, MKT. MHM, nr. 738/27, 20 Zilkâde 1329.

¹⁶⁴ BOA, HR. TO, nr. 542/115-3, 27 Kasım 1911, ek 11.

¹⁶⁵ BOA, HR. TO, nr. 542/115-1, 27 Kasım 1911, ek 12.

6. Kuzey Afrika'da Türk-Arap Direnişi ve Sünusiler

Enver Bey Trablusgarp'ta tamamen Müslüman olan Arapları itaat altına alabilmek için halifenin damadı olduğunu, buraya onun elçisi olarak geldiğini ilan etmeyi gerekli görmüştü. Kendisini hürriyet kahramanı olarak zaten alkışlayan halk Trablus'a yardıma gelmesinden dolayı onu ayrıca takdir etmiş ve bağrına basmıştı¹⁶⁶. Halifenin damadının cihada katılmış olması, Arap halkın üzerinde büyük bir etki yaratmıştı. Trablusgarp'ta Neşet Bey ve Bingazi'de Enver Bey'in liderliğinde sürdürülen direniş, Sünusilerin maddi ve manevi destekleriyle daha da güçlenmişti¹⁶⁷. Trablusgarp direnişinin temsilcisi durumuna gelen iki isim Seyit Ahmet Şerif es-Sünusi¹⁶⁸ ve Süleyman El-Baruni'dir. Bilhassa Seyit Ahmet Sünusi'nin harp esnasındaki önemini anlayabilmek için Enver Paşa'nın anılarının son cümlelerine bakmak gerekir:

“Bana büyük bir mutluluk nasip oldu: Seyit Ahmet Şerif son saate kadar eski düşüncesine sadık kaldı. İtalyan kralının hediyelerini ve Bingazi'de büyük bir zaviye kurma önerisini büyük bir gururla geri çevirdi. O, asil ve yürekli bir adamdı.”

Trablusgarp Harbi'nde öne çıkan diğer isim Süleyman El-Baruni ise ihtiyaç duyulan erzak tedarikini gerçekleştiriyordu. Savaş sırasında Afrika sahillerine muhtelif yerlerden yardımlar geliyordu. Bu yardım bazen ilaç, para (Osmanlı kâğıt liraları Baruni parası diye anılıyordu) ve cephaneydi. Süleyman El-Baruni İtalyanlar Trablusgarp'a gelmeden önce de bir kabile gücü oluşturarak onlara karşı koymak istemiş ama Osmanlı hükümetinin savaş öncesi İtalya'yı kızdırmayı istememesi yüzünden bu hareket durdurulmuştu¹⁶⁹. Savaş sırasında Enver Bey ve diğer cephe kumandanları para yetişmediği zaman çaresizlik içinde kâğıt para basma işine dahi girişmişlerdir. Bu para

¹⁶⁶ İbrahim Alâettin, “Enver Paşa”, *Meşhur Adamlar Hayatları Eserleri*, İstanbul 1933-35, s. 411.

¹⁶⁷ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁶⁸ Kendisine Trablusgarp ve Bingazi Valiliği de verilen Ahmet Şerif, Afrika'nın Emirülmümini unvanını da kullanmıştır. Resmi unvanı “Trablusgarp ve Bingazi Naib-el-Sultanı devletlu Şeyh Ahmet Sünusi'dir.” Bkz. Orhan Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı Lider*, Ankara 1981, s. 2.

¹⁶⁹ O. Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında...*, s. 1-3.

savaş bitimine kadar da itibarını yitirmemiştir. Enver Bey bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

“Ben kumandan mıyım, bankacı mı yoksa muhasebeci mi? Bazen geceleri geç vakte kadar defterlerin üstünde çalışıyorum. Hatta bir para değiştirme usulü ve bürosu da kurduk. Derne’den Mısır sınırı Sellum’a kadar otomobillerin işleyebileceği yol da meydana geldi. Yakında otomobillerimiz gelecek. Bugün bin tane muaddel (yeni tip) mavzer geldi. Fişekleri ile beraber...”¹⁷⁰”

Derne çatma meydana getirilen Türk-Arap kuvvetleri İtalyanları bir yıl süren savaşta Trablusgarp kıyı şeridinden içeriye sokmamıştır. Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi’ye silah ve cephane gönderebilmek için her yolu denemiştir¹⁷¹. Bingazi ve Trablusgarp’ta Arapların sahilden iç kısımlara ilerleyen İtalyan birliklerine yaptığı ani baskınlar sonucunda İtalyan silah ve cephanesi, hatta pek çok yiyecek ve giyim eşyası ele geçirilmişti. Hatta cephe gerilerinde baskının ertesi günü pazarlar kurulmuş ve baskında ele geçirilen ganimetler bu pazarlarda satılmıştı.

İtalyan hükümetinin Trablusgarp’ı işgal için çeşitli hazırlıklar yaparken gözden kaçırdıkları husus, Trablusgarp’ın tarihi geçmişinin ve mevcut durumunun Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’daki diğer iki vilayetinden daha farklı olmasıydı. Zira Tunus ve Mısır, Fransa ve İngiltere’nin işgalinden önce de yıllarca neredeyse bağımsız bir şekilde yönetilmişlerdi. Bunun tersine, Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp üzerindeki kontrolü 1911 yılında İtalyan işgali sırasında daha fazlaydı ve bölgedeki yerli halk ile Türkler arasındaki bağ Tunus’ta ve Mısır’da yaşayan yerli halkınkinden daha güçlüydü¹⁷².

İtalyanlar savaştan önce Trablusgarp ve Bingazi’ye adamlarını göndererek yerli halkı Türklere karşı kıskırtmaya çalışmışlar, *“Türkler size medeniyet namına hiçbir şey yapmadı. Sizi her yönden geri bıraktı. Biz gelince size medeniyet ve bolluk*

¹⁷⁰ Ş. S. Aydemir, *Makedonya’dan...*, s. 236.

¹⁷¹ BOA, MKT. MHM, nr. 745/46, 26. 2. 1330.

¹⁷² T. W. Childs, *a.g.e.*, s. 12.

*getireceğiz.*¹⁷³” demişlerdi. Arapların Trablusgarp'ta yaşayan İtalyanlara karşı tutumlarının oldukça iyi olmasından cesaret alan İtalyanlar, Trablusgarp'a gittiklerinde Arapların kendilerini bir kurtarıcı gibi karşılayacaklarını ummuşlar, Arapların Türk idaresine karşı ayaklanarak kendilerine öncülük edeceklerini sanmışlardı¹⁷⁴. Fakat bunun tam tersi olmuştu. Arapların ancak çok az bir kısmı İtalyanların yanında yer almış, büyük çoğunluğu İtalyanlara karşı bağımsız tek Müslüman devlet olan Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlardı. Bu da Sünusiler'in hilafet rejimine bağlılıklarının en büyük göstergesiydi. Sünusiler daha 1835 yılında Osmanlı Devleti'nin bölgede mutlak hâkimiyetini kurmasının ardından devletçe desteklenmiş ve bölgenin yönetiminde önemli kademelere getirilmişlerdi. Ayrıca önde gelen birçok Sünusi ailesi çocuklarını Türk geleneklerine göre yetiştirmekteydi. Böyle bir durum içinde İtalyanların Sünusiler'i kendi taraflarına çekmeleri son derece güçlü.

Süleyman El-Baruni'nin İtalyanlara bir cevap niteliğindeki *Tanin*'de yayımlanan 14 Ocak 1912 tarihli mektup ile bundan iki gün evvel 12 Ocak 1912 tarihli Enver Bey'in cephedeki durumu anlattığı mektup Türk-Arap birlik ruhunu anlamak bakımından birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Enver Bey'in mektubu:

“Bu akşam kampta olağanüstü bir neşe hüküm sürüyor. Her yerden Arapların el çırpmaları eşliğindeki monoton şarkıları duyuluyor. Bedevi bir şair, Arap yiğitliği üzerine bir methiye düzüyor, pek tabii bu arada asla vatan toprağını vermeyeceğimiz İtalyanların korkaklığını anlatıyor. Öbür tarafta genç kızlar, son muharebe sırasında ölen bir şehidin cesaretleriyle ilgili bir şarkı söylüyorlar. Sonra savaş şarkılarının tesirinde kalıp coşan Arapların tüfek sesleri duyuluyordu.

Sulh zamanı birbiriyle savaştan bütün bu aşiretler şimdi yekvücut oldular ve mutlular. Bense kendi açımdan hesap kitap düşünüyorum. Öyle tutumlu oldum ki inanamazsınız! Üç ayda 20.000'den fazla askeri havi ordum ve de sivil hizmetliler için her şey dâhil 15.000 Türk lirası harcamışım. Donanmalarına kömür almak dışında hiçbir harcamaları olmayan, yine de haftada 20.000 sterlin harcayan İtalyanların

¹⁷³ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 93-95.

¹⁷⁴ C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s. 203.

harcamalarıyla mukayese ederseniz, bu harbin Afrika'da bize hiçe mâl olduğunu göreceksiniz. Sulh zamanında hükümet, memleketin asayişi ve sivil memurlar için bundan çok daha fazla harcıyordu.

Bugün belki 700 develik sıhhiye örgütü gelecek. Umarım bana memnun kalacağım havadisler getirirler. Benim durumuma gelince savaşın son gününden yüz kere daha kuvvetli. Yeniden son model tüfeklerle donanan çok sayıda askerim, toplarım ve mitralyözlerim var. Bunun haricinde düşman iki dağ topu ve 6 mitralyöz -ki üçü çok iyi durumda- ve 80.000 kartuş kaybetti. Üstelik İtalyan kampında ihtiyat birlikleri harbin uzaması yüzünden ayaklanmışlar. Sadece Derne'de 1000'den fazla ölü ve yaralıları var. Bir de son muharebe sırasında 2 binbaşı, 3 yüzbaşı ve 7 mülazım kaybettiler. Oysa biz hepsi hepsi 47 ölü ve yaralı verdik. Her gün destekler geliyor ve kısa sürede son yüzyılların cesaretiyle tanınacak en güçlü ve en savaşçı aşiretine sahip olacağım¹⁷⁵.

Cebeli Garp Mebusu Süleyman El-Baruni'nin, 14 Ocak 1912 tarihli mektubu ise şöyledir:

“Dün tayyareniz vasıtasıyla Trablusgarp halkına hitaben ordugâh merkezimize attırduğunuz beyannameyi Türk kardeşlerimizle biraraya gelerek okuduk. Sizin beyannameye söylediğiniz sözleri cevaplandırıyoruz. Biz Türklerin ecdadımızı katlettiklerine dair bir vak'a hatırlamıyoruz. Bu konuda hiç kimseye şikâyette bulunmadık. Bilakis bu muameleyi sizde gördük. Askerleriniz bir yaşındaki çocuklarımızı ve kadınlarımızı bile öldürdüler ve işkenceye maruz bıraktılar. Bunları görmeseydik sözlerinize inanabilirdik. Camilerimizi içinde ibadet yapıldığı sırada başlarımıza yıktınız. Türklerin savaşta bizi ileri sürdüklerini kendilerinin geri plânda kaldıklarını söylüyorsunuz. Biz onlarla yekvücuduz. Aynı vatanın evladız. Ayrımız gayrimiz yoktur. Şu kadar ki onlar bizim kıymetli muallimlerimiz olduğu için onların mevcudiyetlerini korumak zorundayız. Onların öğrettikleri harp usulü sayesinde 500 kişilik bir kuvvetle bir alayınızı mağlup ettik. Bu belde bizim vatanımız değil mi? Bizi

¹⁷⁵ M. Şükrü Hanioglu, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, İstanbul 1989, s. 110.

çeşitli vaatlerle vatan müdafasından alıkoymak kanunlara saygılı olduğumu iddia eden bir hükümete yakışır mı? Burada hayatımızın sonuna kadar size karşı müdafaya karar verdik. Size bizim vatanımızı bırakmanızı tavsiye ederiz. Daha fazla İtalyan kanı dökülmesine sebep olmayınız. Bütün Trablusgarp halkı ayan ve eşrafının kararıyla kaleme alınmıştır.

Cebeli Garp Mebusu Süleyman Baruni/Trablusgarp Mebusu Ferhat¹⁷⁶”

Trablusgarp topraklarındaki Türk-Arap mukavemeti İtalyanların çeşitli kışkırtmalarına rağmen savaş bitimine kadar devam etmiştir. Bunlardan başka Türk basınında da çeşitli aydınların kendilerini desteklediklerini belirten yazıları sıkça yer almıştır¹⁷⁷. Şeyh Ahmet Sünusi, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı müdafaa etmesini zorlaştıracak bütün menfi şartlara rağmen, Devlet-i Aliyye'nin Trablusgarp meselesinde gösterdiği gayretten dolayı müteşekkik olduğunu söylemiştir. Şeyh Ahmet Sünusi'nin telgrafına Harbiye Nâzırı'nda karşılık vermiştir¹⁷⁸.

F) Hint Müslümanları Yardımları

Şimdiki adıyla Pakistan halkı olan Hint Müslümanlarının Trablusgarp Harbi'nde yaptıkları yardımın temeli, halifeye bağlılıklarından ileri gelmektedir. Çünkü Hint Müslümanları Osmanlı Devleti topraklarının işgalini Hristiyan dünyası ile İslam dünyası arasında meydana gelen dinî nitelikli bir savaş olarak görmüşlerdir. Trablusgarp Harbi devam ederken, Müslüman çevreler Osmanlı Devleti'ne çektikleri telgraflar ve basın aracılığıyla gönüllü askerlik için Osmanlı Devleti'ne müracaat etmişlerdir.

¹⁷⁶ N. Ceyhan, *a.g.e.*, s. 16-17.

¹⁷⁷ Ahmet Ağaoğlu Trablusgarp savaşından itibaren her tehlikeli anda vatanın içinde bulunduğu durumu yazıp milleti kurtuluş için fedakârlığa çağırılmış olan yazarlardan sadece biridir. Aksi halde Fatih'lerin, Selim'lerin ve Yıldırım'ların bizi affetmeyeceğini şu sözleriyle belirtmiştir: “Bizler şu kahramanlara nispetle ne kadar küçüğüz; yalnız onlara nispeten değil, bugün Trablusgarp'ta vatandan uzak, ateş gibi yakıcı bir kıtada vatan şerefi ve namusu için düşmanlarla pençeleşen mücahitlere nispetle ne kadar küçüğüz. Biz hâlâ memleketin vahim anlar geçirdiği bir zamanda fırkaları ve tefrikaları düşünüyoruz.” Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Sakal, “Ağaoğlu Ahmed'in Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Harpleri Esnasında Kaleme Aldığı “Birlik ve Beraberlik Yazıları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI, S. 33, İstanbul 1995.

¹⁷⁸ BOA, MKT. MHM, nr. 745/47, 12 Zilkâde 1330, ek 13.

Özellikle Hindistan'da yaşayan Müslüman ahaliden bu yönde teklifler gelmiş, buradaki matbaa sahipleri işgali protesto ederek devlete destek olmuşlar, bir kısım ahalide asker toplamayı teklif etmiştir¹⁷⁹. İtalyanlar'ın Trablusgarp ve Bingazi'ye saldırılarının hemen ardından Türk askerlerine karşı İtalyanların vahşi hareketleri, bilhassa çocuklara karşı yaptıkları vahşet kısa süre içinde dünya Müslümanları tarafından yollanan telgraflarla kınanmıştır¹⁸⁰. Yalnızca Müslüman ülkeler değil, içlerinde Meksika Cumhurreisi'nin dahi yer aldığı bazı devlet başkanları İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'deki haksız hareketlerinin hukuka aykırı olduğunu telgraflarla belirtmişlerdir¹⁸¹. Trablusgarp Harbi sona erdikten sonra da Müslümanlar yardımlarını devam ettirmişler, harp sırasında şehit olan vatan evlatlarının eş ve çocuklarına yardım olmak üzere çeşitli yardımlar göndermişlerdir¹⁸².

Müslüman dünyası, Trablusgarp Harbi'nden sonra da yardımlarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girince, cihad ilanına rağmen savaşı yalnızca Anadolu ve Rumeli Türkleri yürütmüş, üstelik birçok Arap ülkesi İngilizlerle işbirliği yaparak Arap yarımadasındaki Türk birliklerini arkadan vurmıştır. Fransızların Çanakkale'ye çıkardıkları birliklerde bile sömürgelerinden topladıkları birçok Müslüman asker vardı. Dünya Müslümanları arasında İngiliz egemenliği altında oldukları halde halifeye bağlılıklarını sürdürmeye çalışanların başında bugünkü Pakistan ve Bangladeş devletini oluşturan Hint Müslümanları geliyordu¹⁸³. Bu yardımlar, 8-10 Temmuz 1921 tarihleri arasında Karaçi'de 5 bin temsilcinin katılımıyla yapılan "Hindistan Hilafet Konferansı" ile başlamış, konferansın sonucunda hem Hindistan'ın bağımsız olması gereği kararlaştırılmış hem de Ankara Hükümeti için yardım toplanması öngörülmüştür. Yine konferansta İzmir'de felakete uğrayanlar için 4 milyon Rupi para toplanması için çağrıda bulunulmuştur. Bununla birlikte "İşbirliğinden Kaçınma Komitesi Raporu"nda Gandhi ve arkadaşları konferansta alınan karara benzer bir karar almışlar ve bütün Hint Müslümanlarını İzmir'e ve Ankara Hükümeti'ne yardım

¹⁷⁹ BOA, HR. TO, nr. 542/102, 18 Kasım 1911, ek 14.

¹⁸⁰ BOA, HR. TO, nr. 542/118, 3 Aralık 1911, ek 15.

¹⁸¹ BOA, HR. TO, nr. 542/141-4, 30 Aralık 1911.

¹⁸² BOA, HR. TO, nr. 543/113, 7 Ocak 1913.

¹⁸³ Alptekin Müderrisoğlu, "Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, I-VI, S. 1/24, s. 51.

etmeye çağırılmışlardır. Toplanan tutarların Hint parası ile milyonları bulduğu ve paranın İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın adamlarına teslim edilmek üzere gönderildiği bilinmektedir. 1 Kasım 1920 günü Emir Ali'nin yaptığı bir açıklamada, toplanan paraların Dr. Frew'e (Rahip Frew) yani İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin Mustafa Kemal'e göre gizli başkanına verildiğini açıklamıştır. Bu noktadan hareketle İngilizlerin, ajanlarını kullanarak Hint Müslümanları'nın Ankara Hükümeti için topladıkları paraların yerine ulaşmasına engel olmaya çalıştıkları görülmektedir. Hint Müslümanları tarafından yapılan bu para yardımının ne kadar tutara sahip olduğu kesin değildir. Bazı kaynaklarda bu yardımın 500-600 bin Sterlin olduğu, bunun 70 bin Sterlinlik kısmının Mart 1922'de gönderildiği belirtilirken, diğer bazı kaynaklarda ise bu tutar 125 bin Sterlin olarak gösterilmektedir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın tutmuş olduğu döküm cetveline göre, Hint Hilafet Komitesi'nin toplayıp 26.12.1921 tarihinden 9.8.1923 tarihine kadar Mustafa Kemal Paşa'nın emrine yolladığı paranın tutarı 122.000 Sterlin'dir. Diğer bir kaynağa göre ise bu tutar 125.000 Sterlin'dir. Hindistan Hilafet Komitesi'nin göndermiş olduğu bu paralar Maliye Bakanlığı kayıtlarına ve Hazineye girmemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde durmuş ve Osmanlı Bankası'nda saklanmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise bu parayı mümkün olduğunca kullanmamaya gayret etmiş, ancak Büyük Taarruz öncesi bütün kaynaklar tükenince kendisinsin emriyle bu para Osmanlı Bankası'ndan alınarak geçici bir süre için Maliye Bakanlığı'na tahsis edilmiştir¹⁸⁴. Bu paranın küçük bir kısmı ordunun gereksinimlerinin giderilmesinde kullanılmış, 110 bin Sterlinlik kısmı Büyük Taarruz'dan sonra Yunanlıların kaçarken tahrip ettikleri yerlerde halka dağıtılmak üzere ordu cephe komutanlığına gönderilmiştir¹⁸⁵. Ancak Maliye Bakanlığı'nca alınan bu paralar Büyük Taarruz'dan sonra iade edilmiş ve Hindistan Hilafet Komitesi'nin gönderdiği paranın tamamı Osmanlı Bankası'ndaki bir hesapta topluca saklanmıştır. Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa, çok zor durumlar içerisinde bulunmasına rağmen son ana kadar bu parayı harcamamayı tercih etmiş, gönderilen parayı Hristiyan ordularının çekilirken yakıp yıktıkları yerlerdeki Müslüman halka dağıtmıştır. Bu tutumuyla Mustafa Kemal

¹⁸⁴ Cezmi Tezcan, *Tekâlif-i Harbiye ve Tekâlif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005, s. 122-130.

¹⁸⁵ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli I*, İstanbul 1987, s. 41.

Paşa'nın halifeliği kaldıracağı zaman Hint Müslümanlarının gönderdikleri paraların amaç dışı kullanıldığına dair itiraz etmemeleri için ihtiyatlı davranmış olabileceğini söyleyebiliriz. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Bankası'nda bulundurduğu bu paraları Hint Müslümanlarından bir talep gelmesi halinde iade edilmesi için hazır tuttuğu da olasılık dâhilindedir. Sonunda, söz konusu para Türkiye İş Bankası'nın kuruluş sermayesi olarak kullanılmıştır¹⁸⁶.

Hindistan'da Ankara Hükümeti İçin Toplanan Yardım¹⁸⁷		
Makbuz Tarih ve Numarası	Türk Lirası (adet)	İngiliz Lirası (adet)
26.12.921-305484	144.400	26.000
6.02.922-313022	36.300	6.000
18.02.922-313033	25.320	4.000
20.02.922-313035	32.300	5.000
22.02.922-313039	64.700	10.000
2.03.922-313042	32.300	5.000
28.03.922-313061	131.500	20.000
18.04.922-313085	33.150	5.000
2.05.922-313097	32.000	5.000
31.05.922-325508	26.800	4.000
26.06.922-325525	42.120	6.000
5.07.922-325530	35.500	5.000
12.08.922-325546	35.900	5.000
13.02.923-325356	14.000	2.000
19.03.923-314729	19.410	3.000
27.03.923-324736	68.000	10.000
9.08.923-324940	7.770	1.000
YEKÛN	781.570	122.000

¹⁸⁶ A. Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s. 52-53.

¹⁸⁷ R. K. Sinha, *Kurtuluş Savaşı, Devrimler, Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi*, İstanbul 1972, s. 118.

G) İtalya'nın Savaş Sahasını Genişletmesi

İtalyanlar Trablusgarp ve Bingazi'yi ilhak ettiklerini bildiren kral iradesinin ilanından hemen sonra Çanakkale'ye saldırmayı planlamışlardı. İtalya'nın Trablusgap'ı kısa bir zamanda kazanmak ümidi kalmayınca, kaybettiği itibarını geri kazanmak için İtalyan hükümeti Adriyatik Denizi'nde bir cephe daha açmak suretiyle, savaşı Balkan topraklarına yaymayı düşünmüş, Avusturya'nın direnmesi karşısında bu fikrinden vazgeçmiştir. Bundan sonra İtalya hükümeti Doğu Akdeniz'de On İki Ada'ya saldırma planları yapmaya başlamıştır¹⁸⁸.

1. Beyrut Bombardımanları

İtalya, Trablusgarp'ı işgale başlamadan önce büyük güçlerin onayını alırken, özellikle Balkanlar'daki mevcut düzenin değişmesini istemeyen Avusturya ve Rusya'nın isteği üzerine, savaşın Trablusgarp'la sınırlı kalacağını taahhüt etmekle beraber, Adriyatik sahillerinde bulunan Osmanlı donanmasına ait gemilerin, İtalyan şehirlerini bombalayabileceğini de göz önünde bulundurmıştır. İtalya, harbi Osmanlı Devleti'nin diğer sahillerine yayma konusunda kendisine en çok karşı çıkan Avusturya'nın muhalefetini kırınca 1912 Şubat başlarında Beyrut'un bombardımanına başlamıştır. İtalyan hükümetini, İzmir, Antalya veya Mersin yerine Beyrut'a yönelten sebep, Beyrut'un bir Osmanlı şehri olmasına karşın Fransız nüfusunun yoğun olduğu bir bölge olmasıdır. Aynı zamanda Beyrut, bütün ilahi dinlerce kutsal sayılan Kudüs'ün bir kapısı durumundadır. İtalyanların Beyrut'u bombalamaları, yalnız Osmanlı Devleti'ni değil, Avrupalı diğer devletleri de rahatsız etmiş ve büyük güçler Bâbıâli üzerinde baskı yaparak Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamaya başlamışlardı. Burada Kudüs'ün kutsallığını kullanmak isteyen İtalyanlara göre, bu şehri kutsal kabul eden Hristiyan devletler, buranın İtalyanlarca ilhak edilmesini istemeyecekler ve savaşı sona erdirmek için ellerinden geleni yapacaklardı¹⁸⁹.

¹⁸⁸ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 284; Hale Şıvgın, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁸⁹ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 106.

Bu tarihlerde Beyrut'ta Osmanlı Devleti'ne ait sadece Avnillah korveti ile Ankara Torpitobotu bulunmaktaydı. Daha önce tatbikat için Beyrut'ta bulunan Osmanlı donanması savaşın ilanından bir gün önce Çanakkale'ye gitmek üzere buradan ayrılmış sadece bu iki gemiyi buradan bırakmıştı¹⁹⁰. Bu gemilerin Beyrut'a yapılacak kuvvetli bir donanmaya sahip olan İtalyan saldırısı karşısında başarılı olmaları imkânsızdı. Buna rağmen gemilerin burada bırakılması faydadan çok zarar getirmiş ve İtalyanlar bu fırsattan faydalanarak şehri bombardıman etmişlerdir. Çünkü bu gemilerin limanda bulunması Lahey Sulh Konferansı'nın "*Açık limanların bombardıman edilmeyeceği*" kararından şehrin faydalanmasına engel olmuştur¹⁹¹.

İşte bu amaçla İtalyanların iki zırhlı kruvazörü ile iki nakliye gemisi Beyrut Limanı'na gelerek limanda bulunan Avnillah korveti ile Ankara torpidobotunun teslimini talep etmiş; alınan olumsuz yanıt karşısında da gemilere ve ardından şehre top ateşine başlamıştır¹⁹². Bombardıman sonucunda 15 kişi şehit olmuş, 100 kişi de yaralanmıştır. Osmanlı hükümetinin Beyrut'un bombalanmasından bir gün sonra yaptığı açıklamada; Beyrut'a yapılan tecavüzdü dolaylı olarak ülkenin her tarafında Beyrut, Suriye, Halep vilayetleriyle Kudüs-i Şerif sancağı dâhilinde bulunan İtalyanların, bu kararın ilanından itibaren beş gün zarfında ülkeyi terk etmeleri istenmiş, bu uyarıyı dikkate almayanların da sınır dışı edileceklerini bildirilmiştir¹⁹³.

İtalyan hükümeti, Beyrut bombardımanının hiçbir tesiri olmadığını görünce büyük güçlere başvurup barış için aracılık etmelerini istemiştir. Fakat İtalya kendi menfaatlerinden de taviz vermek istememektedir. Devletler İtalya'nın isteği üzerine araya girip 16 Nisan 1912'de Osmanlı Devleti'nden barış hakkındaki düşüncelerini sordular. İki gün sonra, Osmanlı Devleti henüz cevap vermeden İtalya o sırada

¹⁹⁰ Ömer Osman Umar, "Trablusgarb Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardımanı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVII, S. 51, Ankara 2001, s. 3.

¹⁹¹ Necdet Hayta, "Beyrut'un İtalyanlar Tarafından Bombardımanı (24 Şubat 1912)", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 38, Ankara 1995, s. 185,186.

¹⁹² H. Şıvgın, a.g.e., s. 96.

¹⁹³ T. W. Childs, a.g.e., s. 123.

beklenmeyen bir hareket yapmış ve 18 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazı'na doğru harekete geçmiştir¹⁹⁴.

İtalya'nın Beyrut'u bombardımanı uluslararası hukuka aykırı bir hareket olmasına rağmen İtalyanlar ultimatom süresini dahi beklemeden şehri topa tutmuşlardır. Birçok sivilin ölmesi ve yaralanmasının yanı sıra pek çok özel bina ve kamu binası da hasar görmüştür. Aynı zamanda İtalyanlar bu hareketleri ile bölgede karışıklıklar çıkarmayı ve asayişi bozmayı tasarlamışlardır. Bölgede devamlı surette İtalyan gemilerinin hareketlerinin sürmesi, aynı zamanda yeni bir İtalyan saldırısının olacağı şüphesini halk üzerinde doğurmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen başta Beyrut valisi olmak üzere tüm Osmanlı idarecileri aldıkları tedbirlerle emniyet ve huzuru sağladıkları gibi bölgedeki etnik ve dini grupların zarar görmesini de önlemişlerdir. Tüm yabancı devletler İtalya'nın bu saldırısını kınarken, Osmanlıyı ise huzur ve emniyeti sağlamak için aldığı tedbirlerden dolayı tebrik etmişlerdir. Osmanlı Devleti saldırıyı protesto etmesinin yanı sıra bölgedeki İtalyan tabiiyetinde bulunan kişileri ülke dışına çıkarma kararı ile karşı mukabelede bulunmuştur. Ne var ki İtalya'nın Beyrut'u bombardımanı Trablusgarp ile Bingazi'nin kendisine bırakılması hususundaki isteklerinin yerine getirilmesini sağlamaya yetmemiştir¹⁹⁵.

2. Çanakkale Boğazı'na Baskın

İtalya'nın başta İngiltere olmak üzere büyük güçler tarafından engellenmesinden dolayı Kızıldeniz'deki faaliyetleri istediği gibi gerçekleşmemiştir. Ancak Yemen'deki İtalyan destekli isyanlar ve Kızıldeniz'deki Osmanlı limanlarına saldırılar Osmanlı Devleti'ni o kadar meşgul etmiştir ki, Trablusgarp sorunu ikinci plana atılmıştır¹⁹⁶. 18 Nisan 1912 tarihinde yeni Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin açıldığı gün, İtalyanlar Çanakkale Boğazı'nı bombardıman etmeye başlamışlardır. İtalya'nın Çanakkale harekâtı şu beklentilerle gerçekleşmiştir:

¹⁹⁴ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 98-99.

¹⁹⁵ Ö. O. Umar, *a.g.m.*, s. 24.

¹⁹⁶ T. W. Childs, *a.g.e.*, s. 121.

1. İtalya'nın Ege Denizi'nde muharebe etmeye tamamen serbest ve her şeyi yapmaya muktedir olduğunu devletlerin rekabetine güvenen Osmanlı Devleti'ne göstermek istemesi

2. Osmanlı Devleti'ni korkutarak onu bir an önce kendi istekleri doğrultusunda barışa zorlamak

3. Osmanlı Devleti'ne beş büyük devletin barış için aracı olduğu bir sırada Osmanlı Devleti'ni uykuda avlamak ve harekâtı meclisin açıldığı güne rastlatarak mebusları etkilemek

Fakat İtalya, Çanakkale bombardımanından beklediği neticelerden hiçbirini görememiş, Osmanlı Devleti'ni korkutamamıştır. Çanakkale bombardımanı İtalya'nın istediği barış için ne kadar faydasızsa Avrupa devletleri için de o kadar zararlıydı ve bu hareket hiçbir Avrupa devleti tarafından takdirle karşılanmamıştır. Aksine bu devletlerde kızgınlık yaratmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti İtalya'nın bu hareketine karşılık, daha önce ilan ettiği gibi Boğazlar'ı gemi geçişine kapatmıştır. Boğazlar'ın kapatılması özellikle Rusya'nın ticaretini sekteye uğratmıştır¹⁹⁷.

İtalya'nın Çanakkale Boğazı'nı geçme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinde olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Sadrazam Said Paşa, böyle bir teşebbüsün Boğazlar üzerindeki dengeyi bozacağından büyük devletlerce önleneceği kanısında idi. Büyük devletlerin davranışı kendisini bu konuda doğrulmayınca Mebuslar Meclisi'nin kendisine güvenoyu vermiş olmasına rağmen, söz konusu İtalyan teşebbüsünden iki gün önce sadrazamlıktan çekilmiştir. Yerine gelen ve tarafsız olduğunu duyuran Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti, Kıbrıslı Kamil Paşa gibi konuyu İttihatçı düşmanları kapsamakta ve bu savaşa sözde karşı bulunmaktaydı¹⁹⁸.

¹⁹⁷ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 100.

¹⁹⁸ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 285.

Osmanlı Devleti içeride bu karışıklıklarla uğraşırken dış münasebetler bakımından da gittikçe kötü bir tablo sergilemeye başladı. Çanakkale bombardımanı Avrupa basınına da bir hayli meşgul etmiş, İngiliz gazeteleri bu olaydan sonra ağız değiştirerek Osmanlı Devleti lehine yazılar yazmaya başlamıştı. Öyle ki İtalya'nın saldırısını haksız gördüklerini ve lanetlediklerini belirtmişler, işgalin haklı gösterilmek istenmesine yönelik girişimlerin yanlış olduğunu çeşitli vesilelerle Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdi¹⁹⁹.

Trablusgarp Harbi'ni fırsat bile Rusya, 1911 yılı sonlarında Boğazları açtırma girişiminde bulunmuştur. Bununla da yetinmeyerek, Balkan devletlerini Osmanlı Devleti aleyhinde kışkırtmaya başlamıştır. Daha sonra dünya basını Rus teşebbüslerini öğrenince ve Türk basını da Rusya'ya ateş püskürünce Rusya müşkül bir duruma düşmüştür. Bu işten bir sonuç alamadığını gören Rusya işi tevil yoluna gitti ve 9 Aralık 1911 günü Dışişleri Bakanı Sazanov, Paris'te *Matin* gazetesine verdiği demeçte, Rusya'nın Boğazları açtırmak hususunda Osmanlı Devleti nezdinde teşebbüse geçtiğine dair haberlerin doğru olmadığını söyleyerek olup biteni inkâr etmiştir²⁰⁰.

3. Rodos ve On İki Ada'nın İşgali

İtalya, Trablusgarp'ta beklediğinin üstünde bir direnişle karşılaşınca ve uzun müddet sahilden içeri giremeyince savaşı Balkan topraklarına yaymayı düşünmüş, İtalya'nın bu isteği burada çıkarları olan Avusturya ve Rusya gibi devletler tarafından bir müddet durdurulmuşsa da bu kez İtalya savaşı Doğu Akdeniz'de On İki Ada'ya²⁰¹ yaymaya başlamıştır.

Adaların işgali konusunda önceden haberi olan İngiltere ve Fransa her ne kadar sömürgelerine giden yolda İtalya'nın söz sahibi olmasından endişe ediyorlarsa da San

¹⁹⁹ BOA, HR. TO, nr. 542/54, 3 Ekim 1911.

²⁰⁰ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl ...*, s. 642,650.

²⁰¹ Bizanslılar döneminde bu adalar genel olarak Ege Adaları diye anılıyordu. Osmanlı Devleti zamanında İmroz'dan Meis'e kadar Anadolu sahillerindeki adalara Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) deniliyordu. Merkezi Rodos olan adalar bazı Avrupa kaynaklarında Güney Sporadlar adıyla geçer. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 77-78.

Giuliano'nun adaların işgalinin geçici olduğuna dair verdiği güvence üzerine İtalyan işgaline ses çıkarmamışlardır. Avusturya ise işgalden önce İtalyan niyetlerinden haberi olduğundan, Üçlü İttifak Antlaşması'nın kendine tanıdığı hakları savaştan sonra isteyeceğini İtalya'ya bildirmiştir²⁰². İtalya donanmasının Adalara tecavüz edeceğine dair haberler aslında çok daha önceden duyulmuş ve bu haberler için çeşitli tedbirlerin alınması istenmiş, konu hakkında gerekli tahkikatın yapılması emirleri de verilmiştir; ancak Trablusgarp'ta istediğini elde edemeyen İtalya kararlı bir şekilde savaşı Osmanlı Devleti'nin diğer topraklarına götürmüştür²⁰³.

İtalya'nın On İki Ada'yı işgal etmesinin temelinde şu nedenler vardı:

1. Trablusgarp ve Bingazi'ye yardım için giden veya gönderilen insan ve malzeme akışını önlemek
2. Türklerin morallerini bozarak barışa zorlamak ve İtalyan isteklerinin kabulünü sağlayacak kuvvetli bir koza sahip olmak
3. Savaşın uzamasından dolayı İtalyan kamuoyunda meydana gelen hoşnutsuzluğu gidermek
4. Balkanlar'daki mevcut düzenin bozulmasını istemeyen büyük güçlerin, Osmanlı hükümeti üzerinde baskı yapmalarını sağlamak
5. Anadolu üzerinde nüfuza sahip olabilmek için önemli bir mevki elde etmek
6. Doğu'da İtalyan ticaretine karşı başlatılması düşünülen boykotu önleyebilecek bir baskı oluşturmak²⁰⁴.

²⁰² T. W. Childs, *a.g.e.*, s. 136-137.

²⁰³ BOA, MKT. MHM, nr. 738/19-1, 16 Zilkâde 1329; BOA, MKT. MHM, nr. 737/7, 24 Zilkâde 1329; BOA, MKT. MHM, nr. 737/19, 29 Zilkâde 1329.

²⁰⁴ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 101-102.

İtalya'nın işgale başladığı adalar Rodos, Kerke, Patnaş, Leros, Kalimn, Skarpantes, Piskopi, Kaşot, İncirli, Lipsos, Sümbeği adaları idi. Bu adalardan Rodos'un dışında kalanlarda esaslı bir Türk yerleşmesi henüz mümkün olmamıştı. Rodos'ta bile adaların İtalyan donanması tarafından desteklenen bir çıkarma kuvvetine karşı savunulması için ciddi tedbirler alınmamıştı. Osmanlı donanması kendisinden herhangi bir faaliyet beklenemeyecek kadar güçsüzdü. İtalya, Doğu Akdeniz üzerinden Anadolu ve Trablusgarp arasında yapılan taşımaları önlemek bahanesi ile 24 Nisan'da adaların işgaline girişerek, aşağı yukarı bir ay içinde bunları ele geçirdi. İtalyan saldırısına adalar arasında en ciddi denilebilecek mukavemet Rodos'ta gösterildi. Adada bulunan 1200 kadar Türk askeri 14.000 İtalyan askerine karşı gerilla savaşının bir sonuç getirmeyeceğini anladıktan sonra, bir kısmı Anadolu sahillerine geçti. 930 asker ile 33 subay da teslim olmak zorunda kaldı ve Rodos 5 Mayıs'ta İtalyan kuvvetlerinin eline geçti²⁰⁵. 9 Mayıs Herke, 12 Mayıs Kerpe, Kaşot, İncirli, İlyaki, Leros, Patmos ve Kilimli, 16 Mayıs Liptos, 19 Mayıs Sömbeki, 20 Mayıs İstanköy Adası İtalyanların eline geçmiştir²⁰⁶.

İtalya'nın ani işgali hasebiyle burada görev yapan bir kısım Osmanlı memuru İstanbul ve Osmanlı memleketinin diğer bazı yerlerine kaçmak zorunda kalmış; bunların harcırahları ve maaşları devlet tarafından belli kurallara bağlı olmak suretiyle tıpkı Trablusgarp ve Bingazi bölgesinden harp nedeniyle dönenler gibi derhal ödenmiştir. Hatta İtalya'nın elinde harp esiri sıfatıyla bulunanların ve hala işgal altında bulunan yerlerde kalmış olan kimselerin de ailelerinin başvurmaları koşuluyla bunların maaşları da ödenerek devlet kimseyi mağdur etmek istememiştir²⁰⁷.

İşgal altındaki bütün adaların idaresi kendisine verilmiş olan İtalyan General Ameglio, bilhassa Rodos'taki Rum ahalinin sempatisini kazanmak için adada artık resmî dilin Rumca olduğunu ilan etmiştir. General, ayrıca 4 Mayıs 1912'de yayınladığı bir bildiride, On İki Ada üzerindeki Türk egemenliğinin sona erdiğini ve adaların

²⁰⁵ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 284.

²⁰⁶ Necdet Hayta, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, Ankara 1994, s. 135-137.

²⁰⁷ BOA, DH. EUM. MH, nr. 245/98, 23 Cemâziyelâhir 1330, ek 16.

gelecekteki idarelerinin ise sadece özerklik olabileceğini ifade etmiştir. Adadaki hükümet konağına İtalyan bayrağı çeken Ameglio aynı sözleri Rodos metropolitini ziyaretinde de söylemiştir.

O sıralarda denizlerde güçlü olan İtalya'nın On İki Ada'ya, dolayısıyla da Ege denizine yerleşmesi İngiliz çıkarlarına aykırı bir durum oluşturmuştur. Yüzyıllardır İngiltere'nin politikası kendi donanmasının üstlendiği Malta Adası'nın doğusunda hiçbir büyük devletin toprak, liman, deniz üssü ele geçirmemesi üzerine kurulmuştur. Böylece İngiltere, doğu ticaretini, Karadeniz ticaretini ve Mısır'daki üstünlüğünü koruyabilmiştir. İtalya'nın Oniki Ada'yı işgal etmesi bu durumu sarsmış, İngiltere'nin dışındaki diğer büyük devletler de bu işgale karşı çıkmışlardır²⁰⁸.

İtalyan gazeteleri Rodos'un ilhakını büyük bir müjde ile duyurmuşlardır. Bu işgalin İtalya seferinin en parlak hareketlerinden biri olduğunu, bunun, tasavvur ve tertip eden komutan ile icra etmiş olan birliklere şeref verdiğini söylemişlerdir. Rodos ve On İki Ada'nın işgalinden sonra İtalyanlar Sakız, Midilli ve Sisam adalarını da işgal etmeye kararı vermişler; ancak Avusturya'nın İtalya'yı Üçlü İttifak'tan ayrılmakla tehdit etmesi üzerine İtalya bu planını uygulamaya koymaktan vazgeçmiştir²⁰⁹.

Tüm bunlar yaşanırken İstanbul'dan daha kötü haberler almaya başlayan Enver Bey, diğer subayları da alarak bir toplantı yapmışlar, bu görüşme sonunda çeşitli kararlar almışlardır. Burayı terk etmeyeceklerdir. Ancak onlar için acı haberler her geçen gün artarak gelmektedir. Enver Bey o günleri hatıralarında şu sözleriyle anlatır:

“Kara bulutlar başımızda toplanıyordu. Kara bulutlar hem bizim semalarımızı, hem vatanın göklerini sarıyordu. Mefkûreyi gerçekleştirince, gerçeği mefkûre edinmekten başka çare yok...”²¹⁰”

²⁰⁸ Şerafettin Turan, “Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, *Belleten*, XXIX, S. 113, Ankara 1965, s. 92-93.

²⁰⁹ BOA, MKT. MHM, nr. 745/40, 29 Cemâziyelâhir 1330.

²¹⁰ Ş. S. Aydemir, *Makedonya'dan...*, s. 239.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞIN SONUÇLARI

A) İtalya ile Sulh Teşebbüsleri

Trablusgarp'taki bir avuç Türk askeri, İtalya'nın birkaç kat üstün ve tam teçhizatlı ordusuna ve donanmasına rağmen, fevkalade başarılar kaydetmiş ve düşman ancak bazı noktalarda kıyı şeridinden 4-5 km uzaklıkta bulunan Seydi-El-Mısri'ye ve güneyde 20 km. kadar içeride kalan Sıvan-i Ben-i Adem'e kadar ilerleyebilmişti²¹¹. Bu durum Osmanlı kamuoyunda coşkuyla karşılanmıştı. Fakat Osmanlı Devleti'nin deniz gücü olmadığından İtalyanları tamamen denize döküp savaşı sona erdirememişti. Bu durumda savaş uzayıp gidiyordu. Savaşın uzaması, zaten zayıf olan Osmanlı maliyesine bir hayli yük getirmişti. Ayrıca yakındaki Balkan Savaşı tehlikesi de Osmanlı devlet adamlarının büyük bir kısmında İtalyanlarla barış görüşmelerine başlamak hususunda bir arayış meydana getirmişti²¹².

İtalya'nın Trablusgarp'taki durumu iyice kötüleşiyordu. Buradaki kuvvetlerini artırmış olmasına rağmen kayda değer bir başarı sağlanamaması ve kıyı şeridinden içeri çok fazla sokulamaması üzerine, savaşı Kuzey Afrika sahası dışına götürmeye karar vermişti. Bu kararı ise Avrupa devletlerinin çeşitli şekillerde tepkilerine sebep olmuştu. Bu şartlar altında İtalya 1912 Kasım ayı ortalarından itibaren Avrupa devletlerinden Osmanlı Devleti ile barışı konusunda arabuluculuk yapmalarını istemiş ve bu amaçla Fransa ile İngiltere'ye başvurmuştu. İngiltere, Türklerin bu sırada barışa yanaşmayacaklarını ve arabuluculuk işinde büyük güçlerin hep birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirtmişti²¹³. Osmanlı hükümetinin İtalya'nın Osmanlı limanlarına ve Boğazlara bir saldırısı halinde Boğazları kapatacağını ilan etmesi üzerine telaşa kapılan Rusya ise Osmanlı Devleti ile barış yapılması konusunda İtalyan istekleri doğrultusunda

²¹¹ N. Hayta, *a.g.m.*, s. 132.

²¹² C. T. Karasapan, *a.g.e.*, s. 204-205.

²¹³ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 120.

çalışmaya başlamıştı. Çünkü Rusya'nın dış borçlarını ödediği tahıl ihracatının tamamı ve genel ihracatının %37'si bu sülardan geçiyordu²¹⁴.

Berlin'den gelen telgraflara göre, Almanya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri Rusya'nın tasavvut hakkındaki tekliflerini reddetmişlerse de bu konuda devletler arasındaki müzakerelere devam edilmesi gerektiğini söylemişlerdi. Bu tartışmalar devam ederken İtalya Beyrut'a saldırdı. Beyrut bombardımanından sonra tasavvut sözleri tekrar ortaya çıktı. Bunun Osmanlı Devleti üzerinde barışa mecbur etmek için bir etkisi olmadığı anlaşılınca da İtalya hükümeti yeniden Avrupa devletlerine müracaat etti. Bu devletler 9 Mart'ta Roma'daki büyükelçileri aracılığıyla San Giuliano'yo görerek hükümetlerinin İtalya'nın barış konusundaki şartlarını istediklerini bildirdiler²¹⁵.

1912 Şubat ayına gelindiğinde Avrupa siyasî çevrelerinde İtalya'nın savaşı Ege Denizi'ne götüreceği ve Boğazlar'a saldıracağı söylentileri dolaşmaya başlayınca, Rusya'nın arabuluculuk önerisi de diğer büyük güçler tarafından kabul görmüştü. Çünkü hiçbir devlet savaşın Balkanlar'a sıçramasını ve doğu sorununun yeniden alevlenmesini arzu etmemişti. 15 Mart'ta buna cevap veren İtalya, Osmanlı'nın kendisinin isteklerini dikkate almamasından dolayı harbi çıkardığını söyleyerek Osmanlı Devleti'ni suçluyor ve anlaşma için devletlerin gösterdiği çabalar için teşekkür ediyordu. Yapılacak barışın yalnızca İtalya'nın yedi nokta etrafında topladığı isteklerin Osmanlı tarafından yerine getirilmesiyle mümkün olacağını söylüyordu ki ilk istekleri de Trablus ve Bingazi'den askerlerin çekilmesiydi. Diğer noktalar ise: İtalya Türkiye'nin Trablusgarp'a ait tüm borçlarını ödeyecek, İtalya Osmanlı'nın Trablusgarp ve Bingazi bölgelerindeki tüm gayrimenkullerini satın alacak, Türkiye İtalya postaları, mektepleri, gümrük hususunda harpten önceki hali iade edecek, buna mukabil İtalya, diğer devletlerce kabul ettiği takdirde eski anlaşmaların kaldırılmasını kabul edecekti.

²¹⁴ T. W. Childs, *a.g.e.*, s. 104-105.

²¹⁵ BOA, MKT. MHM, nr. 745/31-1, 16 Rebiülâhir 1330; BOA, MKT. MHM, nr. 745/32-2 17 Rebiülâhir 1330.

Son olarak İtalya, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü için diğer devletlerle kuvvetli bir müzakereye katılmak için hazır olacaktı²¹⁶.

Nihayet beş büyük Avrupa devleti 16 Nisan'da Osmanlı Devleti'ne başvurarak barış hakkındaki düşüncelerini sordular. Fakat İtalya o sırada Çanakkale Boğazı'na taarruz etti. Bu İtalyan taarruzundan dolayı Osmanlı Devleti ancak 23 Nisan'da buna cevap verebildi. Osmanlı Devleti ise barış için şu şartları ileri sürdü:

1. Trablusgarp'ta padişahın hükümler hakkının fiili olarak bırakılması
2. İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi ilhaktan vazgeçmesi
3. Oradaki askerleri çekmeyi önceden taahhüt etmesi

Osmanlı'nın bu cevabı İtalya'yı çok kızdırınca İtalya, Rus Dışişleri Bakanı Sazanof'a başvurdu. Ancak bakan bu işin diplomatik yollardan artık çözülemeyeceğini söyledi²¹⁷.

18 Haziran 1912'de Rusya, Fransa ve İngiltere'nin İstanbul ve Roma elçileri Türkiye ve İtalya hariciye nâzırları ile görüşüp arabuluculuk teklifinde bulundular. Bunun sonucunda Osmanlı hükümeti ile İtalya arasında mütareke yapılması hususunda ön görüşmelere girişildi. Lozan'da iki devlet 12 Temmuz 1912'de savaşa son vermek için, resmî olmayan görüşmelere başladılar²¹⁸.

Said Halim Paşa, Trablusgarp'ın Osmanlı'ya iadesi, İtalyanlar ise İtalya'ya katılması üzerinde konuştular. İtalyan delegeleri 19 Temmuz'da Said Halim Paşa'ya Rodos ve On İki Ada konusunda şu tekliflerde bulundular:

²¹⁶ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 121-122.

²¹⁷ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 125-127.

²¹⁸ Rıfat Uçarol, *Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi, Gazi Ahmet Muhtar Paşa*, İstanbul 1976, s. 390.

1. Adalar'ın İtalya'ya terk edilmesi
2. İtalya'nın işgal ettiği bölgelere muhtariyet verilmesi
3. Yerli halka birtakım garantiler tanımak suretiyle Adaların Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi

Ancak Said Paşa İtalya'nın bu tekliflerini kesin bir dille reddetmişti. 17 Temmuz'da Sadrazam Mehmed Said Paşa görevden ayrılmış ve 21 Temmuz 1912'de sadrazamlığa ayan reisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) getirilmişti. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Osmanlı Devleti'nin mecbur kalmadıkça bir savaşa dâhil olmasını istemiyordu. Bu sebeple de baştan beri, Trablusgarp Savaşı'na karşı çıkmıştı. Sadrazam Mehmed Said Paşa, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne kesin uyarı verdiği günlerde bazı devlet ileri gelenlerini toplamış ve fikirlerini sormuştu. Burada bulunan ayan reisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa, meselenin barış yolu ile çözümlenmesi gerektiğini burada mukavemetin cinayet olduğunu söylemişti. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, savaşın başından beri Trablusgarp'ın nasıl olsa elden çıkacağına kanaat getirmiş bulunuyordu²¹⁹.

Meclis-i Vükela 5 Ağustos 1912'de barış şartlarını belirlemek üzere toplanmıştı. Mehmed Said Paşa Hükümeti tarafından İtalya ile hangi esaslar üzerine barış imzalayacaklarını araştırma maksadıyla oluşturulan komisyonun bir benzeri yeni kabine tarafından da oluşturulmuştu. Bu komisyon beş ayrı barış paketi sunmuştu:

1. İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi sahillerinde donanmanın yardım ve himayesi ile zapt ve işgal eyleyebileceği yerlerin, Osmanlı Devleti tarafından İtalya'nın askeri işgali altında kalabileceğinin kabul edilmesi
2. Bingazi sahillerine karşılık, Trablusgarp vilayetinin bilinen sınırlarıyla ve halkının rızasıyla veya rızası alınmaksızın zabtı hakkı İtalyanlara ait olmak şartıyla hali hazırı üzere İtalya'ya terki. Bingazi sancağı Osmanlı idaresinde

---

²¹⁹ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 128.

bırakılarak Trablusgarp halkının kendi yerlerinde kalıp İtalya tâbiyetine kabul edilmesi veyahut Bingazi sancağına ve Osmanlı topraklarının istedikleri yerine göç etmekte ve eski tâbiyetlerini korumakta serbest bırakılmaları

3. Trablusgarp ve Bingazi'ye Padişahın hükümranlığı altında muhtariyet verilmesi ve kurulacak beyliğin başına geçecek beyin yerine çocuklarının geçme hakkına sahip olması, ilmiye sınıfına mensup memurların eskiden olduğu gibi Makam-ı Meşayih tarafından tayin olunması, diğer memurların ise bey tarafından seçilmesi ve memleketin savunması için yerli halktan milis kuvvetlerinin teşkil edilmesi
4. Daha önce Mehmed Said Paşa kabinesi tarafından Said Halim Paşa vasıtasıyla teklif edilmiş olduğu üzere Trablusgarp ve Bingazi sahillerinde mevcut limanlardan başka yerler seçilmek şartıyla liman tesisine müsait bir noktanın İtalya'ya terki ile diğer sahil ve iç bölgelere padişahın hükümranlığı altında olarak muhtariyet verilmesi
5. Trablusgarp vilayetinin mevcut sınırlarıyla, fakat halkın İtalya tabiyetini kabul veya Bingazi sancağına ve Osmanlı topraklarının sair kısımlarına göç etmekte serbest bırakılması şartıyla, İtalya'ya ve buna karşılık Masawa ile Eritre'nin İtalya tarafından Osmanlı hükümetine terki ve Bingazi'ye padişahın hükümranlığı altında muhtariyet verilmesi.

Barış görüşmeleri sırasında bu beş barış paketinden önce birincisi teklif edilerek İtalyanlara kabul ettirilmeye çalışılacaktı. İtalyanların kabule yanaşmamaları halinde sırasıyla diğer barış paketleri gündeme getirilecekti. Yalnız bu beş çözümden birincisinin kabul ettirilmesine imkân bulunamayacağı kesinlikle anlaşılmadıkça bir diğerine geçilmeyecekti. Bu beş şekilden hangisi barışa esas olursa olsun İtalya'nın işgal ettiği adaların tümünü kayıtsız şartsız Osmanlı hükümetine iadesini İtalyan

hükümeti taahhüt etmelidir. Buna karşılık Osmanlı hükümeti adalar hakkında kanunlara karşı gelenler için genel af ilan edecektir²²⁰.

13 Ağustos 1912'de İsviçre'nin Caux şehrinde Türk ve İtalyan delegeleri görüşmeye başladılar. 27 Ağustos'a kadar tartışmalar ilk üç değişik öneri üzerine oluştu²²¹. Osmanlı Devleti'nin önerilerine karşılık olarak İtalyanlar, bir anlaşmaya varılabilmesi için şu üç şartın yerine getirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdi:

1. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmesi istenmeyecek ve buna karşılık İtalya'nın ilhak kararını geri alması için ısrar edilmeyecek
2. Her iki devlete de antlaşmayı iç siyasetleri bakımından millî haysiyet ve şereflerine dokunmayacak biçimde yorumlama imkânı tanınacak, ancak bu yorumlama iki devlet arasında bir antlaşmazlık doğuracak nitelikte olmayacak
3. Derhal ateşkes ilan edilecekti.

Ancak bu görüşmelerden sonra da taraflar arasındaki görüş ayrılıkları devam etmişti. 25 Ağustos'ta Torino'da Giolitti ile İtalyan delegeler buluşarak görüşmelere başlamışlar, 27 Ağustos 1912'de görüşmeler sürdü. Türk delegeler ilk üç önerileri dikkate alınmayınca dördüncü önerilerini açıklamışlardı. İtalyanlar, bu öneriyi de ilhak kararnamesiyle uyuşmadığı gerekçesiyle reddetmişlerdi. Bunun üzerine Nabi Bey tarafından son Türk önerisi okunmuştu. Bu öneri de diğerleri gibi ilhak kararnamesine aykırı olduğu ve ayrıca Masawa ve Eritre'nin İtalya tarafından terkini gerektirdiği bahanesiyle geri çevrilmişti. İtalyanlar tüm Türk önerilerini reddetmekle üstünlüğü kazanmak istiyorlardı. Türk tarafının masaya getireceği önerisi kalmayınca İtalyanlar karşı öneriler ortaya atmıştı. Bu öneriler şunlardı:

1. Osmanlı hükümeti, İtalya'nın hükümranlık hakkını tanımaksızın Trablusgarp ve

²²⁰ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 207-208.

²²¹ R. Uçarol, *a.g.e.*, s. 394.

Bingazi'nin muhtariyetini ilan edecek

2. Padişah, maaşı mahalli gelirlerden karşılanmak üzere yerli halkın ileri gelenlerinden bir şahsı vekili olarak tayin edecek
3. İtalyan kamuoyunun bu durumu himaye ve metbuiyet addetmemesi için padişahın vekili Hidiv veya Bey gibi bir unvana haiz olmayacak ve vakıflar, Duyûn-ı Umûmiye, Reji gibi kurumlarda Osmanlı menfaatlerinin korunması vazifesiyle mükellef bulunacak
4. İtalyan hükümeti, Osmanlı Devleti'nce verilecek muhtariyeti nazarı itibar almayarak Trablusgarp ile Bingazi'yi hükümranlılık hakkına dayanarak idare etmek üzere kanun ve nizamnameler koyabilecek ve aynı zamanda tayin edilecek Osmanlı vekilini de tanıyacaktı.

Meclis-i Vükela, 8 Eylül 1912 tarihli oturumunda son İtalyan önerilerini görüştü ve bu önerilere verilecek cevabı kararlaştırdı:

1. Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'ye muhtariyet vermeye mütemayildir. Padişahın hâkimiyeti altında ve İtalyan hâkimiyetini tanımamak ve buna itiraz dahi edilmemek kaydıyla geniş bir muhtariyet ile idare hakkını haiz bir vali tayin edilmeli
2. Padişah fermanı ile valiye gerekli her türlü yetki verilecek ve İtalyanların talebi gereğince vali, vakıflar, Duyûn-ı Umûmiye ve reji gibi kuruluş ve şahıslar çıkarlarını koruyacaktır. Şimdiden bunların yıllık tutarları belirlenmeli
3. Padişahın, Mısır'da olduğu gibi bir komiser ve şer'i mahkemelerin reislerini tayin hakkı olmalı

4. Valinin ve bütün memurların maaşları mahalli gelirlere karşılanmalıdır²²².

B) Savaşın Sonlarına Doğru Balkanlarda Başlayan Çözülme

İtalya coğrafi bakımdan Balkanlara çok yakın olduğu halde henüz bu bölgede önemli bir rol üstlenebilecek durumda değildi. Üçlü İttifak'ın bir üyesi olduğu için Balkanlarda ve Adriyatik'te Avusturya ile bir çatışmaya girmekten çekiniyordu. Öte taraftan Avusturya ve Almanya İtalya'yı kendi taraflarında tutabilmek için ona hiç olmazsa Balkan topraklarının dışında fayda sağlamak durumundaydılar.

Balkan sorunu, 1878 Berlin Antlaşması ekseninde dönmeye başlamıştı. Berlin Antlaşması'nın Balkanlar ile ilgili hükümleri zamanla kesinleşmişti²²³. Doğu Rumeli Bulgaristan Prensiği'ne bağlanmış (1865), Bosna ve Hersek 1908 Ekim'inde Avusturya İmparatorluğu'na katılmış ve Bulgaristan bağımsızlığını duyurmuş (1908) ve Yunanistan Girit'i ilhaka teşebbüs etmişti²²⁴. II. Meşrutiyet devrinin ilk yıllarında Osmanlı hükümetinin Balkan eyaletlerinde düzeni sağlamak için giriştiği bir dizi reform da sürece olumlu bir katkı sunamamıştı²²⁵.

1912 Eylül ayı ortalarında Karadağ'ın savaş hazırlıklarına başladığı artık herkesçe biliniyordu. Karadağ Kralı Nikola, büyük devletlerin İstanbul'a diplomatik müdahalede bulunması talebini kabul etmemelerinden dolayı, savaş başlatmama yönünde verdiği sözleri tutmaya mecbur olmadığını düşündü. Büyük devletler barışın korunmasının Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'ta isyan etmiş olan tebaasını yatıştırmasına ve Kral Nikola ile anlaşma konusundaki isteğine bağlı olduğuna inanıyorlardı. Arnavutlar 1912 başlarından itibaren ayaklanmalarında başarılar kazanmış ve iş başına gelen Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi Ağustos ayı başına isyancılara çok büyük tavizler vermek zorunda kalmıştı. Bu tavizle Müslüman

²²² İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 208-215.

²²³ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 287, 289.

²²⁴ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s. 651.

²²⁵ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 289.

Arnavutlar açısından muhtemelen tatmin edici olmuş; fakat Karadağ'ın kışkırttığı Katolik Arnavutlar tarafından yetersiz görülmuşlerdi. Karadağ kralı Nikola, Eylül ayına geldiğinde Katolik Arnavutlara, kendisinin İşkodra üzerine planladığı saldırıya destek vermelerine karşılık, onların kuzeyde özerk bir devlet kurmalarına yardım edeceğini söylüyordu. Bu esnada Karadağ, Bulgaristan ile askerî antlaşma imzalamıştı ve bu antlaşmaya göre en geç 28 Eylül'e kadar Osmanlı Devleti'ne savaş açılması gerekiyordu. Fakat sonraları bu tarih Bulgaristan'ın hazır olmaması nedeniyle biraz ertelenecekti. Karadağ aynı zamanda Sırbistan ile aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakıp en geç 14 Ekim'de ortaklaşa savaş ilanını öngören bir antlaşma imzalamıştı. Sonraları bu tarih de biraz ileri çekilmişti. Bununla birlikte Eylül ayı sonlarında hem Osmanlı Devleti hem de tüm Balkan devletleri seferberlik ilan etmişlerdi. Süreci kontrol edebileceğini zanneden Rus Dışişleri Bakanı Sazanov, 30 Eylül'de Balkan devletlerini seferberlikten vazgeçirmeye, Osmanlı Devleti'ni de Balkanlardaki sınırlarına fazla asker göndermemeye ikna etmeye çalışmıştı. Osmanlı Devleti 5 Ekim'de Karadağ'ın başkenti Çetine'ye diplomatik bir heyet gönderdiyse de artık geç kalınmıştı. Balkanlardaki istikrardan yana olduğunu söyleyen bir başka devlet Osmanlı ile bizzat savaş halinde olan İtalya idi. Karadağ'ın 8 Ekim'deki savaş ilanını, 18 Ekim'deki Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın savaş ilanı izlemiş ve Balkan faciası olarak da adlandırılan savaşlar başlamıştır²²⁶.

C) Osmanlı-İtalya Arasındaki Quchy (Uşi) Antlaşması

Türk ve İtalyan delegeler 3 Eylül 1912'de Caux'dan Quchy'ye geçmiş ve müzakerelerine burada devam etmişlerdir²²⁷. 1912 Ekim'inde iki tarafın delegeleri Quchy'de gizli bir antlaşma ile onun eklerini teşkil eden barış antlaşması ve üç ayrı protokol imzalamışlardır. 18 Ekim'de imzalanacak olan barış antlaşması 11 maddeden ibarettir²²⁸. Gizli antlaşma ise, 15 Ekim'de imzalanmıştır. Bu antlaşma Trablusgarp'a tayin edilecek kadı, vs. hakkında olup 9 maddeden ibarettir:

²²⁶ T. W. Childs, *a.g.e.*, s. 237-238.

²²⁷ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 437.

²²⁸ H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 137.

1. Madde: Osmanlı hükümeti, bu antlaşmanın imzasından itibaren üç gün zarfında Trablusgarp ve Bingazi ahalisine hitaben bir padişah fermanı yayınlatacaktır.

2. Madde: Bu antlaşma ile kararlaştırılmıştır ki, Naibüssultan diye adlandırılacak ve padişahı temsil edecek zat ile tayin edilecek dini görevliler için İtalyan hükümetinin onayı alınacaktır.

3. Madde: İtalyan hükümeti, adı geçen fermanın yayımlandığı tarihten en geç üç gün sonra bir emir yayınlatacaktır.

4. Madde: Osmanlı hükümeti, İtalyan askerince işgal olunup Osmanlı Devleti'ne iade olunacak olan adalar halkına antlaşmanın imzası tarihinden itibaren yedi gün zarfında bir padişah iradesi ile bir genel af ilan edecektir.

5. Madde: Tarafların her birince adı geçen üç ek yayınlanır yayınlanmaz antlaşma metni delegelerce imzalanacaktır.

6. Madde: Bu antlaşma metni ile şurası kararlaştırılmıştır ve şart koşulmuştur ki, Osmanlı hükümeti, Trablusgarp ile Bingazi'ye silah, mühimmat ve asker göndermemeyi taahhüt eder.

7. Madde: İtalyan hükümeti, Balkan sorununun Osmanlı çıkarlarına en uygun bir şekilde çözümlenmesi hususunda Osmanlı Devleti'ne her türlü yardımda bulunmayı ve gerek Balkanlar'da gerekse Akdeniz'deki mevcut düzenin korunmasına çalışmayı taahhüt eder.

8. Madde: Osmanlı hükümeti, Seyid İdris ve taraftarları için bu gizli antlaşmanın imzalanması müteakip kendilerine yapılacak tebligat tarihinden itibaren yedi gün zarfında bir genel af ilan edecektir.

9. Madde: Taraflar akdedilen bu antlaşmayı, Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne götürülünceye kadar gizli tutmayı taahhüt ederler.

10. Madde: Osmanlı hükümeti, barış antlaşmasının onuncu maddesinde kararlaştırılmış olan yıllık taksitini sermayeye çevirmek isterse, İtalyan hükümeti tebliğinden itibaren on beş gün zarfında Osmanlı Duyûn-ı Umûmiye veznesine nakit olarak ödemeyi taahhüt eder.

11. Madde: Trablusgarp ve Bingazi'nin yerli halkından olup, bugün Osmanlı topraklarında bulunan ve bir de Osmanlı Devleti'ne diğer kısımları ahalisinden olup da Trablusgarp ile Bingazi'de geçici veya daimi surette ikamet edenler, Osmanlı vatandaşlığı haklarını koruyacaklardır²²⁹.

Antlaşma gereği, padişahın temsilcisi ile naipler tayin edilmeden İtalya'nın bunu onaylaması gerekiyordu. Padişah Trablus ve Bingazi'ye muhtariyet verdiğini açıklayan bir fermanı üç gün içinde yayınlıyacaktı. İtalyan Kralı ise, fermanın yayınlanmasından en geç üç gün sonra Trablusgarp ve Bingazi'de genel af ilan edecek, din işlerinde özgürlük tanıyacak, padişahın Halife olması dolayısıyla Trablusgarp'ta bir temsilcisi (Naib-i Sultan) bulunacaktı. Vakıflara saygı gösterilecek, naiplerin aylıkları mahalli vergilerle ödenecekti. Yerli işler için hiçbir yetkisi olmayan Naib-i Sultanın seçilmeden önce de İtalyanlarca onaylanması gerekiyordu. Yine bu iradeden en çok üç gün sonra padişah iradesi yayınlanacak ve adalar halkına bazı haklar ve genel af ilan edecekti. Bu belge yayınlanır yayınlanmaz açık antlaşma imzalanacaktı²³⁰.

Açıklanması planlanan barış antlaşması metni ise şu hükümlerden oluşmuştu:

1. Madde: Osmanlı Devleti ile İtalya arasında barış yapılmıştır. Her iki hükümet de bu antlaşmanın imzalanmasını müteakip aynı anda çarpışmayı son vermeyi taahhüt ederler.

²²⁹ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 219-220.

²³⁰ Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 437-439.

2. Madde: İş bu antlaşmanın imzasını takiben hükümetlerden her biri, yani Osmanlı Devleti Trablusgarp ile Bingazi'den, İtalya da Ege Denizi'nde işgal altında bulundurduğu adalardan subay, asker ve memurlarını çekme konusunda emir vermeyi taahhüt ederler.

3. Madde: Savaş esirleri ile rehinelere mümkün olan en kısa sürede değiştirilecektir.

4. Madde: İtalyan hükümeti, çarpışmalara katılmış olan Trablusgarp ve Bingazi halkı ve Osmanlı Devleti de aynı durumda bulunan Adalar ahalisi haklarında bir genel af ilan etmeyi taahhüt ederler. Adi suçlar genel affa dâhil değildir. Bununla birlikte hangi sınıf veya mevkide olursa olsun hiçbir şahıs savaş esnasında icra ettiği siyasi ve askeri faaliyetten veyahut açıkladığı fikirlerden dolayı, şahsı, emvali ve hukukundan istifadesi itibariyle takip edilmeyecek ve cezalandırmayacaktır.

5. Madde: Savaş ilanından önce taraflar arasında yapılmış olan muahedat ve mukavelat ile her türlü taahhütler tekrar yürürlüğe girecek ve iki hükümet ile vatandaşları arasında savaştan evvel mevcut olan vaziyet yeniden tesis edilecektir.

6. Madde: İtalyan hükümeti, diğer devletler ile yürürlükte olan ticaret antlaşmalarını yenilediği sırada, Osmanlı Devleti ile Avrupa devletler hukuku esasına üzerine bir ticaret antlaşması yapmayı taahhüt eder. Yani Osmanlı Devleti'ne kapitülasyonlar ve bugüne kadar yapılmış antlaşmalarla kayıtlı olmayarak bütün iktisadi serbestisini ve bütün Avrupa devletleri benzeri ticaret ve gümrüğe ilişkin maddeleri uygulama hakkı vermeye muvafakat eyler.

7. Madde: İtalyan hükümeti, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde posta haneleri mevcut olan diğer devletler posta hanelerini lağvettikleri zaman, kendisi de posta haneleri lağvetmeyi taahhüt eder.

8. Madde: Bâbîâli, Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olan uhud-ı atika usulüne son vermek ve yerine devletler hukuku usulünü uygulamak üzere ilgili büyük güçler ile bir Avrupa konferansında veya başka bir şekilde müzakerata girişmek niyetinde bulunduğundan İtalyan hükümeti, Bâbîâli'nin bu niyetinin haklı olduğunu tasdik ederek bu hususta her türlü yardımda bulunacağını şimdiden beyan eyler.

9. Madde: Osmanlı Devleti, kendi idare ve dairelerinde çalışıp da savaş ilanı ile sınır dışı etmeye mecbur olduğu İtalyan vatandaşlarına mevkilerini iadeye hazır olduğunu beyan eyler.

10. Madde: İtalyan hükümeti, savaş ilanından evvelki üç seneden her biri zarfında Trablusgarp ile Bingazi gelirlerinden Duyûn-ı Umûmiye'ye tahsis edilmiş olan meblağın ortalama miktarına eşit bir meblağı Osmanlı hükümeti hesabına, her sene Osmanlı Duyûn-ı Umûmiye veznesine ödemeyi taahhüt eder.

11. Madde: Bu antlaşma imzalandığı gün yürürlüğe konacaktır²³¹.

Nihayet 1 yıl 16 gün süren Trablusgarp Savaşı, tarihe “*Quchy Barış Antlaşması*” İtalya hükümetinin Bâbîâli'ye tanıdığı sürenin son günü olan 15 Ekim 1912 Salı günü imzalanmasıyla sonuçlanmıştı. Bu antlaşmadan sonra Trablusgarp ve Bingazi tam bir İtalyan sömürgesi durumuna gelmiştir. Antlaşmaya göre; Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Bingazi'deki askerini çekecek, buna karşılık İtalya Rodos ve On İki Ada'yı boşaltacaktı. Ancak bu arada Balkan Savaşı'nın çıkması sebebiyle Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan'ın işgaline uğramaması için savaş bitene kadar İtalya'nın elinde kalmasına karar verilmişti²³². Ancak Şubat 1947'deki Paris Barışı ile On İki Ada'yı Yunanistan'a bırakmak zorunda kalmıştır Fakat bu fırsatı kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan İtalya savaş bitiminde buraları Osmanlı Devleti'ne iade etmemiştir. Yani Osmanlı Devleti *Quchy Antlaşması* ile Trablusgarp ve Bingazi ile birlikte resmen olmasa da fiilen Rodos ve On İki Ada'yı da kaybetmiştir²³³.

²³¹ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 218-219.

²³² H. Şıvgın, *a.g.e.*, s. 141.

²³³ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s. 643.

Antlaşmayı takiben 16 Ekim’de İtalya kralı tarafından Trablusgarp ve Bingazi halkına umumi af ilan eden, dini hürriyet özgürlüğü veren ve yerli halka göstermelik olarak yönetime katılma hakkı tanıyan emirname de imzalanarak yürürlüğe girmişti. Aynı gün yayınlanan padişah iradesiyle de Rodos ve On İki Ada halkına genel af ilanı ile bir takım haklar verilmişti. Kamuoyundan gerçekleri gizlemeye yönelik bu kararlar açıklandıktan sonra 18 Ekim’de 1912’de barış antlaşması ilan edilmişti. Antlaşma daha açıklanmadan 16 Ekim’de Rusya, İtalya’nın Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki hâkimiyetini tanıdığını duyurmuştu. Onu 17 Ekim’de Avusturya, 18 Ekim’de Almanya ve 19 Ekim’de İngiltere izlemişti. Birkaç gün sonra da Fransa tanımıştı. Antlaşma 4 Aralık’ta İtalyan parlamentosu tarafından 14 Aralık’ta da İtalyan senatosunca onaylanmış ve 16 Aralık’ta kanun halini almıştı. İki antlaşma metni karşılaştırıldığında, açık antlaşma metninde açıklanmasında mahzur görülmeyen hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Gizli antlaşma metninde ise üç ayrı eki yayınlayacak olan devletler, bunun bir pazarlık sonucu olduğunu gizleyerek görünüşü kurtarmaya çalışmaktadırlar.

Osmanlı Devleti açısından bazı konuların gizli tutulması son derece önemliydi. Savaşın başından beri Bâbiâli’nin en büyük korkusu, İtalya’nın isteklerini kabul etmesi halinde Arapların ve ülke içerisindeki Müslüman unsurun göstereceği tepki idi. Eğer savaşın başında İtalya 1912 Ekim’de benimsenen şekli kabule yanaşmış olsaydı, kuvvetli bir ihtimalle savaş bu kadar uzun süre devam etmeyecekti. Barış görüşmelerinin seyri dikkatle takip edildiğinde görülür ki, Bâbiâli’yi barışa zorlayan asıl neden Balkanlar’daki Osmanlı aleyhtarı gelişmeler değildi. Cephanesizlik, parasızlık, ulaşım imkânsızlığı, Rodos ve On İki Ada’nın işgal edilmesi ve diğer adaların da işgal edilmesiyle karşı karşıya kalması, Çanakkale Boğazı’nın saldırıya uğraması ve bunun İstanbul’un işgal edilebileceği ihtimalini doğurması Said Paşa kabinesini barış görüşmelerini başlatmaya itmişti.

Ahmet Muhtar Paşa kabinesi de aynı gerekçelerle İtalyanlar ile görüşmelerin devamına karar vermiştir. 12 Temmuz’da başlayan ve kesintilerle antlaşmanın imzalandığı 15 Ekim 1912’ye kadar süren müzakereler esnasında iki taraf da

Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalya'ya verilmesi hususunda antlaşmalarına karşın pes eden taraf durumuna düşmemek için küçük ayrıntılar üzerinde ısrar etmekten geri kalmamışlardır. İtalyanların 15 Ekim'e kadar antlaşma imzalanmadığı takdirde savaşı genişletme tehdidinde bulunması Bâbîâli'yi daha fazla çıkar elde etmek amacıyla sürdürdüğü ısrardan vazgeçip, bir an önce antlaşma yapmaya sevk etmişti²³⁴.

D) Quchy Antlaşması'nın Sonuçları ve Trablusgarp'ın Son Durumu

Savaşın sonlarına doğru harbin seyrini etkileyen en önemli olaylardan birisi de Balkan Savaşı'nın zeminin oluşmasıdır²³⁵. Balkan devletlerinin ittifaklarıyla şekillenen ve uygulamaya konulan bu birleşmeler kısa sürede Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarımadasındaki varlığını tehdit etmeye başlamıştır. Daha sonra dış güçlerin tesiriyle Balkan topraklarının elden çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu ve benzeri pek çok kaybına rağmen, kazanan taraf olarak görülen İtalya'ya bu savaş maddi ve manevi anlamda pahalıya mâl olmuştu. Savaş için yuvarlak bir hesapla 750 milyon frank, tüm kuvvetlerinin üçte biri ve askeri şeref ve siyasal onur ve itibarından da çok şey kaybetmiştir²³⁶.

İtalyan devlet adamlarından Salvemini'nin imzalanan barış antlaşmasıyla ilgili olarak yazdığı bir yazısı, Quchy Antlaşması'nın ne derece gerçekçi ve uygulanabilir olduğunu ironik bir biçimde gözler önüne sermektedir:

“Uşi Barış Antlaşması bana, kırsal kesimdeki pek çok handa görebileceğimiz cinsten bir yağlıboya tabloyu hatırlatıyor; edepsiz bir kadın, yüzündeki gülümseme ve attığı bakışlarla, odanın neresinde olursanız olun, yalnızca size baktığı ve sadece size gülümsediği izlenimini veriyor. Eğer o odada üç kişiyseniz ve üçünüz de o resme bakıyorsanız, o zaman bu kadın üçünüze de aynı anda göz süzüp gülümsüyor... Peki,

²³⁴ İ. Kurtcephe, *a.g.e.*, s. 220.

²³⁵ M. Değer, *a.g.e.*, s. 10.

²³⁶ 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, s. 132.

Uşi barışı kime göz süzüyor? Türkiye'ye mi? İtalya'ya mı? Libya Müslümanlarına mı? Üçüne birden mi? Ya da hiçbirine mi? Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Uşi Barışı tarihe en büyük diplomatik aldatmacalardan biri olarak geçecektir. Buradaki hile o kadar ince ve o kadar mükemmel ki aldatılanın kim olduğunu kestirmek bile hiçbir zaman kolay olmayacak. Gerçekten de türünün nadide örneği olan bir şaheser.”

Nitekim Quchy Antlaşması, uygulaması zor olan bir antlaşma olduğunu kısa sürede gösterecektir. On İki Ada'nın boşaltılması ve Osmanlı subaylarının ve birliklerinin Libya'dan çekilmesi gibi konuların yanı sıra tarafların savaş esirlerini serbest bırakmaları konularında da sorun çıkmıştır. Diğer taraftan İtalya, antlaşmanın Bâbîâli tarafından bölgeye atanacak din görevlileri ile ilgili hususlarını da yerine getirmek istemediğini ortaya koyacaktır. Antlaşma ile elde edilenlerin tümü, aslında, ateşkes sağlanmasından ve diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasından öteye gidemeyecek ve her iki taraf da karşı tarafı antlaşmanın gereklerini yerine getirmemekle suçlayabilecek nedenlere sahip olacaktır²³⁷.

İtalyan taarruzu ve işgalleri başladığı sırada Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta hem yeterli askeri yoktu hem de savaş için bir hazırlık yapılmamıştı. Hatta bölgeye yardım ulaştırabilecek fiziki imkânlarla dahi sahip değildi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, o günlerde ordunun genç ve önde gelen subayları Trablusgarp yolunu tutmuşlardı. Quchy Antlaşması'nın yapılması Trablusgarp'ta varını yoğunu harcayarak büyük bir mücadele verip başarılar kazanan işte bu Türk subayları için tam bir manevi yıkım olmuştu. Ancak Balkanlar'dan gelen kötü haberler üzerine orada kendilerine daha fazla ihtiyaç olduğunu görerek bu topraklardan ayrılmak zorunda kalmışlardı²³⁸.

13 Ekim 1912'de Mustafa Kemal ve Binbaşı Nuri Bey, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine bu savaşta yer almak için Harbiye Nezâreti'nden hareketlerine müsaade edilmesini istediler. 24 Ekim 1912'de Enver Bey Harbiye Nezâreti'ne, Mustafa Kemal'in kendi arzusuyla orduya katıldığını önce Derne Şark Kolu Kumandanı

²³⁷ W. T. Childs, *a.g.e.*, s. 250-251.

²³⁸ Hasan Babacan, “Enver Paşa”, *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 267.

daha sonra Derne Kumandanı olduğunu ve gözünden yaralanmasına rağmen son ana kadar fevkalâde surette hizmetlerde bulunduğunu, sulhun imzalanması dolayısıyla sulh şartlarının tatbiki süresince onun Trablusgarp'ta işsiz kalmaması için gönderildiği bildiriliyordu. Mustafa Kemal buradan Mısır'a geçti. Burada parası bittiği için Harbiye Nezâreti'nden harcırah talep etti (10 Kasım 1912). Kendisi Mısır'da iken Selanik'in düştüğünü, Bulgarların Çatalca önlerine kadar geldikleri haberini aldı. Avusturya, Romanya yolu ile İstanbul'a döndü²³⁹.

Enver Bey'in ise savaşın başlangıcından itibaren aralıklarla yazdığı mektuplarından sonuncusu yani 25 Kasım 1912 tarihli olanında Balkan Savaşı'na katılmak üzere Derne'yi terk etmek zorunda olduğunu şöyle anlatmıştır:

“Nihayet zarlar atıldı. Burayı terk ediyorum. İstanbul'a dönüp vazife alacağım. Son aldığım telgrafa göre artık Afrika'da kalamam. Ama burada harbe devam şartlarını sağladım. Aleyhimde olanlar bu kararımı kendilerine göre tefsir edeceklerdir. Bu tefsirler bana tesir etmez. Ben, memleketimin menfaati nerde bulunmamı emrediyorsa, oraya gideceğim...”²⁴⁰”

Nitekim İtalya ile savaşın sonlarına doğru Balkanlar'da başlayan çözüme ile ilgili olarak padişaha, eğer Osmanlı Avrupasını kurtarmayı istiyorsa Enver Bey'i Trablusgarp'tan çağırarak kendisine derhal bir kumandanlık verilerek bu işe memur edilmesi gerektiği söyleniyordu²⁴¹. Enver Bey, notlarında yazdığı gibi Trablusgarp topraklarında savaşın devamı için gerekli şartları sağlamış olacak ki, buradaki mücadeleye kendisi ve diğer Türk subaylarının buradan ayrılışından sonra da²⁴² Arapların liderleri Şeyh Seyit Ahmet Sünusi liderliğinde devam etmiştir²⁴³. Antlaşmadan sonra bazı Türk zabitleri Afrika'da kalarak yerlilerin buradaki direniş faaliyetlerini örgütlemek istemişlerse de İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne müracaatıyla antlaşmaya rağmen burada

²³⁹ H. Şıvgın, a.g.e., s. 81.

²⁴⁰ Ş. S. Aydemir, *Makedonya'dan...*, s. 241.

²⁴¹ BOA, HR. TO, nr. 543/1, 04 Aralık 1912, ek 17.

²⁴² N. Ceyhan, a.g.e., s. 17.

²⁴³ O. Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında...*, s. 1.

kalan zabıtlar âsi ilan edilmişlerdir²⁴⁴. Hatta İtalya'nın elinde bulunan Trablusgarp Harbi esirlerinden bir kısmı ancak 1920'de serbest bırakılmıştır²⁴⁵. Savaş fiili olarak 1917 yılına kadar sürmüştür ve İtalyanlar ancak 1932 yılında Libya'da düzeni sağlamayı başarmışlardır²⁴⁶.

İtilâf Devletleri'nin kendi aralarında hazırlayıp Osmanlı delegelerine kabul ettirdikleri 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın XI. Bölümünün 122. maddesi Rodos ve On İki Ada ile ilgilidir. Buna göre: "*Türkiye, el yevm İtalya'nın taht-ı işgalinde bulunan Cezayir-i Bahr-i Sefid, yani Stampalia, Rodos, Harkit, Kerpe, Kaşot, Piskopis, İncirli, Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos, Sömbeki (Simi), İstanköy (Kos) adaları ve bu adalara tabi cezair-i sagire ve Kastellorizon (Meis) adası üzerindeki kâffe-i hukuk-ı tasarrufatından İtalya lehine olarak feragat eyler.*" Bilindiği gibi Sevr Antlaşması asla onaylanmadı. İtalya Sevr'in uygulanamayacağına inandığı için, 20 Kasım 1921'de adalardaki yönetimine "*Rodos, Meis ve işgal altında bulunan diğer On İki Adalar idaresi*" adını verdi²⁴⁷.

Osmanlı Devleti'ni resmen ve fiilen sona erdiren ve yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni tanıyan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile ise her ne mahiyette olursa olsun Trablusgarp üzerinde haiz olduğu tüm hak ve imtiyazların ilgasını kabul etmiştir²⁴⁸.

Trablus, 1942 yılına kadar İtalya'nın bir müstemlekesi olarak kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'daki İtalyan-Alman askerî harekâtının bir üssü haline gelmiş ve 1943'te de İngiliz işgali altında kalmıştır. Barış antlaşmaları imzalanıncaya kadar Trablusgarp ve Bingazi İngiliz, Fizan ise Fransız idaresine bırakılmıştır. Bu arada Berka'da geçici bir hükümet kuran Şeyh İdris es-Sünusi o yıllarda yeni kurulan bürokrasisi için Türkiye'den uzmanlar almaya başlamıştı ki bunlardan biri olan Sâdullah Koloğlu burada başbakanlığa kadar yükselmiştir. Birleşmiş Milletler 21 Kasım 1949'da

²⁴⁴ C. Orhonlu, *a.g.m.*, s. 450.

²⁴⁵ Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara 1999, s. 35.

²⁴⁶ M. Değer, *a.g.e.*, s. 10.

²⁴⁷ Ş. Turan, *a.g.m.*, s. 108.

²⁴⁸ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Andlaşmalar*, Ankara 1965, s. 98.

Libya'nın Trablus, Bingazi ve Fizan'dan müteşekkil bağımsız bir devlet olarak kurulmasını ve bunun en geç 1 Ocak 1952 tarihinde gerçekleşmesini kabul etmiştir. Bu çerçevede üç bölgenin temsil edildiği bir parlamento oluşturulmuş ve 24 Aralık 1951'de Kral I. İdris es-Sünusi devletin kurulduğunu ilan etmiştir²⁴⁹. Libya bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Trablus da bu devleti teşkil eden Fizan ve Bingazi'den sonra üçüncü bir eyalet olmuştur²⁵⁰.

---

²⁴⁹ O. Koloğlu, *a.g.m.*, s. 182.

²⁵⁰ C. Orhonlu, *a.g.m.*, s. 450-451.

SONUÇ

Trablusgarp, Akdeniz'e hâkim bir mevkide yer aldığı için tarih boyunca pek çok devletin dikkatini çekmiş önemli bir toprak parçasıdır. Batılı devletlerin özellikle ticaret yolları üzerindeki ülkelere yönelik sömürge faaliyetleri Trablusgarp'ı bir kez daha cazibe merkezi haline getirmiştir. XVIII. yüzyılın büyük devletleri arasında meydana gelen sömürge yarışında henüz birliğini yeni tamamlamış olan İtalya'nın yaşadığı temel sorun birliği kurmak değil, birliğin sağlanmasının ardından bu birliği geliştirmenin yollarını bulmaktır. İtalya kendisini bu amaca götürecektir başlıca âmilin ise o zamanki büyük güçler arasında yer alabilmekten yani sömürge sahibi olmaktan geçtiğini biliyordu. İtalyan milliyetçileri halkı sömürgeci bir ulus haline getirmek suretiyle mevcut birçok sorunun çözüleceğine inanmışlardı. Ancak burada da göz ardı edilen husus Avrupa devletlerinin kendi çıkarlarıyla çatışacak olmasıydı.

Kendisine coğrafi bakımdan yakınlığı sebebiyle Afrika'da sömürge arayışına girişen İtalya Afrika boynuzunda bulunan Eritre ve Somali'yi işgal etmişti. Ancak bu bölgelerden hem siyasî hem de ekonomik yönden istediği verimi alamamıştı. Fransa'nın 1830'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ve İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgal ettiği gibi İtalya da Osmanlı Devleti'nin elinde kalan son Afrika toprağı Trablusgarp'ı bir oldubittiyle ele geçirmek istiyordu. Fakat İtalya'nın Avrupa devletlerine müracaat etmeden bir harekete girişemediğini, savaş öncesi yapılan Üçlü İttifaklardan rahatlıkla anlayabiliyoruz.

Neticede burayı işgale başlayan İtalya, kuvvet bakımından çok daha üstün olduğu için kısa sürede pek çok bölgeyi ele geçirmişti. Burası daha sonra Millî Mücadele'nin lider kadrosunu oluşturacak pek çok gönüllü subay ve kendilerinin savaş boyu büyük destekçisi olan Araplar tarafından çete savaşlarıyla savunulmuştur. Trablusgarp Harbi'nin en dikkate ve takdire şayan özelliklerinden birisi de işte bu Türk-Arap dayanışması olmuştur. Özellikle Mustafa Kemal'in cephelerde ve harpten önce diplomatik uzlaştırıcı olarak bulunduğu Trablusgarp'taki mücadelesi onun daha sonraki askerî ve siyasî hayatında önemli deneyimler olmuştur.

Trablusgarp'a karşı harekete geçerken burayı kolayca elde edeceğini sanan İtalya, sahil yerleşim bölgelerini ele geçirmesine, hatta 5 Kasım 1911'de Trablusgarp ve Bingazi'yi topraklarına kattığını ilân etmesine rağmen, buraya giden gönüllü Türk subaylarının örgütlediği yerli Arap kabilelerinin güçlü direnişiyle karşılaşmıştır. Kamuoyunda savaş aleyhtarı bir tutumun çıkması üzerine Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak amacıyla Doğu Akdeniz kıyılarını bombalamaya başlamıştır. Uzun zamandır Osmanlı'nın Balkan topraklarında başlayan milliyetçilik fikrinin uyandırdığı hislerle devlet aleyhinde bir dizi ittifak ve anlaşmalar yaparak Balkan faciasının yaşanmasına sebep olan olayların patlak vermesi dolayısıyla İtalya ile Osmanlı Devleti arasında "Quchy (Uşi) Antlaşması" imzalanmıştır. Trablusgarp vilayeti ile Bingazi müstakil sancağını bu antlaşmayla kaybeden Osmanlı Devleti'nin böylelikle Kuzey Afrika'daki varlığı sona ermiştir. Kaybedilen On İki Ada ise daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri tarafından Yunanistan'a bırakılmıştır. Bu savaş Osmanlı Devleti'ne dış politikasında da yol gösterici olmuş, yıllardır Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikalarının çoktan sona erdiği görülmüştür.

Trablusgarp Harbi, Osmanlı Devleti'nin çöküş yılları içerisinde Balkan savaşlarının çetinliği, ardından meydana gelen Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'nin milletimizi ölüm kalım mücadelesi vermeye sürüklemesi, kısacası bir imparatorluğun sonunu hazırlaması ve yeni bir devletin kuruluşunun önemli bir halkası olması nedeniyle oldukça önemlidir. Nitekim başta Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Trablusgarp cephelerinde savaşmış olan bütün gönüllü Türk subayları, İstiklâl Savaşı öncesi kendilerine büyük tecrübe kazandıran bu savaştan bir müddet sonra, Türk milletinin yeniden doğuş mücadelesini verdiği Millî Mücadele'nin kahramanları olarak, adlarını tarihin şeref levhalarına altın harflerle kazımışlardır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri

Emniyet Kalemî Belgeleri

Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Belgeleri

Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Memurin Kalemî

Hukuk Müşavirliği Belgeleri

İdare Evrakı

Mektubi Kalemî

Müteferrik

Tahrirat Kalemî Belgeleri

Hariciye Nezâreti Belgeleri

Hukuk Müşavirliği İstişare Odası

Tercüme Odası

Yıldız Tasnifi

Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü

Mühimme Kalemî Evrakı

Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller

Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik

Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği

Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı

Sadaret Hususî Maruzat Evrakı Bölümü

Kitaplar

1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1985.

Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1981.

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, İstanbul 1986.

Akal, Emel, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, İstanbul 2002.

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987.

Arısoy, M. Sunullah, *Mustafa Kemal Atatürk'in Söyleyip Yazdıkları*, Ankara 1989.

Armaoğlu, Fahir, *Siyasî Tarih (1789-1960)*, Ankara 1975.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1999.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, II, İstanbul 1993.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*, I, İstanbul 1994.

Bayar, Celâl, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1965.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II, Kıs. 1, Ankara 1983.

Bostan, İdris, Kurumahmut, Ali, *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Ankara 2003.

Ceyhan, Nesîme, *Trablusgarp Savaşı Hikâyeleri*, İstanbul 2009.

Childs, W. Timothy, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri (1911-1912)*, Çev. Deniz Berktaş, İstanbul 2008.

Çelebi, Mevlüt, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara 1999.

Değer, Mebrure, *Doktor Hüseyin Hüsnü Bey'in Not Defterinden Trablusgarp Savaşı*, İstanbul 1998.

Gedikli, Yusuf, *Enver Paşa Hayatı ve Makaleleri*, İstanbul 2007.

Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara 1997.

Gronau, Dietrich, Çev. Gülderen Koralp Pamir, *Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu*, İstanbul 1994.

Hanioglu, M. Şükrü, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, İstanbul 1989.

İğdemir, Uluğ, *Atatürk'ün Yaşamı*, I, Ankara 1988.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, İstanbul 2005.

Karabekir, Kâzım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, İstanbul 2000.

Karakartal, Oğuz, *Türk Kültüründe İtalyanlar*, İstanbul 2002.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, IX, Ankara 1999.

Karasapan, Celâl Tefik, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960.

Koloğlu, Orhan, *Fizan Korkusundan Libya Mücahitliğine*, İstanbul 2008.

Koloğlu, Orhan, *İttihatçılar ve Masonlar*, İstanbul 2002.

Koloğlu, Orhan, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libya'lı Lider*, Ankara 1981.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı-İtalya Libya Savaşı'nda İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ankara 1999.

Kurtcephe, İsrail, *Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916*, Ankara 1995.

Özkan, Nevin, *Modena Devlet Arşivi'ndeki Osmanlı Devleti'ne İlişkin Belgeler (1485-1791)*, Ankara 2004.

- Özkuyumcu, Nadir, *Mısır ve Kuzey Afrika'nın Müslümanlar Tarafından Fethi*, Manisa 2007.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, V, İstanbul 1948.
- Revol, İ., Çev. Kadri Demirkaya, "1911-1912 Türk- İtalyan Harbi", *Askerî Mecmua*, I, S. 58, İstanbul 1940.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilâli I*, İstanbul 1987.
- Sinha, R. K, *Kurtuluş Savaşı, Devrimler, Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi*, İstanbul 1972.
- Sorgun, M. Taylan, *Halil Paşa İttihat ve Terakkî'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş, -Kütülamare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları-*, İstanbul 1972.
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmalar*, Ankara 1965.
- Şıvgın, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri (Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler)*, Ankara 2006.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, I-III, İstanbul 1984.
- Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine Kadar*, Ankara 2000.
- Uçarol, Rıfat, *Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi Gazi Ahmet Muhtar Paşa*, İstanbul 1976.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, Ankara 1982.
- Üçok, Coşkun, *Siyasal Tarih 1789-1960*, Ankara 1978.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim*, I, İstanbul 1970.
- Yavuz, Ünsal, *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara 1999.

Makaleler

Babacan, Hasan, “Enver Paşa”, *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 263-273.

Babacan, Hasan, *Mehmed Tâlat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*, (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 1999, s. 1-300.

Göyünç, Nejat, *Trablusgarp’a Ait Bir Lâyiha*, Osmanlı Araştırmaları, S. 28, İstanbul 1980, s. 235-245.

Hayta, Necdet, “Rodos ile 12 Ada’nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, Ankara 1994, s. 131-144.

Hayta, Necdet, “Beyrut’un İtalyanlar Tarafından Bombardımanı (24 Şubat 1912)”, *Askeri Tarih Bülteni*, S.38, Ankara 1995, s. 185-190.

İnan, Afet, “Trablusgarp’ta Hürriyete Karşı İsyân”, *Bellekten*, VIII, S. 31, Ankara 1944, s. 385-404.

Müderrişoğlu, Alptekin, “Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, I-VI, S. 1/24, s. 27-53.

Öksüz, Hikmet, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Atatürk Dönemi’ndeki Balkan Politikası (1923-1938)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 1-225.

Sakal, Fahri, “Ağaoğlu Ahmed’in Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Harpleri Esnasında Kaleme Aldığı “Birlik ve Beraberlik” Yazıları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI, S. 33, İstanbul 1995, s. 699-707.

Sezer, Hamiyet, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı’da Vilayet Yönetiminde Düzenleme Gayretleri Trablusgarp Örneği ve Ahmet Rasim Paşa”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/32, Ankara 2002, s. 163-178.

Şıvgın, Hale, “Trablusgarp Savaşı”, *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 274-290.

Temel, Mehmet, “Trablusgarp Savaşı’nda Osmanlı Devleti ve İtalya Tarafından Savaş Kaçağı İlan edilen Maddeler ve Denizlerde Karşılıklı El Koymalar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXII, S. 1, Ankara 2005, s. 203-214.

Tezcan, Cezmi, *Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005, s. 1-257.

Turan, Şerafettin, “Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, *Bellekten*, XXIX, S. 113, Ankara 1965, s. 77-119.

Umar, Ömer Osman, “Trablusgarb Savaşı Sırasında İtalya’nın Beyrut’u Bombardımanı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVII/51, Ankara 2001, s. 727-784.

Ansiklopedi Maddeleri

Alâettin, İbrahim, “Enver Paşa”, *Meşhur Adamlar Hayatları Eserleri*, İstanbul 1933-35, s. 411-412.

Çetin, Atilla, "Garp Ocakları", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 382-386.

Kavas, Ahmet, “Libya”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 175-188.

Orhonlu, Cengiz, “Trablus”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, XII, Ankara 1979, s. 445-45.

İNDEKS

I

- II. Abdülhamid 6, 26, 100
 II. Meşrutiyet..... 13, 28
 II. Victor Emanuele..... 12
 III. Victor-Emmanuel..... 26

3

- 31 Mart Vakası..... 13

A

- Adriyatik 12, 20, 25, 67, 82
 Afrika..... i, 1, 56, 59, 62, 91, 94
 Afrika Boynuzu..... 94
 Agadir..... 22
 Ahmed Râsim Paşa 8
 Ahmet Ağayef..... 41
 Akdeniz .. i, 1, 3, 5, 9, 10, 11, 19, 20, 21,
 25, 28, 32, 67, 71, 73, 84, 95, 168
 Albay Umberto Cagni 55
 Ali Fethi Okyar 47, 157
 Alman hükümeti..... 33
 Almanya .... i, 19, 22, 23, 24, 44, 45, 76,
 82, 88
 Amiral Borea Ricci 55
 Amiral Thán de Revel..... 53
 Amr b. el-Âs..... 4, 5
 Anadolu..... 1, 9, 10, 11, 29, 71, 72, 73
 Anadolu Beylikleri..... 9
 Ankara... 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 15, 20,
 26, 35, 39, 44, 47, 49, 59, 64, 65, 66,
 68, 73, 74, 90, 92, 97, 98, 99, 100,
 101, 150
 Antalya 67
 Arap Yarımadası 4
 Arif Mardîni Bey..... 50
 Arnavutluk 7, 14, 46, 82
 Atatürk. 2, 13, 14, 18, 47, 49, 63, 68, 95,
 97, 98, 99, 100, 101, 164
 Atlas Okyanusu 4

- Avnillah korveti..... 68
 Avrupa..... i, 1, 4, 10, 12, 14, 18, 19, 20,
 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 35, 38,
 57, 58, 70, 71, 75, 76, 77, 86, 87, 91,
 94, 95, 137, 147
 Avusturya 11, 12, 14, 23, 24, 25, 46,
 67, 71, 72, 74, 76, 82, 88, 91, 94
 Aziziye..... 34, 54

B

- Bâbîâli vi, 31, 33, 34, 37, 40, 43, 44,
 50, 52, 67, 87, 88, 89, 87, 90, 108,
 115, 119, 126, 127, 129, 137, 141,
 142, 147
 Balkan Savaşı iii, 14, 46, 75, 87, 89, 90,
 91
 Balkan Yarımadası 11, 89
 Balkanlar i, 2, 14, 25, 26, 46, 67, 72, 76,
 82, 84, 88, 90, 91
 Banco di Roma 20, 28, 29, 158
 Baron Marchall..... 44
 Berberî..... 4
 Berka 3, 4, 92
 Berlin..... 13, 38, 47, 49, 58, 76, 82
 Berlin Antlaşması 13, 82
 Besim Bey 52, 53, 55, 162
 Beyrut .... iii, vii, 52, 67, 68, 69, 76, 100,
 101
 Bingazi..... i, iii, v, vi, 1, 3, 8, 12, 15, 17,
 20, 24, 25, 27, 29, 30, 33, 35, 37, 39,
 44, 48, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
 60, 64, 67, 69, 72, 73, 76, 77, 78, 79,
 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 95, 98,
 111, 132, 145, 149, 156, 162, 164,
 168
 Bizans 4, 9, 99
 Boğazlar..... 20, 25, 26, 70, 71, 75, 76
 Bosna Hersek..... 14
 Bulgaristan..... 13, 45, 82, 83

C

Caux	80, 83
Cavour.....	12
Ceneviz.....	10
Cezayir-i Bahr-i Sefid	71, 92
Cezayir	iii, 5, 6, 7, 26, 94
Cuma-yı Bâla	46

Ç

Çanakkale.. vii, 2, 11, 52, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 77, 88, 164
Çanakkale Boğazı.. vii, 2, 11, 52, 69, 70, 77, 88

D

Dâhiliye Nezâreti	38, 109, 131
Derne .... vi, 8, 34, 35, 36, 52, 54, 56, 57, 60, 62, 91, 160, 163, 164, 165, 168, 169	
Derne gemisi	34
Devlet-i Aliyye.....	63, 155
<i>Di İslamic Freterneti</i>	58
Doğu Afrika	12, 23
Doğu Rumeli	82
Doktor Mustafa Şevket	17
Dr. Frew	65
Duyûn-ı Umûmiye	28, 81, 87

E

Ege Adaları.....	2, 71, 97, 150
Ege Denizi.....	9, 52, 70, 76, 86
Ekrem Bey.....	15, 47
Enver Paşa....	12, 30, 47, 48, 50, 59, 62, 90, 97, 98, 100, 101
Eritre.....	1, 79, 80, 94

F

Fas	21, 22, 25, 45
Fatih Sultan Mehmet.....	10
Filistin	4
Fizan.....	3, 15, 18, 92, 98

Fransa .iii, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 60, 71, 75, 77, 88, 94, 137

Fransız hükümeti	38
Fransız İhtilali.....	13, 19
Fuat Bulca.....	47

G

Galip Bey.....	17
Garibaldi.....	12
Garoni.....	40
Garp Ocakları	5, 6, 101
Gazi Ahmet Muhtar Paşa 70, 77, 78, 82, 99	
General Ameglio	73
Giolitti	22
Girit	6, 14, 28, 82
Girit Savaşı.....	6
Guicciardini	21

H

Habeşistan	12, 23, 25, 28
Hacı Âdil Bey	16
Hafız Ahmet Paşa.....	6
<i>Hakkı Paşa</i> vi, 29, 33, 37, 39, 40, 43, 45	
Halil Bey.....	47
Halil Paşa.....	51, 99
Hamidiye Çarşısı.....	8
Hamidiye taburları.....	44
Harbiye Nezâreti... vi, 34, 35, 36, 37, 45, 90	
Hareket Ordusu.....	13
Hariciye Nezâreti.....	viii, 22, 27
Harkit.....	92
Hasuna Paşa.....	54
Hidiviye Kumpanyası.....	50
Hilâl-i Ahmer	57, 128
Hindistan	41, 63, 64, 66, 128, 141
Hristiyan	6, 10
Hz. Ebû Bekir	4
Hz. Ömer	4

I

Irak 4

İ

İbrahim Hakkı Paşa 43

İbrahim Paşa 16, 21, 32, 40

İğrîki 4

İkinci Dünya Savaşı ii

İlyaki 73

İncirli 73, 92

İngiltere ... 18, 19, 22, 23, 24, 25, 44, 45,
60, 69, 71, 74, 75, 77, 88, 94, 116,
137

İskenderiye 16, 48, 50

İslâm Devleti 4

İstanbul.. 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 17, 18, 27, 33, 34, 35, 40, 42,
43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55,
59, 62, 63, 73, 74, 77, 82, 88, 91, 97,
98, 99, 100, 101

İstanköy 73, 92

İstanköy Adası 73

İsviçre ..... i, 2, 80

İtalya.. i, iii, v, vi, vii, 1, 2, 9, 11, 12, 14,
19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 42,
43, 44, 45, 46, 52, 54, 57, 58, 59, 64,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88,
89, 90, 91, 92, 94, 95, 98, 99, 101,
111, 116, 118, 120, 122, 124, 126,
132, 134, 137, 141, 145, 149, 150,
151, 154, 155İtalyan hükümeti..i, 30, 34, 39, 40, 41,
44, 58, 60, 67, 68, 81, 84, 85, 84, 86,
87

İtalyan Krallığı 12

İttihad ve Terakki ..v, 13, 15, 14, 15, 33,
40, 45, 47, 48, 97, 98

İzmir 16, 67

K

Kahire 50

Kalimn 73

Kalimnos 92

Kandiye 14

Kanuni Sultan Süleyman ..... i, 1, 5, 8

Karadağ 46, 82

Karadeniz 9, 25, 74

Karamanlı Ahmed Paşa 6, 7

Karamanlı Mehmed Paşa 7

Karamanlı Sülalesi 6

Karamanlılar 7

Kars 45

Kastellorizon 92

Kaşot 73, 92

Katolik 83

Kerke 73

Kerpe 73, 92

Kıbrıs 10

Kızıldeniz 69

Kilimli 73

Kitâb-ı Bahriyye 3

Kont Camillo Benso di Cavour 12

Konya 9

Kudüs 67, 68

Kuva-yı Milliye 47

Kuzey Afrika ..i, iii, v, vii, 1, 2, 3, 5, 12,
15, 19, 21, 24, 27, 32, 47, 49, 59, 60,
75, 92, 95, 98**L**

Lahey Sulh Konferansı 68

Lebde 5

Leros 73, 92

Libya.. 1, 3, 4, 15, 17, 20, 59, 90, 92, 93,
98, 101

Lipsos 73, 92

Liptos 73

Lozan ..... i, 2, 77, 92

M

- Macaristan..... 76
 Mahmut Şevket Paşa. 35, 37, 42, 44, 47, 56
 Makedonya.... 12, 14, 17, 28, 49, 50, 60, 74, 91, 97, 169
 Malta Adası 74
 Marmara 9
 Masawa 79, 80
 Mazzini..... 12
 Mebuslar Meclisi..... 70
 Meclis-i Vükela..... 55, 78, 81
 Medine..... 4
 Mehmet Ali Paşa..... 7
 Meis..... 71, 92
 Meksika..... 64, 149
 Mersin 67
 Mısır.. 3, 4, 7, 22, 24, 25, 41, 48, 50, 58, 60, 74, 81, 91, 94, 98, 128, 137
 Midilli..... 74
 Millî Mücadele 48, 94, 95
 Misillâte 3
 Misrâte..... 3
 Muhammed Halil Efendi..... 3
 Mustafa Kemal... v, vi, 2, 13, 15, 16, 17, 35, 42, 47, 48, 54, 56, 57, 59, 89, 90, 91, 94, 95, 97, 98, 99, 157, 160, 163, 164, 165, 168
 Münir Bey 23
 Müslüman.... 3, 4, 29, 59, 61, 63, 64, 82, 88, 98, 128, 141

N

- Nabi Bey..... 80
 Naci Bey 48
 Naciye Sultan 49, 50
 Napoléon 11
 Neşet Bey 36, 47, 50, 53, 54, 56, 59, 161
 Nikola..... 26, 82
 Nuri Conker..... 47, 157

O

- On İki Ada... ii, iii, vii, 2, 67, 71, 72, 73, 74, 77, 87, 88, 90, 92, 95
 Osmanlı Devleti i, iii, v, 1, 2, 3, 5, 9, 10, 12, 13, 14, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 33, 34, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 58, 60, 61, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 98, 101
 Osmanlı hükümeti 20, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 44, 59, 68, 72, 75, 77, 80, 81, 82, 84, 85, 86 87

Ö

- Ömer Fevzi Bey..... 48, 50

P

- Pakistan 63, 64
 Paris..... 23, 38, 50, 58, 71, 87
 Patmos 73, 92
 Patnaş..... 73
 Peşte..... 46
 Pîrî Reis 3
 Piskopi..... 73
 Preveze 43, 156

Q

- Quchy Antlaşması .....vii, 89, 90

R

- Racconigi..... vi, 25, 26
 Racconigi Anlaşması..... 26
 Recep Paşa..... 15, 16, 29, 47, 163
 Rıfat Paşa..... 50
 Rodos.vii, 52, 71, 73, 74, 77, 87, 88, 92, 100
 Roma ..iii, 12, 21, 23, 28, 29, 32, 33, 38, 40, 55, 76, 77, 118, 120, 122
 Romanya..... 91
 Rum 4, 73

Rusya. 19, 25, 26, 45, 67, 70, 71, 75, 76,
77, 88, 147

S

Said Halim Paşa 77, 79
Said Paşa 26, 70, 78, 79, 88
Saint Jean şövalyeleri 5
Sakız 52, 74
Sakız Adası 52
San Giuliano 32, 38, 72, 76
Sanayi Devrimi 18, 19
Sâsânî 4
Sâsânîler 4
Sazanov 71, 83
Selanik 13, 15, 17, 47, 91
Selçuklular 9, 99
Sellûm 3
Semadirek 46
Sevr Antlaşması 92
Seydi-El-Mısri 75
Seyid İdris 84
Sırbistan 46, 83
Sinan Paşa ..... i, 1, 5
Skarpantes 73
Sofya 46
Söğüt 164
Stampalia 92
Sultan Abdülaziz 44
Sultan V. Mehmet 13
Suriye 4, 68
Süleyman El-Baruni 59, 61, 62
Sümbeği 73
Sünusi... 30, 59, 61, 63, 91, 92, 161, 164
Sürt 5
Süveyş Kanalı 19, 20

Ş

Şeyh Ahmet Sünusi 30
Şirket-i Bahriye-i Hamidiye 30

T

TBMM viii
Talat Bey 15
Tanin 29, 33
Tercüman-ı Hakikat 41, 50
Tittoni 25, 27
Tobruk ....vi, 48, 50, 54, 55, 56, 57, 162,
163, 164, 168
Topçu Kışlası 34
Torino 12, 26, 80
Trablus 1, 3, 6, 16, 17, 29, 34, 49, 50,
51, 54, 55, 56, 57, 59, 76, 85, 92, 93,
101, 111, 130, 134, 139
Trablusgarp iv, i, ii, iii, v, vi, vii, 1, 2, 3,
4, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
62, 63, 64, 67, 69, 71, 72, 73, 75,
76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86,
87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98,
99, 100, 101, 148, 149, 151, 152,
153, 154, 155, 157, 158, 159, 161,
162, 163, 168
Trablusgarp Harbi ..... ii, 24, 92
Trablusgarp Valiliği 31, 50
Tripolis 3
Tubrukâ 3
Tunus ..... i ii, 5, 6, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
36, 48, 50, 58, 60, 94, 111, 137
Turgut Reis ..... i, 1, 5
Türkiye viii
Türkiye Cumhuriyeti Devleti .iii, 14, 92,
100
Türkiye İş Bankası 66, 92
Türkler 9, 14, 38, 39, 60, 90, 97, 100

Ü

Üçlü İttifak iii, vi, 23, 24, 25, 72, 74, 82

V

Vatikan 28

Venedik 7, 10, 12

Venedik Cumhuriyeti 10

Y

Yemen 14, 40, 44, 69, 162, 163

Yıldırım Bayezid 10

Yunan Donanması 46

Yunanistan ..... ii, 14, 46, 82, 83, 87, 95

Z

Zanzur 37

EKLER

Ek 1. BOA, DH. MUI, nr. 116/44-4, 14 Temmuz 1326.

۵

طرابلس غرب ولایتی عدلیہ کتب خانہ

۲۰ مورخہ ۱۷/۱۱/۱۹۱۹ء بطانہ اعلام ملت و وطن خدمت ایجنسی اولاد بنی اجمیر وطنہ معززہ کے ہاتھ سے
 نفل سے کوئٹہ بلوچستان میں طاک صدائقہ کیسٹوب انجمنی وظیفہ ایجنسی امام جم سوسائٹی کے ذریعہ
 اصلاح و ترقی صفت کی معروضات کے لئے تصویب ہو۔ بلوچ نام موقع اجراء وضعہ بائبلوگ
 پر ص ۱۵ خوبم سوائیک سے طرفہ برقیہ دفعہ نگر ایجنسی کے ذریعہ معاً و مادہ ضمنی موجب
 اول دفعہ ایجنسی کے لئے اہتمام ہو رہی ہے۔

والی
 صحت

۱۷/۱۱ مورخہ
 ۱۹-۱۰-۱۹۱۹

صحیح ہے
 طرابلس غرب
 عدلیہ کتب خانہ
 اردو قلم خانہ
 صحت ہے

Bâbîali

Dâhiliye Nezâreti

Şifre Kalemî

Trablusgarb vilâyetinden gelen şifre

Fî 14 Temmuz sene 326 yegâne emelim millet ve vatanıma hizmet etmek olduğu için vatan-ı mu'azzezini herhangi noktasına gönderilir isem kemâl-i sadâkatle gidip îfâ-yı vazîfe etmeye âmâdeyim şu kadar ki vilâyetin ıslâh ve terakkîsi hakkındaki ma'rûzâtın henüz tasvîb buyrulup nâm-ı mevki'-i icrâyâ vaz'ına başlanıldığı bir sırada tahvîlim şu iki sene zarfında birkaç def'a tekerrür ettiği cihetle ma'nen ve maddeten mazarratımı mûcib olduğundan esbâbının leffen îzâh buyrulması müsterhamdır.

Fî 17 Temmuz sene 326

Vâli Hasan Hüseyin.

Hiçbir sebep yokdur zannedersem zât-ı âlîlerini birinci kolordu kumandanlığına ta'yîn edecekler.

Trablusgarb Vilâyeti

Sa'âdetlü Efendim Hazretleri

Bu kere râh-res-i tekrîm olan fî 13 Kânûn-ı sâni sene 1888 tarihli telgrafnâme-i vâlâlarında İtalyalı me'mûrların me'mûriyet-i hafîye ile Trablusgarb'agidecekleri istihbâr kılınıp bunların Palermo'dan ve yahud Sicilya'nın sâir bir limanından Trablus'a ve yâhud Bingazi'ye müteveccihen hareket eden vapurların vusûlünde nazar-ı dikkat ve taht-ı tecessüse alınarak gâyet mütebassırâne davranılması ve istitlâ'ât-ı vâkı'anın peyder-pey arzı muktezâ-yı emr ü fermân isâbet-beyân-ı cenâb-ı şehriyârîden bulunduğu bulunduğu teblîğ ve iş'âr buyrulmuşdur. Emr ü fermân cenâb-ı veliyyü'n-ni'amîye imtisâlen buraca dâima teyakkuz ve intibâh üzere buluşulup tecessüs-i lâzıme icrâ kılınacaktır. Bingazi ile Trablus beyninde ayda bir kere uğrayan idâre-i mahsûsa vapurlarından başka vâsıta-i muhâbere olmadığından bu bâbdaki irâde-i seniyye-i hazret-i zıllullâhî keyfiyeti birkaç güne kadar buraya vürûdu muntazır olan vapurun avdetinde Bingazi vâlisine teblîğ ve izbâr olunacaktır. Ancak zann-ı âcizâneme göre İtalya'nın burada konsolos var iken başkaca me'mûrîn-i hafîye göndermesine hâcet olmayıp bunların vazîfesi ne ise onu konsolos dahi îfâ edebilir. Halbuki buradaki İtalya konsolosunun mukaddemâ arz olduğu veçhile Fransızların Tunus hudûdu üzerindeki harekâtına rekâbeten ara sıra ol bâbda bazı ifâdât-ı müttelâ-şâyânede bulunmaktan başka câlib-i endîşe olacak hiçbir teşebbüs ve hareketi müşâhede ve hiss olunmamaktadır. Vâsıl-ı sem'-i âlfî olan bu gibi haberler şâyed mukaddemâ Tuna vâlisi bulunduğum sırada ma'iyet-i çâkerânemde tercüman bulunmuş olup el-yevm Palermo'da bulunan Mösyö Ernest gibi adamlardan neş'et etmekte ise bu haberlerin tahdîş-i ezhândan başka bir ehemmiyeti yoktur. Çünkü mûmâ-ileyh sözünde sâbit ve doğru özlü bir adam olmayıp mücerred işgüzarlık göstererek celb-i menfaat-i zâtiye etmek kasdıyla o makûle ihbârâtta bulunur hatta bir aralık ihtiyacından bahisle Palermo'dan âcizlerine havâdis yazmak üzere para istemiş idi bir de İtalya'nın mukaddemâ Bingazi'de bir konsolos vekîli buldurmakta olduğu halde bir aralık kaldırılmış idi bu defa Bingazi'ye yine bir konsolos vekîli ta'yîn ve i'zâm edeceklerini bilirim şu halde mûmâ-ileyh Mösyö Ernest bu konsolos vekîlinin ta'yîn ve i'zâmı fikrasını işiterek bu kâlibe ifrâğ etmiş olması vârid-i hâtır-ı âcizî olmaktadır İtalyahılar şimdiki halde masnû' işiyle meşgûl olup

buraya tecâviz edemeyecekleri gibi Fransızlar dahi öyle bir tecâvüzde bulunamazlar. Zira esbâb-ı mâni‘a-i sâireden başka bu bâbda her iki taraf-ı yekdiğere hasm-ı derkîbdir. Zann ve hissiyât-ı âcizânem bu merkezde olup hatta burada bulunan cünûd-ı mülûkânedden bir alayının tahfif-ı masraf kaydıyla lüzûmu olan diğere bir mahalle kaldırılmasını arz etmeğere tasavvur ediyordum ve buradan kaldırılacak bu alayın mesârifi evvelce ahali için ihtiyâten arz ve talep olunan tüfenklerin esmânına karşılık tutulup mezkûr tüfenkleri peyder-pey irsâl buyrulacağını düşünüyordum fakat yakînen pek iyi bildiğim bir maddeyi mücerred masrafça idâre gayretiyle arz etmeye cesâret edemiyordum İtalyalıların bu vilâyet hakkında teşebbüsleri ma‘lûm ve âşikâr olup ancak ber-vech-i ma‘rûz bunlar...bir büyük belâlı işle uğraştıkça ve Fransızların rekâbetlerini ve bizim taraftan olacak mukâbeleyi düşündükçe buraya tasallut edemeyeceklerini zannetmekte isem de hiçbir vakitte tecessüs-i ahvâlden hâlî kalmadığim gibi cemî‘ evkâttan mütebassırâne harekette bulunurum. Ma‘amâfih İtalyalıların buranın istilâsınca olan teşebbüsât-ı hakîkalarına dâir süferâtın revş ve etvârı gibi bir men‘-i sahîhden tereşşuh edip buraca ma‘lûm olmayan bir şey var ise keyfiyetin taraf-ı çâkerîye emr ü fermân buyrulması menût-ı re‘y-i âlîdir. Ol bâbda irâde efendim hazretlerininindir.

Fî 2 Cemâziyelevvel sene 1305 ve fî 4 Kânûn-ı sâni sene 1303.

Vâli-i Trablusgarb

Ek 3. BOA, HR. TO, nr. 542/94-2, 6 Kasım 1911.

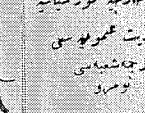

طریقی
 زمرہ شہیدی
 نامہ
 ۲

انکے دشمنی و دشمنی برکندہ محاربہ احمد ایدہ کلہار کی ایوم طرابلسیہ
 "تھول" اللہ بولہ انکے صاحبانک وہ محاربہ انکے اولینین مع المسار
 استخباراتیک بوراوه انتشارایہ سریدہ رک انکے احمد
 از محرم ہجری ۱۳۳۰ بمولدنی فرید وینک ما دولت عثمانیہ لہندہ اولہ
 ختامہ ابرسی ایوم علی قدر الدعاہ صرف ساعی ایدہ حکیمادہ ملکہ ایدہ
 وق جہ احوالہ اوروقہ سولہ ایارہ شہیدی
 انکے
 ہفتہ

İngiliz ve Osmanlı donanmaları birlikte muhârebe ettikleri gibi el-yevm Trablusgarb'da "Hilal" altında bazı İngiliz zâbitânının da muhârebe etmekte bulunduğunu ma'a'l-mesâr (?) istihbâr ettik. Burada intişâr eden cerîdelerin en mühimleriyle az çok alakam bulunduğu cihetle harbin ve Devlet-i Osmaniye lehinde olarak hitâma ermesi için alâ kadri'l-imbân sarf-ı mesâ'î edeceğimi de arz eylerim. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân şevketlü pâdişâh-ı âlî-benâr hazretlerindedir.

Ek 4. BOA, HR. TO, nr. 542/94-1, 6 Kasım 1911.

مدیر عمومی 	مدیر 	تاریخ ۱۳ ۱۳۰۷ ۱۳ ۱۳۰۷ ۱۳ ۱۳۰۷	مترجم 	باب عالی نظارت خارجه امور سیاسی مدیریت عمومی ترجمه شهابی نومبر
<p>عقبه عیالی حضرت پادشاهی در شهر الحاقی ۱۹۱۱ تاریخ و انگاره ده شمالی ایستاد</p> <p>فوتلفه را قلنده کاتبه "اسکفینتند" قبده کنده دی سوری نام محله بقیه بی. ده</p> <p>افساید تقدیم قلنده عیالی حضرت پادشاهی</p> <p>جاکاره انگاره نام اورتر برنده اقامت اید فوه مختلفه برصوب برورد انگاره حالی</p> <p>رأماً قاسده برلندینیم قریه ایدیم انگاره حالی اید سواننده اونده ظفوره سلطنت انباریه</p> <p>عمیوه برصوب بجنده تخمسی برلندینیم سده سیه سلطانه برده عملد و اشتراکین وظیفه رید عبدالیم</p> <p>حکومت نیرزه اصلاحات شمول برلندینیم برده ده بیجه ایستایان بقیه</p> <p>اعلامه و ب ایدیک طرابلس و غریبه برطاقم نظام و احسانات و هشیا برقیام</p> <p>ایستاد براده عمل اولاً بجزئی عمل برلند "ده نلی یوز" غریزه</p> <p>برقطه وظیفه لفا تقدیم ایدیم الی سیه بی قبی وزیر زمانه برود</p>				

Bâbıâli

Nezâret-i Hâriciye umûr-ı siyâsiye müdürîyet-i umûmiyesi tercüme şu‘besi

Atebe-i ulyâ-yı hazret-i pâdişâhiye 6 Teşrîn-i sâni sene 1911 tarihi ve İngiltere’de “Şimâli Lister” kontluğu dâhilinde kâin “Eskefiniften” kasabasında “Di Surs” nâm mahalde mukîm “C.H. Vet” imzâsıyla takdîm kılınan arîzanın tercemesidir.

Çâkerleri İngiltere’nin tam orta yerinde ikâmet ile firak-ı muhtelifeye mensûb bir çok İngiliz ricâliyle dâimâ temâsta bulunduğum cihetle el-yevm İngiliz ricâli ile nisvânından evinde dokuzunun saltanat-ı seniyyelerine amîk bir hiss-i muhabbetle mütehassis bulduklarını südde-i seniyye-i mülûkânelerine arz ve iş‘âr ettiği vazîfeden add eyledim hükûmet-i seniyyeleirnin ıslâhatla meşgûl bulunduğu bir sırada İtalya’nın bi-gayr-ı hakkın i‘lân-ı harb ederek Trablusgarb’da bir takım mezâli ve i‘şâfât-ı vahşiyâneye kıyâm etmesinden burada hâsıl olan heyecânı musavver bulunan “Daily Mirror” gazetesinin bir kıt‘a mukatta‘asını leffen takdîm eyledim elli seneyi mütecâviz bir zamandan beri...

Dâhiliye Mektûbî Kalemi

Trablusgarb vilâyet-i behiyyesine

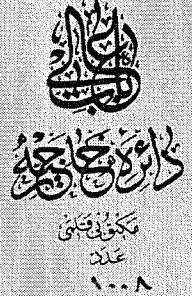
“Tribuna” gazetesinin Trablusgarb’den alıp Efrencî Haziran’ın 1’i tarihli nüshasına derc ettiği mektûbda gûyâ İtalyanlara karşı bir takım i’tisâfât ikâ’ olunduğu beyân ve Hâriciye Nezâreti’nin bu bâbda tekayyüdâtta bulunması lâzım geldiği ve belki Trablusgarb sularından bir İtalya sefîne-i harbiyesinin mürûru me’mûrîn-i mahalliyyenin etvâr ve harekâtını ta’dîle kifâyet edeceği fikir ve mütâla’ası dermiyân olunacağını mutazammın Roma sefâret-i seniyyesinden alınan telgrafnâme tercümesinin irsâliyle ve beyânât-ı mezkûrenin tekzîbi lüzûmu sefâret-i müşârün-ileyhâya tevcîh edildiği beyânıyla icrâ-yı îcâbı hâriciye nezâret-i celîlesinden huzûr-ı sâmi-i sadâretpenâhîye bi’t-takdîm tevdfî’ buyrulan 20 Mayıs sene 318 tarihli ve bin sekiz numaralı tezkirede izbâr edilmiştir. Sûret-i iş’âra nazaran iktizâsının îfâ ve keyfiyetin inbâsı husûsuna himmet buyrulması bâbında.

BOA, DH. MKT, nr.522/77-2, 6 Rebiülâhir 1320.

۹

حضرت سنی حضرت صدیق اکبر

مردودہ جہا ترکیبہ لریہ

تربوفا غنۃ سنک طرابلس عربیہ الیہ افریحی جزیرانک بری فاریحی نسو سنہ درج اییدی مکتوبہ کویا ایٹالیان
فارشو برص قح اعسافانہ ایضاع اولیئنی بیانہ و خارجہ نفا رتک بویابہ تقیاندہ بولنی لازم کلیئنی و بیله
طرابلس عربی ہولزندہ برانکلیا سفیہ عربیہ سنک مردوی مایورہ محلیہ نیک اطوار و حرکاتی تعدیلہ کفایت ارج علی
نکو و مصلحتی در میانہ اولیئنی منضمہ رد و ما سفارہ سنہ اندہ اھد اظہر اھوارہ ما یعم و یوز قرحہ لھقورہ
نومردی تلفرافانہ نیک ترجمی لفا تقسیم قلمنہ و بیابانہ مذکورہ نیک تلبیدی لرومی سفارہ ما اریابہ صوبہ
نویہ و اریابہ لیسہ اھد امر و زما حضرت سنی اولیئنی

خاتون
سوزگار

92
15/1

Bâbîâli

Dâire-i Hâriciye

Mektûbî Kalemî

Huzûr-ı sâmi-i hazret-i sadâretpenâhîye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Tribune gazetesinin Trablusgarb'dan alıp efrencî Haziran'ın 1'i tarihli nüshasına derc ettiği mektûbda gûyâ İtalyanlara karşı bir takım i'tisâfât îkâ' olunduğu beyân ve hâriciye nezâretinin bu bâbda tekayyüdâtta bulunması lâzım geldiği ve belki Trablusgarb sularından bir İtalya sefine-i harbiyesinin mürûru me'mûrîn-i mahalliyenin etvâr ve harekâtını ta'dîle kifâyet edeceği fikr ve mütâla'ası dermiyân olduğunu mutazammın Roma sefâret-i seniyyesinden ahz olunan 1 Haziran sene 902 tarihli ve yüz kırk dokuz numaralı telgrafnâmenin tercemesi leffen takdîm kılınmış ve beyânât-ı mezkûrenin tekzîbi lüzûmu sefâret-i müşârün-ileyhâya cevâben tavsiye ve izbâr edilmiş olmağla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 25 Safer sene 1320 ve fî 20 Mayıs sene 318.

Hâriciye Nâzırı

Dâhiliye Mektûbî Kalemî

Huzûr-ı âlî-i sadâretpenâhîye

Trablusgarb İtalya konsolosunun ahâli ve zâbitlerler bir mes'ele çıkarmaları için teb'asına tenbîhâtta bulunduğu mevsûkan haber alındığına ve konsolosun etvâr ve harekât-ı nâ-becâsı hasebiyle bu hâlin vukû'u maslahatında bulunmasıyla tedâbir-i lâzımeğe ibtidâr edildiğine dâir Trablusgarb vilâyet-i celîlesinden ahîren dahi gelen telgrafnâme 11 Temmuz sene 315 tarihinde takdîm kılınmıştır. Mûmâileyh konsolos ile Roma Hâriciye nezâreti ve İtalya'nın Dersaâdet sefâreti arasında bir hafta zarfında dokuz kıt'a şifre telgrafnâmenin ta'attî edildiğine istihbârât-ı vâkı'anın mevsûkunu te'yîd edecek bazı ahvâle dâir vilâyet-i müşârün-ileyhâdan bu kere çekilen telgraf leffen huzûr-ı âlî-i sadâretpenâhîye takdîm olunmuştur. Ol bâbda.

Dâhiliye Mektûbî Kalemi

Huzûr-ı âlî-i hazret-i sadâretpenâhîye

Trablusgarb İtalya konsolosunun devletinin müdahalesini îcâb edecek vukû'ât ihdâsı için adamlarıyla beraber çalışmakta olduğu istihbâr olunmasıyla vesîle verilmesi zımında asâkir-i şâhânenin hâl ve hareketlerinin taht-ı te'minde bulundurulması için tenbîhât-ı lâzime icrâ kılındığı Trablusgarb kumandanlığının iş'ârına atfen taraf-ı vâlâyı seraskerîden bildirildiği beyânıyla bu bâbdaki istitlâ'at ve hissiyâtın serî'an inbâsı zımında vilâyete teblîğât ifâsı pîrâ-yı ta'zîm olan tezkire-i sâmiye-i sadâretpenâhîlerinde izbâr buyrulmasıyla konsolosun mesele çıkarmak fikrinde bulunduğu ve vilâyetce de mahsûs olduğu şimdiye kadar tedâbir-i münâsibe ile bu misillü ahvâlin tahaddüsüne meydan virilmemek üzere ihtiyât edilmekte bulunduğunu mutazammın cevâben Trablusgarb vilâyet-i celîlesinden alınan telgrafnâme 8 Mayıs sene 315 tarihinde takdîm kılınmıştır. Mûmâileyh konsolosun ahali ve zâbitâna bir mesele çıkarmaları için teb'asına tenbîhâtta bulunduğu kumandanlık tarafından mevsûkan haber alındığı ve konsolosun etvâr ve harekât-ı nâ-becâsı hasebiyle bu halde vukû'u mahfûz bulunmasıyla tedâbir-i lâzimeye ibtidâr eylediğine dâir vilâyet-i müşârün-ileyhâdan bu kere alınan 30 Eylül sene 315 tarihli telgrafnâme leffen takdîm kılındı. Ol bâbda.

Bâbıâli Hukûk Müşâvirliği

Tarablusgarb vilâyetinin melfûf tahrîrâtında tafsîlen beyân olunan vekâyi'-i adliye ve sâireden İtalya konslatosu tercümânı Mişel Saman hakkındaki ta'kîbât-ı kânûniyye mes'elesi geçen Kânûn-i evvelin on beşinde Aydın ve yirmisinde Trablusgarb vilâyetlerinden alınan iki telgrafnâme üzerine ayrıca takdîm olunacak mutâla'a nâmede teşrîh edilecektir. Diğerlerine gelince mahkemeye muhavvel mevâd olub hakâyik-i ahvâl bi'l-muhâkeme sâbit olur. İtalya konsolosunun hükûmet-i mahaliyeye karşı aldığı vaz'iyetin devâmı Trablusgarb'da İtalyan işlerince hükûmet-i seniyyenin İtalya konslatosuna terk-i mevki' etmesi demek olacağına binâ'en konsolosu sudûr-i vezâ'ifi dâiresine ircâ' itmek lâ-büddür. Eğer meslek-i müttehizi kendi ictihâd ve gayret-i müfritası netîcesi ise ya te'dîben tebdîlini istihsâl ve yâhud tahvîl-i mesleğe hükûmet-i metbû'ası cânibinden ma'a't-tevbîh icbâr edilmesi esbâbını istikmâl lâzım gelir. Eğer bizzat İtalya hükûmeti vâlî-i vilâyetin bi-hakkın dediği vech ile Trablusgarb'a kendi müsta'meresi gibi irâde itmek merâmında ise bu cihet.

Bâbîâli

Dâire-i sadâret

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü Efendim Hazretleri

Kalküta'da Meclis-i Kebîr-i Millî a'zâsından ve hayrhâhân-ı devlet-i aliyyeden Elmü'mün Sühreverdî Efendi'den aldığı mektûbda Trablusgarb'daki asâkir-i şâhânenin muzaferyet haberlerine dâir "Kalküta'da Sühreverdî" adresine telgrafla ma'lûmât verildiği halde bütün Hindistan'da ve mahâll-i sâirede neşriyatında bulunacağından ve birçok Müslümanlar Hilâl-i Ahmer cemiyeti meyânında ifâ-yı hizmet edeceklerinden bu cihetin nazar-ı dikkate alınmasını bildirilmiş olduğu beyânıyla mebâliğ-i mukteziye tahsîs eylediği takdirde El-Ehram gazetesi vesâsatiyle mûmâ-ileyh ara sıra telgrafla ma'lûmât verilmesinde mahzûr bulunmadığına dâir bazı ifâdâtı hâvî fevka'l-âde komiserliğinden gelen telgrafnâme üzerine Hâriciye Nezâret-i celîlesiyle bi'l-muhâbere Trablusgarb'da cereyân eden vekâyi'-i Harbiyeyi cihât-ı İslâmiyete bi'l-vâsita ve i'lâm maksadıyla Mısır'da münteşir mezkûr gazeteye münâsib miktar tahsîsât i'tâsı muvâfık-ı maslahat görüldüğü iş'âr ve keyfiyet-i harbiye nezâret-i celîlesine de izbâr kılınmış olmağla îcâbının icrâsına himmet buyrulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 18 Zilhicce sene 329 ve fî 27 Teşrîn-i sâni sene 327.

Sadrazam nâmına müşteşar

Bâbîâli Hukuk Müşâvirliđi

Trablusgarb beylerbeyisi Karamanlı Ali Paşa'nın evvelce hükûmet-i seniyye cânibinden zabt olunan emlâkı hakkında sebk eden iş'âra cevâben Trablusgarb nâibü's-sultânî Şemseddin Paşa hazretleri cânibinden gelen tahrîrâtın leffiyle vâki' olacak mütâla'a-i dâverânelerinin inbâsı lüzûmuna dâir makâm-ı sâmi-i sadâret-uzmâya vârid olmayub havâle buyrulan 26 Eylül sene 329 tarihli ve 824 numaralı tezkire mütâla'a olundu.

İntişâra odası emlâk-ı mezbûre hakkında İtalya hükûmeti nezdinde teşebbüsât icrâsına dâir müşârün-ileyh Ali Paşa'nın Hindî Süleyman Sürûr Bey tarafından makâm-ı sâmi-i sadâret-uzmâya takdîm ve nezâret-i celîlelerine irsâl olunub havâle buyrulan 17 Nisan sene 329 tarihli arz-ı hâl üzerine takdîm ettiği 3 Haziran sene 329 tarihli ve 24794 numaralı müzekkire ile bu iş hakkında arsa mütâla'a etmiş idi.

Nâibü's-sultân Paşa hazretlerinin melfûf tahrîrâtından emlâk-i mezkûreden vakf olmayanlar eşyâ-yı kukûmetce zabt ve tasarruf edildiği mevkûfâtın ise kemâ fi's-sâbık müşâvir tarafından irâde olunduğu ve emlâk-ı mazbûtanın bir kısmı mukaddemâ devletce satılmış ve kısm-ı diğeri eşyâ-yı (silik) zabtına geçmiş ve âile-i mezkûreden Trablus'da bulunanların emlâk-ı mazbûta mukâbili ma'aşları eşyâ-yı hükûmet tarafından

Dâhiliye Nezâreti

İdâre-i umûmiye Dâhiliye Müdüriyeti

Trablusgarb ve Bingazi muhtâriyet idâresine dâir 5 Zilka'de sene 330 tarihli kânun hükmüne nazaran bir karar-ı kat'î ittihâzına kadar mu'âmelât-ı nâsın kimsenin kalmamasını te'mînen Trablusgarb ve Bingazi'de ibrâz ve isti'mâl edilecek vekâletnâmelerin havali-i mezkûre esâmîsi aslâ zikr edilmeyerek mürsel numûneye tevfiikan "vekîl ta'yîn edilen kimsenin İtalya memâliki ve İtalya müstemlikâtı ve onun taht-ı işgâlindeki arazide kâin emlâkın bey' ü ferâğ ve îcâr ve istîcârı gibi tasarrufâta tevkîl edildiğinden" bahsle tanzîmi meclis-i mahsûs-ı vükelâca tensîb kılındı beyânıyla ber-vech-i muharrer îfâ-yı mutezâsı bâ-tezkire-i sâmiye izbâr buyrulmuş ve mevdû' vekâletnâme hücceti müsveddesinin bir sûreti zîre derc edilmiş olmağla mûcibince mu'âmele icrâsı ta'mîmen teblîğ olunur efendim. Fî 14 Muharrem sene 332 ve fî 20 Teşrîn-i sâni sene 330.

Dâhiliye Nâzırı nâmına müsteşar.

Vekâletnâme ve hücceti müsveddesi sûretidir

Medîne-i.....'de.....mahallesinde.....sokağında.....numaralı hânedeki sâkin tezkire-i Osmâniyesi görülen zâtı zeyl-i vesîkada muharrirü'l-esâmî müslimîn ta'rîfleriyle mu'arraf.....meclis-i şer'-i şerîf-i enverde takrîr-i kelâm idüb İtalya müstemlikâtı ve onun taht-ı işgâlindeki arazide vâki' emvâl ve akârât ve her nev' emvâl-i gayr-ı menkûledeki hisas-ı şâyi'a-i ma'lûmeme şürekâ-i sâire ile ma'an tâliblerine icâre ve dâire-i âmmeesindeki me'mûru huzûrunda mu'âmele-i lâzimesini ibkâya ve bedel-i îcârlarını ahz ve kabza ve bana irsâl ve teslîme ve akârât-ı mezkûreye mûte'allik husûsât ve mu'âmelâtın küllîsini îfâyâ vekâlet-i mutlaka-i sahîha-i şer'iyye ile tarafımdan el-yevm Bingazi'de mukîm.....Efendiye kabûlüne mevkûfe vekîl ve nâib-i menâb nasb ve ta'yîn eyledim didiğün mâ-vaka'a ketb olundu.

Bingazi emîriye müdüriyeti

30 Teşrîn-i sâni sene 330.

Ek 10. BOA, DH. EUM. EMN, nr. 92/84, 20 Muharrem 1330.

امینت علیہ

طرابلسیہ بہ علیہ بریفیٹج صادرہ اندازہ در مختار ابرو مجب و ادبہ در مقام نفع استحقاقی نیک
 انابتہ فرزندہ یارہ اید الہہ اییبہ انبلیا لہ رو یا غانا اجاکی بحیثہ طرابلسیہ بحالتہ راویہ
 قضاست معرہ لانتہ ساکہ فرامدہ فیہ کی تقضاتی زدیہ کتہ کلید نیر ویر طرابلسیہ انبلیا حوتنہ
 رویہ افطاری بظاہر کردہ و قیوم دہہ کس معولاً مصطفیٰ بہ قدرہ او حمدہ فقہ فرزندہ نہ فقہ کردہ
 بناہ جہر علی بہ عمر انک طلبہ قضاست و عدیہ بیوہ لعلہ دہہ زہوہ قضاست کونہ بد جہد بہرہ
 اید لیک برہ طرابلسیہ افطاری قیوم لک قیومی انبلیا رابری نہ جانندہ اہلا شیکہ و لحنہ
 مندر بناہ بر خصوصہ طرابلسیہ فرقی قویانہ لعلہ اید ولایتک جدید نظر دقتی تقضاتہ بر لک نہ
 اولیہ اجری ایی نہ ولایت یور لمر منک رأی علیہ لیدر افغ عفتدی

طرابلسیہ و سیدہ

ایک مکتوبہ لعلہ

1329

امینت علیہ

$\frac{22}{25}$
 امینت علیہ

Emniyet-i umûmiye müdîriyet-i aliyyesine

Trabluslu Süleyman bin Hacı Yusuf ve Şeyh Sâdık el-Arnâvud ve muhtar Ebu Gamce ve'l-emin Dergam nâm eşhâs-ı...İtalyanlar tarafından para ile elde edilip İtalya propanganda icrâsı için Trablus'da bahren zâviye kazasının sâhil cihetinde sâkin Kamahda kabîlesi müteneffizânı nezdinde gittiklerinin ve yine Trablus'da İtalya hükümetinin müreccah-ı efkârı bulunan kirve-i merkûmeden Hamas meb'ûsu Mustafa bin Kadara ve Ahmed bin Muntasır taraflarından maksad-ı mezkûre binâen Hacı Ali bin Ümerâ'nın Zatin kazasına ve Abdullah Belçz dahi Zehon kazasına gönderileceklerinin istihbâr edildiği merbûtan takdîm olunan komiser-i sâlis Fitori Efendi'nin raporu mündericâtından anlaşılın ve ehemmiyet-i meseleye binâen bu hususta Trablusgarb fırkası kumandanlığı ile vilâyetinin celb-i nazar-i dikkati muktezî bulunmuş olmağla icrâ-yı icâbına delâlet buyrulması menût-ı re'y-i âlîleridir efendim hazretleri.

Fî 24 Kânûn-ı evvel sene 327.

Trablusgarb Polis Müdîri.

Ek 12. BOA, HR. TO, nr. 542/115-1, 27 Kasım 1911.

باب عالی
نظارت خارج امور
سباغہ میرپیت عمومی سی
رجیہ شمسی
نمبر ۱۶

منجم
۱۳
فی
۱۲
منہ
۱۳
منہ
۱۶

میر محمد علی
۱۶

تو کیو رہ انتہا ایسہ و لھندہ محمد برت اہ طافندہ تجر و ادارہ ارنہ
دی اسدیک فرہ زہنی (افون اسدیک) نام غنمہ تک تشریح اول و تشریح
تا عیسیٰ کھ سندہ کی آیتا یا - دولت عثمانیہ و صلیب ابدہ لھلال سزادی
باسہ مقارنہ خلاصہ ترجمہ
ایٹالیا تک طالبین فریہ و فوجیہ
ایٹالیا حکومتی طالبین فریہ و فوجیہ انگلندہ و نوس جہندہ و فران
طافندہ اشغالی منع ایچہ بودہ بر کھندہ بولندہ - اشو کھندہ آفانہ
ما مشکت رہ رقی اولیٰ محتندہ
ایٹالیا ہر صورتہ و کت ایچس اشغالیہ دولت عثمانیہ ہر صورتہ
موجودہ ہر بافضہ رویہ اسدیک ہر استفادہ کارو اور ویا اول مظہر
مستب ترتیبات بدفعا ہا رہ ایچی کلندہ

Bâbîâli

Nezâret-i Hâriciye umûr-ı siyâsiye müdürîyet-i umûmiyesi

Terceme şu‘besi

Fî 14 Kânûn-ı evvel sene 1328

Tokyo’da intişâr iden ve Hindli Mehmed Bereketullah tarafından tahrîr ve idâre olunan “Di İslamik Freterneti” (Uhuvvet-i İslâmiye) nâm gazetenin Teşrîn-i Evvel ve Teşrîn-i sâni sene 1911 tarihli nüshasında ki “İtalya Devlet-i Osmâniye ve salîb ile hilâl” sernâmeli baş-makâlenin hulâsa-i tercemesidir.

İtalya’nın Trablusgarb’a vukû‘ bulan hücum-ı nâgihânesi sırf korsanca bir harekettir. İtalya hükûmeti Trablusgarb’da Mısır cihetinden İngiltere ve Tunus cihetinden de Fransa tarafından işgâlini men‘ için böyle bir hareketde bulunmuşdur. İşbu hareketde ittifâk-ı müsellesin de dahli olması muhtemeldir.

İtalya’nın bu sûretde hareket itmesi ihtimâl ki Devlet-i Osmâniye’nin mevcûdiyetine ve bâ-husûs düveliye-i İslâmiye’nin istiklâlîne karşı Avrupa düvel-i mu‘azzamasınca müretteb tertîbât-ı bedhâhânedan ileri gelmiştir.

Bingâzi ve havâlisi kumandanı Enver Bey'e yazılan 7 teşrîn-i evvel 328 târihli şifreli telgrafnâmenin sûretidir.

İte ki telgrafnâmenin Şeyh Ahmed Eş-şerîf Es- Senûsî hazretlerine aynen bi't-tercüme iblâğı tavsiye olunur:

Bir seneden berû irşâdât-ı aliyyeleriyle ve zevâyâ-yı seneviyyenin vilâyetiyle mücâhidîn-i arbânın hasma karşı hıfz-ı vatan uğrunda îfâ eyledikleri mukâbele-i şîrâne makâm-ı hilâfet-i uzmâca bâ'is-i memnûniyet-i vefre olmuş ve harbin hasmın mukaddes vatandan ihrâcına kadar devâmı mutasavver olmakla berâber Balkanlarda dört devlete harbe girişilmesi İtalyanlarla akd-i musâlaha-i mecbûriyyet-i elîmesini tevlið eylemiştir. Şerâit-i musâlaha ayrıca bir tafsîl bildirileceği üzere Trablusgarb ve Bingâzi'ye muhtâriyyet-i tek i'tâsı ve oradaki askerimizin geriye celbi ve taraf-ı şâhânedan bir nâibü's-sültân ve bir kâziyü'l-kuzât ikâmesi ve hükâm-ı şer'iyyenin kâziyü'l-kuzât tarafından ta'yîni ve ahkâm-ı şer'iyye ve hukûk-i hilâfetin muhâfaza ve idâmesi eskilerine ibtinâ itdirilmiştir. Maahâzâ ahîran binbâşı Nûri Bey'e vâki olan beyânât-ı seyrânelerine atfen Enver beyden mevrûd 13 cemâziy'el-evvel 328 târihlü telgrafnâmede harbe ilâ nihâye devâm buyuracakları istibşâr idilmiş ve bu da hükûmet-i senyyenin âmâl ve efkâr-ı ma'neviyyesine temâmiyle muvâfik bulunmuştur. Binâ'en aleyh hükûmet-i seniyye Trablus ve Bingâzi'yi tahliye itmekle berâber Bingâzi muntikasında mevcûd olân ve ahîran idhâl idilmiş bulunan bir hayli mühimmât-ı harbiyyenin taraf-ı siyâdetlerine ve Trablusgarb da ki mühimmâtında mücâhidîn-i mahalliyeye teslîmi ve âtiyen gerek mısır tarîkiyle ve gerekse sevâhilin nûkât-ı müsâ'adesinden esliha ve cebhâne idhâl ve îsâli husûsunu taht-ı karâra almış olduğundan oraca hukûk-i islâmiyye ve vatan-ı mukaddesin emr-i muhâfazası uhde-i seyyidânelerine müfevvizdir.

Bâbîâli Nezâret-i Hâriciye umûr-ı siyâsiye müdfriyet-i umûmiyesi terceme şubesi

Atebe-i ulyâ-yı hazret-i pâdişâhîye 18 Teşrîn-i sâni sene 1911 tarihi ve Hindistan'da kâin "Villür" şehrindeki "Rikord" matba'ası sâhib-i imtiyâzı "Y.A. Feri Mentel" imzâsıyla takdîm kılınan arızanın tercemesidir.

Kulları İtalya Devlet-i Osmâniye muhârebesinde Osmanlılar meyânında gönüllü sıfatıyla bulunmak arzusunda bulunduğumdan ve husûsât-ı âtiyeyi hâkipây-ı şevket-i ihtivâ-yı mülûkânelerine arz eylerim:

Hükûmet-i seniyyelerince esliha ve ta'yînât tedârik olunmak şartıyla Hindistan'da binlerce muhârib Müslüman cem edebileceğim gibi bu sûretle cem' ve tahşîd edeceğim gönüllüleri istihbâr olunacak bir vapur ile ve Salib-i Ahmer cem'iyetine mahsûs bayrak tahtında Trablusgarb'a îsâl ve meydan-ı harbe sevk eyleyebileceğimi atebe-i ulyâ-yı mülûkânelerine arz eder ve ma'rûzâtın lütfen tasvîb-i hümâyûnları buyrulmasını istihâm eylerim. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân şevketlü pâdişâh-ı zî-şân hazretlerindedir.

Bâbîali Nezâret-i Hâriciye umûr-ı siyâsiye müdîriyet-i umûmiyesi terceme şubesi
Mesned-i celîl-i sadâret-uzmâya 3 Eylül sene 911 tarihi ve ....Ajeranes ma'rifetiyle
Duryan'dan keşide kılınan telgrafnâmenin tercemesidir.

Tal Müslümanları îd-i sa'îd-i edhâ münâsebetiyle tebrîkât-ı sahîhalarını arz ederler.
Trablusgarb'daki kadınlarla çocukların dûçâr oldukları mezâlim-i müdhişeden dolayı
bütün gün te'essür olarak asâkir-i İslâmiye'nin muvaffakiyetini temennî ederiz. Fermân.

Mâliye Nezâreti
 Muhâsebe-i Umûmiye Müdüriyet-i Umûmiyesi
 Tedkîk Kalemî

Emniyet-i Umûmiye Müdüriyet-i Umûmiyesine

Cezâyir Bahr-i Sefîd'den bazılarının İtalyanlar tarafından işgâli üzerine bi'l-mecbûriye terk-i vazîfe ile Dersa'âdet'e ve memâlik-i Osmâniye'nin cihât-ı sâiresine azîmet eden me'mûrîne Trablusgarb ve Bingazi'den gelen me'mûrlar hakkındaki karara tevfiikan harcırahlarının tamâmen te'diyesi ve ma'aşları bin kuruşa kadar olanlar tamâm ma'aş i'tâsı ve fazla olanlara bin kuruşunun tamâmının ve üst tarafının nısfının verilmesi ve esîr-i harb sıfatıyla İtalya'ya gönderilmiş veya el-yevm işgâl olunan mahallerde kalmış olanlara ber-vech-i muharrer i'tâsı lâzım gelen ma'aşın nısfı ba'dehû kendilerine verilmek üzere mürâca'at edecek âilelerine diğer nısfının te'diyesi meclis-i vükelâca bi't-tezker devâire tebliğ edildiği sebk eden istîzâna cevâben şeref-vârid olan 17 Mayıs sene 328 tarih ve altı yüz on sekiz numaralı tezkire-i sâmiye-i sadâretpenâhîde emr ü iş'âr buyrulmuş olduğundan me'mûrîni mûmâ-ileyhime i'tâsı îcâb eden mebâliğ için Trablusgarb me'mûrları ma'aşlarının sûret-i tesviyesi hakkındaki tebliğât dâiresinde iktizâ eden tenfiz-i defteriyle havâlenâmelerin bir an evvel tanzîm olunarak dîvan-ı muhâsebeye tasdîk ettirildikten sonra hazîneye irsâli temennîsiyle te'yîd-i ihtirâm olunur efendim. Fî 23 Mayıs sene 328.

Muhâsebe-i umûmiye müdür-i umûmîsi.

Ek 17. BOA, HR. TO, nr. 543/1, 04 Aralık 1912.

<p>مدير المحاكم</p>	<p>مدير</p>	<p>مميز</p>	<p>مستقيم</p>	<p>با سبب تلاش و تلاش مدير محكمه زوجه تورود</p>
<p> عوني بسوئنه ارشد مجتهد و محقق و فقيه فقه عبله در عهد عارف و در زمانه از بزرگان و فاضلان و در زمانه در قوه ادوکه قوا و در عهد پادشاهان و در زمانه فاضلان و در زمانه اجرائیه لازم و در زمانه و در زمانه او در زمانه عثمانی بی قوتیاری از زمانه و در زمانه اندیشه ضابطه عبله و در زمانه که در زمانه و در زمانه فاضلان و در زمانه اجرائیه </p>				

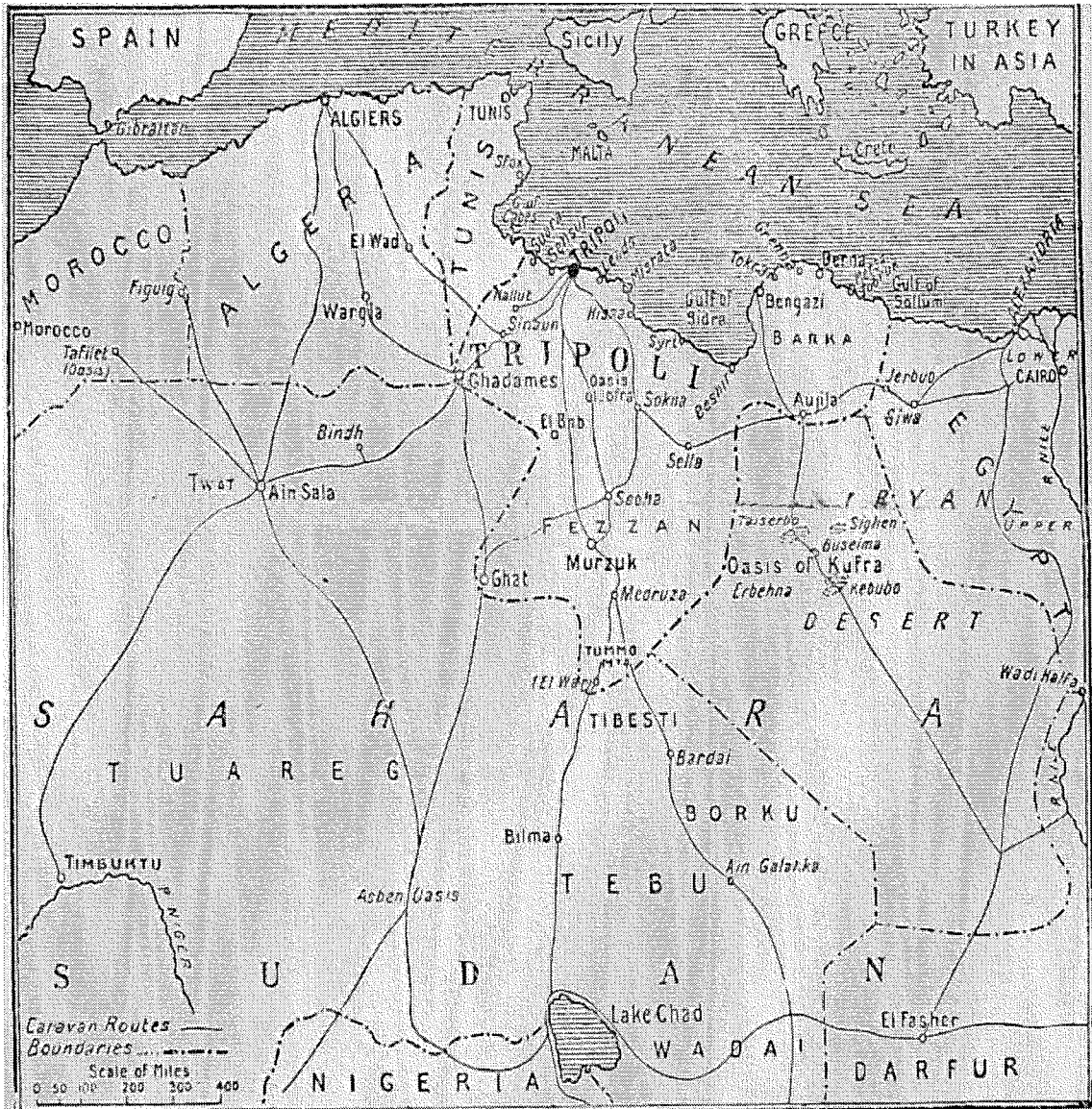
Bâbîâli

Nezâret-i Hâriciye umûr-ı siyâsiye müdürîyet-i umûmiyesi tercüme şu‘besi

“Got Bisyon” imzâsıyla atebe-i ulyâ-yı mülûkâneye takdîm kılınan arîzadır.

Sâhib-i arîza Rusya’nın Türkiye’nin en büyük düşmanı olduğunu ve şark ordusu kumandanı Abdullah Paşa’nın Bulgarlara karşı ta‘arruzî bir hareket icrâ etmesi lâzımeden idüğüne ve zât-ı şâhâne Avrupa-yı Osmânî’yi kurtarmağı arzu buyurdıkları takdîrde...Trablusgarb’dan celb ile kendisine bir kumandanlık tefvîz buyurmaları lâzım geldiğini beyân ediyor.

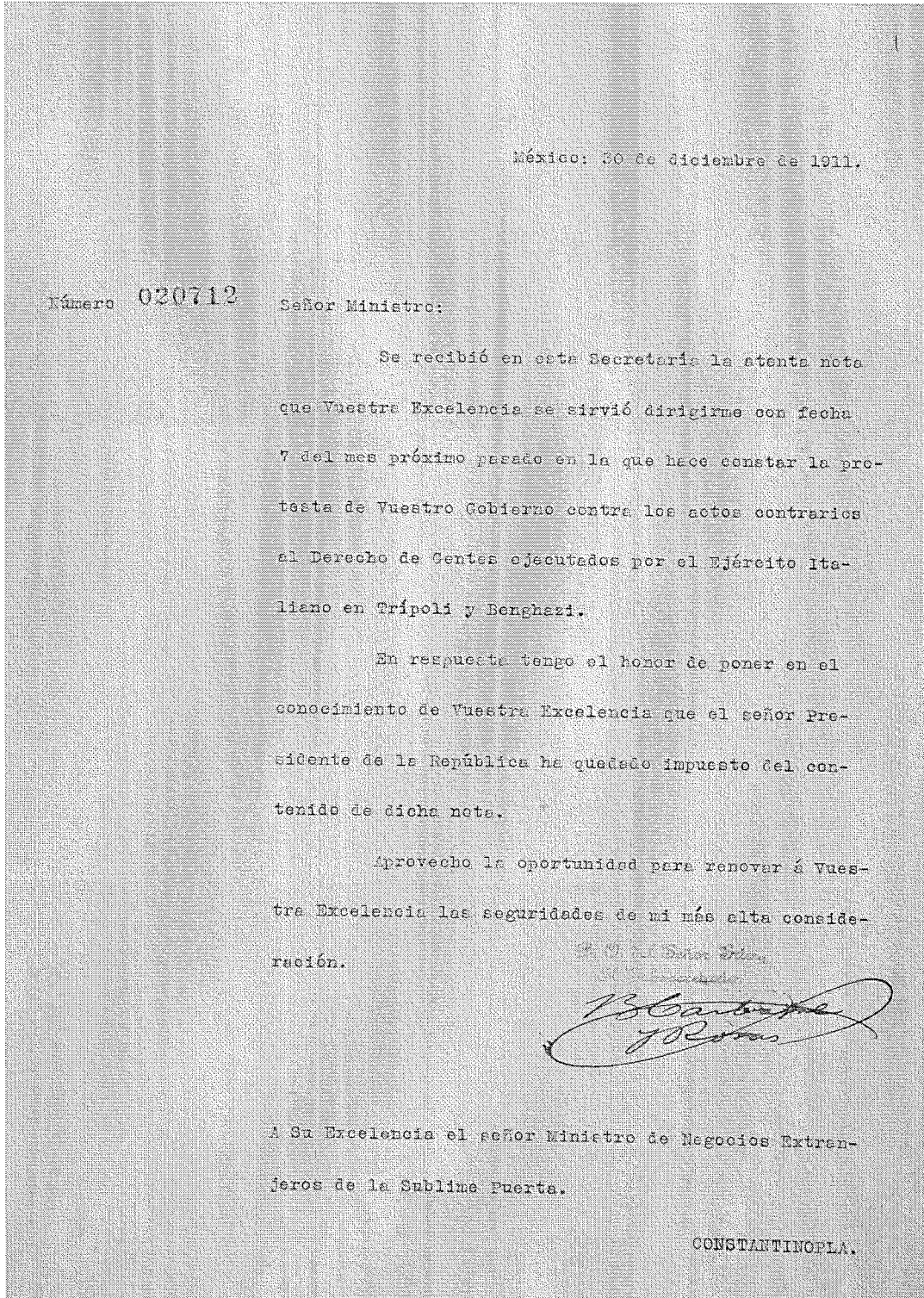
Ek 18. BOA, HR. TO, nr. 542/115-5, 27 Kasım 1911.

The Map of Tripoli & the regions occupied by England and France in North Africa & Sudan.

(Muhammed Bereketullah tarafından Tokyo'da neşredilen *The Islamic Fraternity Gazetesi*'nde yayınlanan Trablusgarp Haritası)

Ek 19. BOA, HR. TO, nr. 542/141-3, 30 Aralık 1911.

(30 Aralık 1911'de Meksika Cumhurreisinin İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'deki haksız işgalini kınayan mektubu)

Ek 20. İtalya'nın Ege Adaları'nı işgal telgraflarından biri

TELGRAFNÂME
DEVLET-İ ALİYYE-İ OSMÂNİYE TELGRAF İDÂRESİ

Tarihi: Fî 19 Nisan 328

Mahreci: Kuşadası

Numara: 293

Müsta'celdir

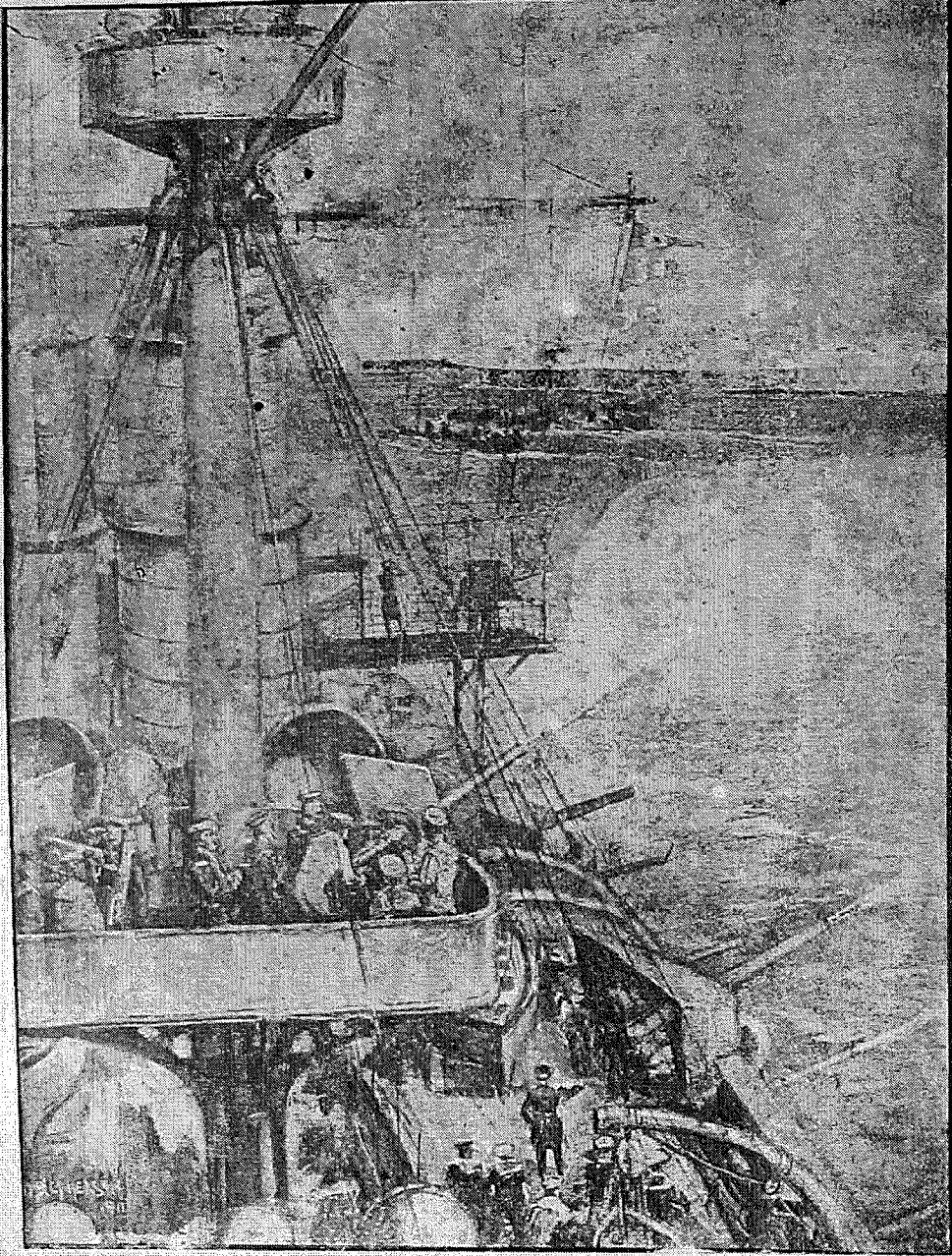
Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne,

Kalimnoz kazzâsında merbût Astropalya nâhiyesi müdîriyetinden Leryozlu bir kayıkçı vâsıyasıyla şimdi vürûd eden 6 Nisan 328 tarihli bir tahrîratdan şehir-i hâlin birinci Pazar gününden bed' ile üçüncü Salı gününe kadar İtalya Donanması'nın torpido, zırhlı ve nakliye vapurları olmak üzere otuz altı kıt'a sefinenin cezîre-i mezkûreyi abluka edtikleri ve müteâkiben iki kola ayrılarak bir kısmı şimâle ve kısm-ı diğeri cenûba doğru gitdiği ve mezkûr donanmaya mensup üç nakliye vapurunun Maltizana Limanı'nda tevkîf edildiği ve müdîr-i nâhiyenin ihtisâsâtına göre Maltizana Limanı'nı Adalar Denizi'nde geşt ü güzâr eden donanmaya kömür deposu ittihâz eylediği ve sayd-ı bahriye giden cezîre ahâlisinden yedi kişinin de vapurlara aldırılarak tevkîf edildiği yazılmaktadır. Ma'mafih İtalya askerinin cezîre-i mezkûreyi, işgal eylediği ve nâhiye memûrîni de jandarma efrâdını vapurlara irkâb ettiği ve i'lân-ı şadmânî makâmında limanda İtalyanlar tarafından müteaddid top-tüfenk endaht edildiği ve mevzûbahs tahrîrâtı esâsen...

(İdris Bostan, Ali Kurumahmut, *Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara 2003, s. 8.)

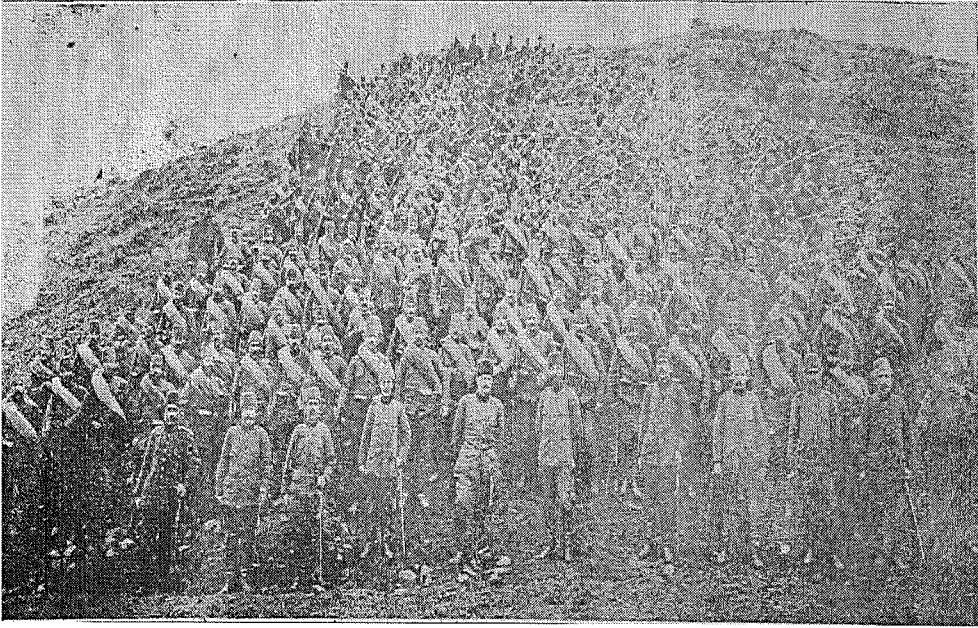
Ek 21. 29 Mayıs 1911 tarihli *Resimli Trablusgarp Gazetesi*'nden Harple İlgili Resimler

طرابلس غربك طقوز سفائن حربيه دن عبارت ايتاليا فيلوسنه منسوب ساردنيا زرهليسي طرفندن
بومباردمان ايديلسي

[وقایع حربیه] - ۲

(Trablusgarp'ın dokuz sefain-i harbiyeden ibaret olan İtalya filosuna Sinop Sardunya zırhlısı tarafından bombardıman edilmesi/ vaka-yı harbiye)

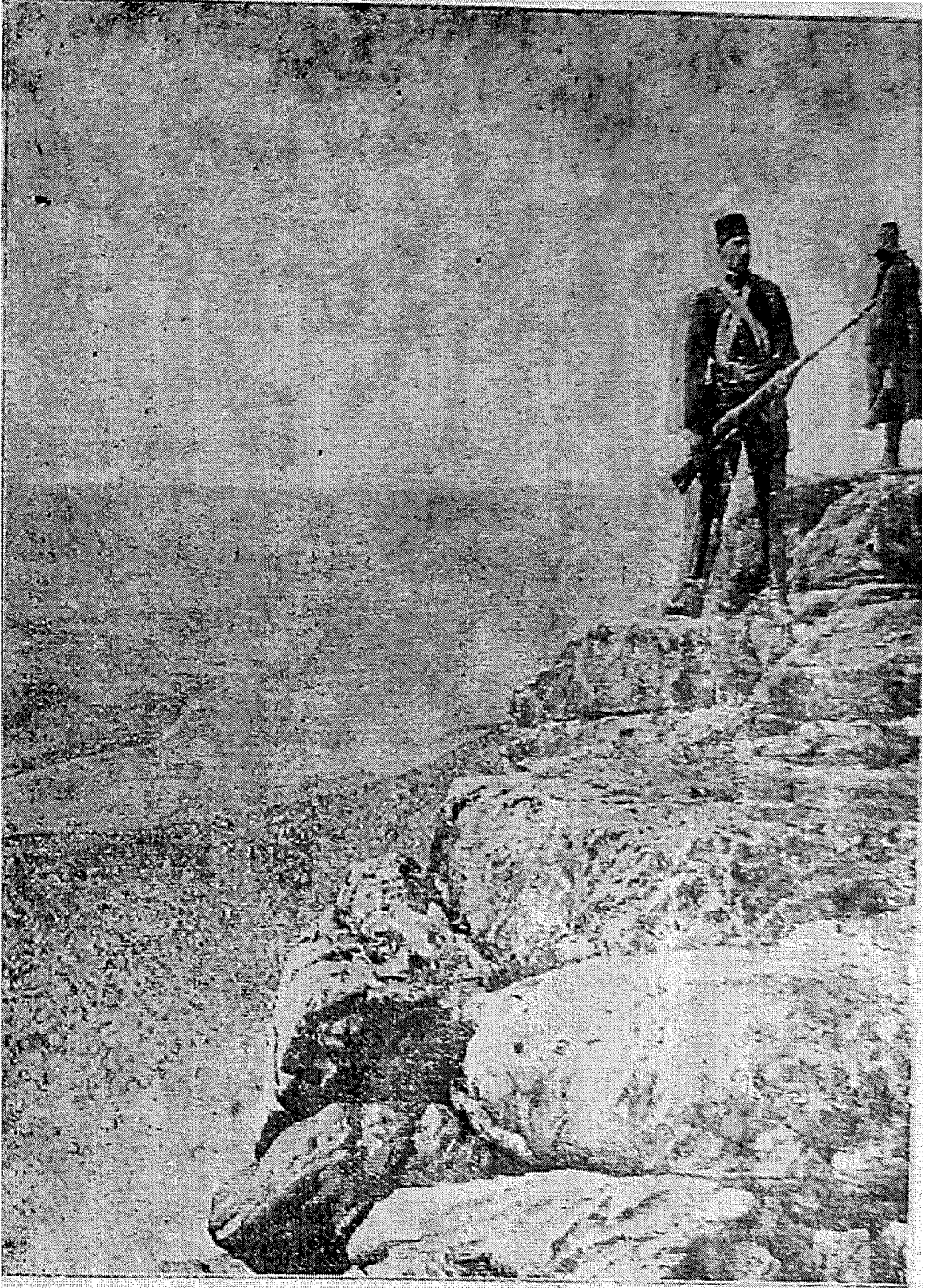

(Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı kahramanca savaşan Osmanlı askerleri)

(Trablusgarp'ta asakir-i Osmaniye ile asakir-i milliye'nin düşmana karşı istihzarat-ı harbiyede buldukları)

طرابلس غربيده جبل نفوسه تپهسني محافظه ايدن قهرمان ترك نفرى

(Trablusgarp'ta cebel-i nevse tepesini muhafaza eden kahraman Türk neferi)

طرابلس غربده كرك عساكر منتظمه و كرك عساكر مليه يني تشكيل و تعليم ايندن
اركان حربيه هيتي

(Trablusgarp'ta gerek asakir-i muntazama ve gerek asakir-i milliyeyi teşkil ve talim eden Erkân-ı Harbiye Heyeti)

طرابلس غرب پشكاهنده ايتاليا فيلوسى قوماندانى
آميرال فاراوللى

(Trablusgarp İtalya filosu kumandanı:
Faravelli)

ايتاليانك طرابلس غرب قونسلمسى: قارلو غاللى

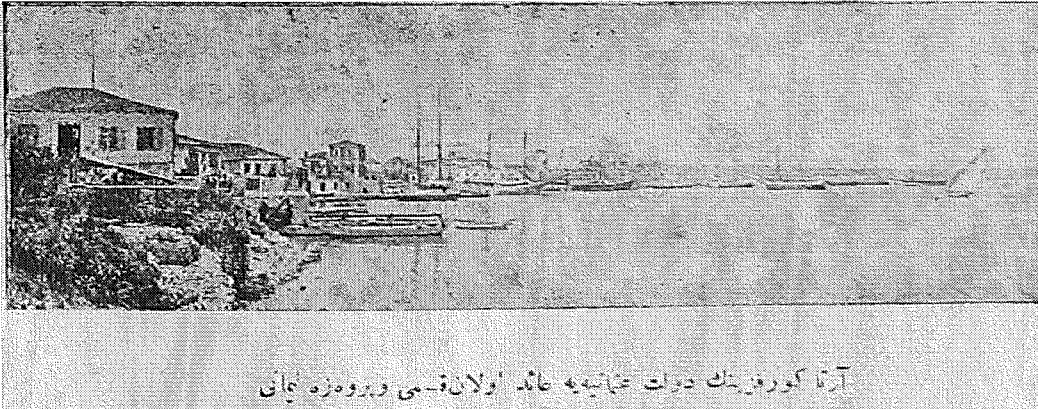
(İtalya'nın Trablusgarp Konsolosu:
Karlogalli)

(Trablusgarp/Devlet-i Aliyye ve İtalya Vaka-yı harbiyesi/İtalya heyet-i Vükelâsı resisi ve Harbiye Nâzırı)

(Arta Körfezi'nin medhali. Eylül'ün on beşinci günü İtalyanların taarruzu üzerine Osmanlı torpidoları bu körfeze duhül etmişlerdir)

(Arta Körfezi'nin Devlet-i Osmaniye'ye ait olan kısmı ve Preveze Limanı)

(Bingazi haricindeki kışla)

Ek 22. Trablusgarp'a giden gönüllü Türk subaylarından bazıları

Kolağası Mustafa Kemal

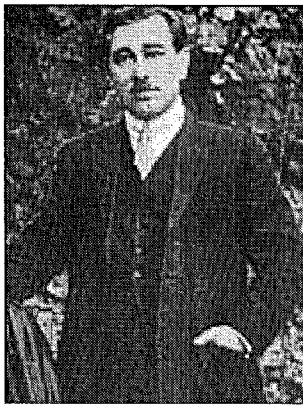
Kurmay Binbaşı Enver

Nuri Conker

Eşref Kuşçubaşı

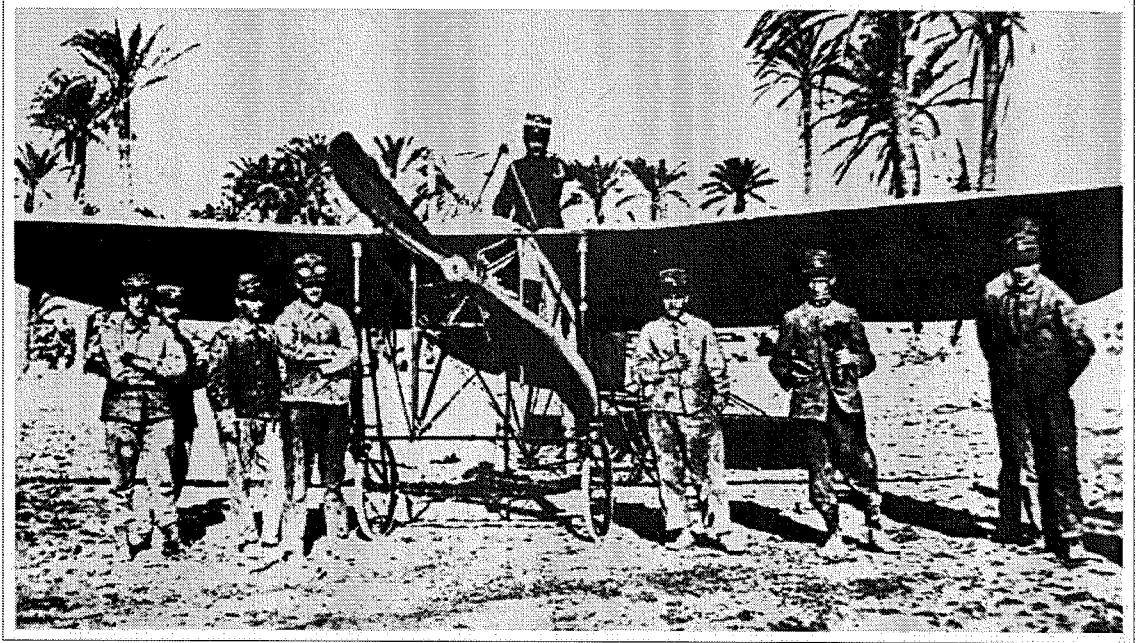

Ali Fethi Okyar

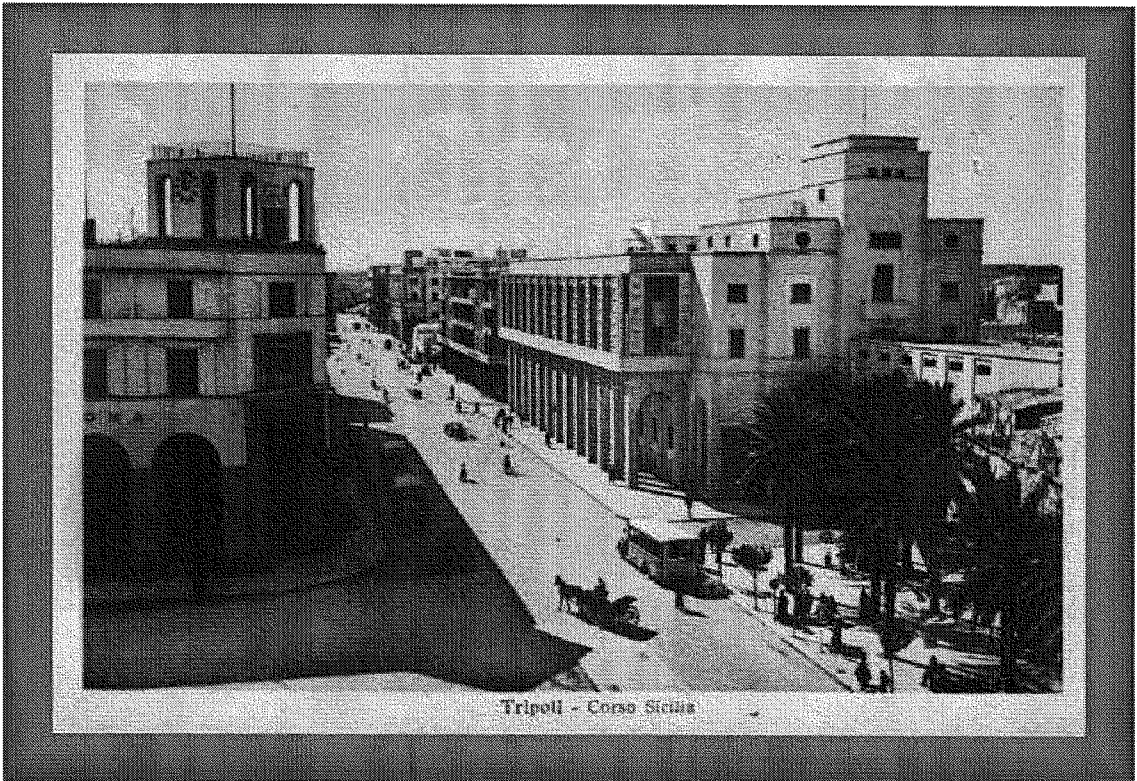

Ali Çetinkaya

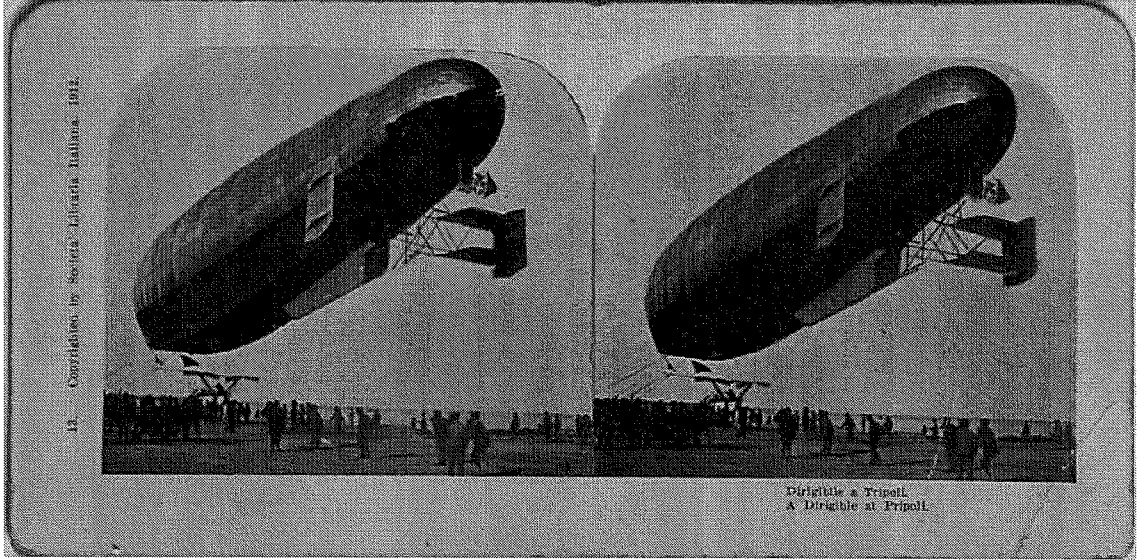
Ek 23. Trablusgarp'ta kullanılan İtalyan uçakları

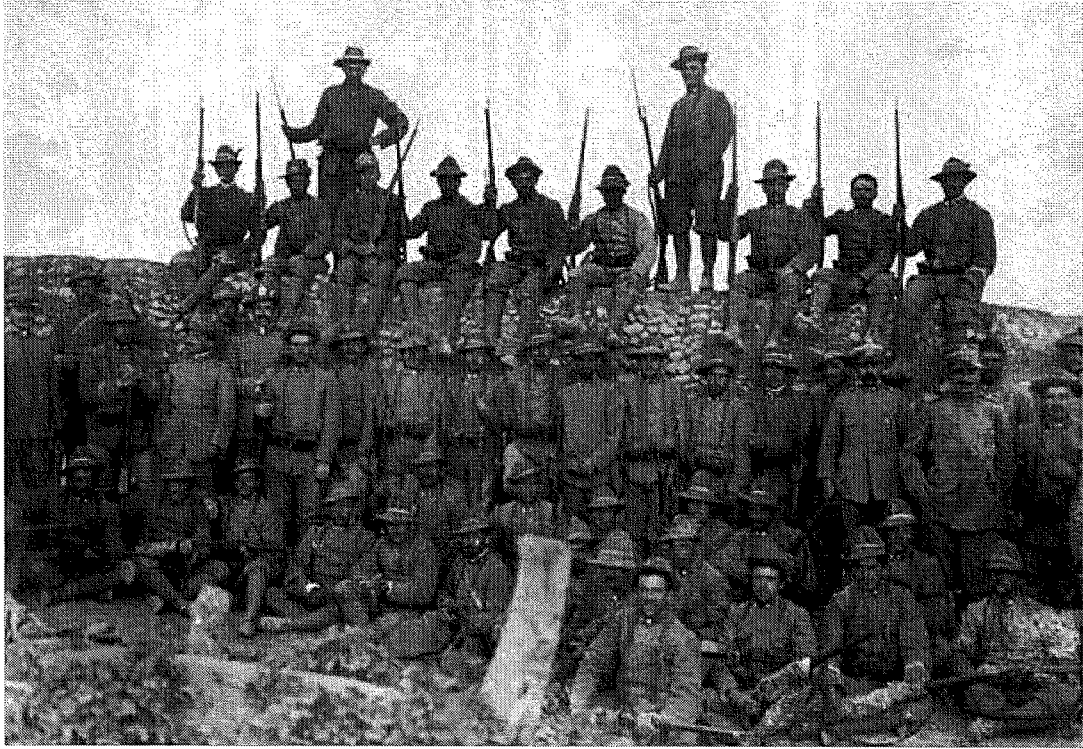
Ek 24. Banco di Roma'nın Trablusgarp'taki şubesi

Ek 25. Trablusgarp Savaşı'nda kullanılan bombardıman balonları

Ek 26. Trablusgarp Savaşı'ndaki İtalyan Birlikleri

Ek 27. Türk ve gönüllü Arap birlikleri

Ek 28. Mustafa Kemal Derne'de yerli kuvvetlerle beraber (1912)

Ek 29. Trablusgarp Savaşı'na katılan subaylardan tespit edilebilenlerin isimleri

Trablusgarp Bölgesi

Albay Neş'et (42. Bağımsız Tümen Komutanı) Trablusgarp

Albay Cemal (127. Piyade Alayı Komutanı)

Yarbay Ahmet Münip (126. Piyade Alayı Komutanı) Homs

Kurmay Yarbay Mahmut Fehmi

Kurmay Yarbay Muhittim

Kurmay Binbaşı Ali Fethi (Okyar- Tümen Kurmay Başkanı)

Binbaşı Salih (38. Süvari Alayı Komutanı)

Binbaşı Faik (126. Alay 3. Tabur Komutanı)

Binbaşı Rüştü (127. Alay 2. Tabur Komutanı)

Binbaşı Tahir

Kurmay Kolağası Halil (Kut- Enver Bey'in amcası-Homs)

Mümtaz Yüzbaşı Abdülkadir

Yüzbaşı Abdüllatif

Yüzbaşı İsmail (Neşet Bey'in emir subayı)

Yüzbaşı Vasfi

Yüzbaşı Hacı Emin (Piyade)

Yüzbaşı Hikmet

Yüzbaşı Muhsin (125. Alay)

Yüzbaşı Hamit Sünusi

Üsteğmen Zeki (Süvari)

Teğmen Rıfat (Piyade)

Teğmen Emin (Süvari)

Teğmen Zeki (Süvari)

Teğmen Zeki (127. Alay)

Teğmen Fehmi (Trablusgarplı)

Teğmen Seyit Hasan (Mistratalı)

Teğmen Nuri (Killigil, Enver Bey'in kardeşi)

Ahmet Efendi (Topçu)

İlyas Efendi (Topçu)

Mehmet Ağa (Homs)

Veysel

Kasım

Hamdi (İstihâm)

Seyfettin Gastrof (Polonya asıllı Türk)

Ali Rıza (İşkodralı)

Doktorlar

Aziz

Fahri

Arif (Hilal-i Ahmer heyeti Reisi)

Fikret

İhsan

Ali Rıfat (Kolağası)

Nasip (Eczacı)

Siviller

Süleyman Baruni

Şeyh Salih (Tunuslu)

Muhammed Musa (Yemen İmamı Yahya'nın yeğeni-Mayıs 1912'de Cebel-i Garp Valisi ilan edildi)

Besim Bey (Defterdar-Trablusgarp Vali Vekili)

Arif Bey (İl Yabancı İşler Müdürü)

Şefik Bey (Homs Mutasarrıfı)

Bingazi Bölgesi

Ethem Paşa (Tobruk Komutanı, Halepli)

Yarbay Enver (Bingazi Cephesi Komutanı)

Yarbay Sakir (124. Piyade Alayı Komutanı-Bingazi)

Yarbay Nazım

Binbaşı Ahmet(Trablusgarp Komodoru)
 Binbaşı Abdülkadir
 Binbaşı Mustafa Kemal (Derne Komutanı)
 Binbaşı Arif (125. Alay I. Tabur Komutanı)
 Binbaşı Şükrü (Derne)
 Binbaşı Süleyman Askerî (Sonradan Teşkilat-1 Mahsusa'nın Başkanı)
 Binbaşı Aziz Ali(Mısırlı)
 Binbaşı Abdülkadir (Yemen'den gelip savaşa katıldı)
 Kolağası Ahmet (Mısırlı)
 Yüzbaşı Kadri (Jandarma)
 Yüzbaşı Reşit (Çerkes-Piyade)
 Yüzbaşı İhsan (Tobruk'ta)
 Yüzbaşı Fuat (Bulca)
 Yüzbaşı Murat
 Yüzbaşı Mümtaz (İzmitli-Süvari-Enver Bey'in yaveri)
 Yüzbaşı Ali (Çetinkaya)
 Yüzbaşı İbrahim (Makine enspektörü)
 Yüzbaşı Halim
 Yüzbaşı Hakkı (Ferik Ahmet Paşazade)
 Yüzbaşı Nuri (Conker)
 Yüzbaşı Ali (Tayyareci Sadık Bey'in ağabeyi)
 Teğmen Fazıl (Boşnak, Piyade)
 Teğmen Ekrem (Müşir Recep Paşa'nın oğlu)
 Teğmen Halit (Müşir Deli Fuat Paşa'nın oğlu)
 Teğmen İslam (Müşir Deli Fuat Paşa'nın oğlu)
 Teğmen Fuat (Süvari)
 Teğmen Arif
 Teğmen Yakup Cemil
 Teğmen Fazıl
 Teğmen Hüsni (İzmirli-Şehit oldu)
 Teğmen Necip (Tobruk'ta)

Teğmen Ali Said
 Teğmen Hüseyin
 Teğmen Eşref (Kuşçubaşı)
 Teğmen Halil (Denizci)
 Teğmen Mahmut
 Teğmen Abdullah
 Teğmen Mehmet Ali
 Teğmen Sabri (Süvari)
 Teğmen Süreyya (Yiğit sonra Yenice Kaymakamı)
 Teğmen Rüsuhi (Sonra Atatürk'in başyaveri)
 Teğmen Fehmi (Mustafa Kemal'in Derne'deki Yaveri)
 Teğmen Cevat Abbas
 Teğmen Atıf (Sonra İnönü'nün Yaveri)
 Halit
 İsmet (Darendeli)
 Hakkı (Söğüt)
 Nuri (Yozgat)
 Abdullah (Çanakkale 1932'de Türkiye'ye döndü)
 Kamil Efendi (Tobruk'ta)
 Elmas Efendi
 Recep Efendi
 Cemil (Kısıklı)
 Sadık (Tayyareci)
 Cemal (Gazeli-Şeyh Sünusi'nin şifre kâtibi)

Doktorlar

Refik (Saydam)
 Nihat Sezai (Güran)
 İbrahim Tali (Öngören)
 Abdülgani (Kolağası)

Siviller

Yusuf Şetvan (Bingazi milletvekili)

Hüseyin (Giritli, telgraf memuru)

Nâzım (Hukuk öğrencisi, gönüllü)

Ek 33. 1912 yılı başında Derne’de Türk kuvvetleri.

Derne Komutanı: Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal

Nizamiye Birlikleri: 124. Piyade Alayı’nın 3. Taburu’ndan mürettep bir piyade bölüğü.

Bir Süvari Müfrezesi

Bir Topçu Takımı

İki İtalyan makineli tüfeği

Şark Kolu

Şark Kolu Komutanı: Yüzbaşı Fuat

Nizamiye Müfrezesi: 124. Piyade Alayı’nın 3. Taburu’ndan 20 kişi.

Kola Bağlı Zaviyeler:

Mutebe Zaviyesi:

Komutanı: Üsteğmen Murat

Şeyhi: Şeyh Sait Abdullah

Ayn Bucazı (501 kişilik)

Ümmülzırk Zaviyesi:

Komutanı: Üsteğmen Hüseyin

Şeyhi: Şeyh Seyyit Murtaza

Ayn Masur’dan 127

Ayn Abdülkerim’den 200

Toplam 327 kişi

Ümmülhafin Zaviyesi:

Komutanı: Teğmen Mahmut

Şeyhi: Şeyh Seyyit Mahmut Ebu Farisi

Ayn Müzeyyen’den 200

Ayn Rıfat’tan 77

Toplam 277 kişi

Garp Kolu

Garp Kolu Komutanı: Binbaşı Abdülkadir

Piyade Bölük Komutanı: Yüzbaşı Halim

124. Piyade Alayı'nın 3. Taburu'ndan mürettep bir bölük

Topçu Takım Komutanı: Üsteğmen İsmail

Toğçu Takımı Makineli Tüfek Komutanı: Süvari Teğmen Sabri

İki İtalyan makineli tüfeği

Dar-ı Seyza Zaviyesi:

Komutanı: Binbaşı Abdülkadir

Şeyhi: Şeyh Seydialemi

Beer Asa Kabilesi

AynTambe 918 kişi

Ayn Harif 567 kişi

Ayn Hüseyin 764 kişi Toplam 2269 kişi

Şahap Zaviyesi:

Komutanı: Süvari Yüzbaşı Mümtaz

Şeyhi: Şeyh Seyyit Derdef

Hasibe Kabilesi Ayn Seyyarike 431 kişi

Ayn Necait 352 kişi

Ayn Galabete Muhammed 256 kişi

Ayn Galabete Mevaze 220 kişi

Toplam 1260 kişi

Muhile Zaviyesi:

Komutanı: Süvari Teğmen Eşref

Şeyhi: Şeyh Abdullah Ebu Seyfi Seydi Yusuf Ayn Mansur 376 kişi

Ayn Şellavi 269 kişi

Ayn Teraki 228 kişi

Mısırlı Mehmet Bey Müfrezesi: 80 kişi Toplam 953 kişi

Türbet Zaviyesi:

Komutanı: Mısırlı Kolağası /(Kıdemli Yüzbaşı) Ahmet

Şeyhi: Şeyh Muhammet Gazali

Ayn Alemikayt 436 kişi

Evlâri Ali 41 kişi Toplam 477 kişi

Beşare Zaviyesi:

Komutanı: Yüzbaşı Ali

Şeyhi: Şeyh Seydi Abdülkadir

Ayn Abes 227 kişi

Ayn İbrahim'ül Gazaç 77 kişi

Ayn Abes'ül Gazaç 36 kişi

Ayn Elme Safır 52 kişi

Ayn Ebu Hayyav 255 kişi

Ayn Elmezi 36 kişi

Ayn Hüsnügazaç 106 kişi

Kalibe-i Rahime 25 kişi

Ayn Gabes 57 kişi

Ayn Elmezareşe 11 kişi

Ayn Elhaliye 17 kişi

Toplam 998 kişi

Ek 30. Mustafa Kemal'in Trablusgarp'ta cephede iken yolladığı bir mektup

*Aynı Mansur Karargâhından, 25-26
Nisan 1328 (8-9 Mayıs 1912), gece saat 6*

Kardeşim Salih,

Mektuplarınızda, gazetelerde bize ait hislerinizi tasvir eden satırları okuduğum zamanlar kalbimin pek derin hislerle çarptığını duyuyorum. Birkaç kardeşinizin Akdeniz'i aşarak, çöllerde uzun mesafeler alarak, donanmasına dayanan düşmanın karşısına çıkması ve buradaki vatandaşları kucaklayarak düşmanı sahile hapsedmesi şüphesiz sizi memnun eder. Fakat biz vatana borçlu olduğumuz fedakârlık derecesini düşündükçe bugüne kadar yapılan hizmeti pek küçük buluyor.

Vicdanımızdan gelen bir ses, bize, vatanın bu yıkılmaz ve içtenlik dolu ufuklarını bütünüyle temizlemedikçe, gemilerimizin Tobruk, Derne, Bingazi ve Trablusgarp Limanları'nda yeniden demir attığını görmedikçe görevimizi yapmış sayılmayacağımızı söylüyor ve öyle seziyoruz ki vicdanım bir uyarı yargılamasını eksiksiz uygulamadıkça sizin ve bize dayanan ulusun isteğini bütünüyle yerine getiremeyeceğiz.

Bilirsin ben askerliğin her şeyden ziyade sanatkârlığı severim. Burada sanatın bütün icraatını tatbik edecek kadar zamana ve bu zamanın doğuracağı vesait ve vesilelere malik olunursa işte o zaman milletin arzusuna uygun bir askerî görünüm bütün dünyanın gözlerini kamaştıracaktır.

Ah Salih! Allah bilir, hayatımın bugüne kadar orduya faydalı bir uzuv olabilmekten başka vicdanî bir emel edinmedim. Çünkü vatanın muhafazası, milletin saadeti için her şeyden evvel ordumuzun eski Türk ordusu olduğunu dünyaya bir daha isbat lüzumuna çoktan kani idim. Bu kanaate ait emellerimin şiddeti ihtimal beni pek ziyade ifratperver göstermişti. Fakat zaman, saf ve nezih dimağlardan doğan fikrî hakikatleri kabulünden çekinilse dahi tatbik ettirir.

Bu gece Derne kuvvetlerimizin bütün kumandanları ve zabitleriyle bir müsamere yapmıştık. Bu satırları çadırıma dönüşümde yazıyorum. Bu güzel kalpli, kahraman bakışlı arkadaşlarımın, bu küçük rütbeli fakat düşmanı titreten büyük kumandanların samimi nazarlarında vatan için ölmek iştiyakını okuyordum.

Bu okunuş, dimağımda sizin, bütün Makedonya muhitinde tanıdığım arkadaşların, bütün ordumuzun kahraman evlatlarının hatırasını canlandırdı. Kalbimde büyük bir sevinç ve gurur hasıl oldu. Arkadaşlarıma dedim ki: “Vatan mutlaka selamet bulacak, millet mutlaka mesut olacaktır.” Çünkü kendi selametini memleketin ve milletin saadet ve selameti için feda edebilen vatan evlatları çoktur.

Cümlenize selam ederim kardeşim.

Kardeşin Derne Osmanlı Kuvvetleri Kumandanı M. Kemal